

PRÍSPEVOK K POZNANIU ROMÁNSKEJ PROFÁNNEJ ARCHITEKTÚRY BRATISLAVY

Martin ILLÁŠ

Abstract: *Contribution to the knowledge of romanesque profane architecture of Bratislava.* This study deals with the style analysis of the romanesque double-window in the house on Panská St. no. 15/17 in the context of pre-urban profane architecture of Bratislava in the 13th century. This window can be dated to the 1st half of the 13th century, eventually closer to 1210-1220 according to the Czech, Moravian and Austrian analogies. The medieval house in which it was discovered was a representative Romanesque house from the 1st half of the 13th century. Together with three other close houses from the 1st half of the 13th century which were orientated to the Danube bank line, not to Panská Street, they were parts of the enclosed courtyard grounds connected probably with the river ports, storehouses and merchant stations related to the transport function of the river and its commercial significance. These houses and courts presented the primary parcelling and urbanization of this part of the city. Within this context, the study deals also with the analysis of the two hypothetical market squares neighbouring the section of Panská Street concerned and joining section of Laurinská Street.

Key words: Romanesque architecture. Pre-urban Bratislava. Profane architecture.

Cieľom príspevku je slohové zaradenie združeného dvojitého okna objaveného v dome na Panskej č. 17 a jeho využitie pre poznanie kontextu predlokačnej profánnej murovanej architektúry Bratislavy v 13. stor. s užším zameraním na dotknutý úsek Panskej v období prvej polovice (1. pol.) 13. stor. Príspevok sa v súvislosti s tým dotkne aj niektorých otvorených otázok najstaršieho urbanistického vývoja Bratislavy.¹

Pre základnú orientáciu a slohové rozlíšenie objektov uvádzaných v texte sa v tejto štúdii za orientačnú hranicu románskej a gotickej architektúry považuje polovica 13. stor. Adjektívum „románske“ sa preto v tejto práci používa pre objekty datované do 1. pol. 13. stor., a to aj vtedy, ak nie sú známe ich tvaroslovné detaily. Analogicky sa pre objekty z druhej polovice (2. pol.) 13. stor. používa adjektívum „ranogotické“. Ak je objekt datovaný len rámcovo do 13. stor., slohové zaradenie sa nepoužíva. Datovanie jednotlivých objektov sa preberá z citovanej literatúry. Ak literatúra uvádza k jednotlivým objektom rozličné datovanie, preferuje sa spravidla datovanie podľa novej literatúry, pokiaľ je podložené presvedčivejším spôsobom než v staršej literatúre. Jednotlivé objekty sa identifikujú názvom ulice alebo ná-

1 Za rady pri výbere niektorých dôležitých prameňov ďakujem doc. Ing. arch. Mgr. Andrejovi Botekovi, PhD. Za pomoc s prístupom k časti literatúry a prameňov ďakujem Mgr. Andrei Bondorovej, Mgr. Silvii Droppovej a Mgr. Danielovi Gahérovi.

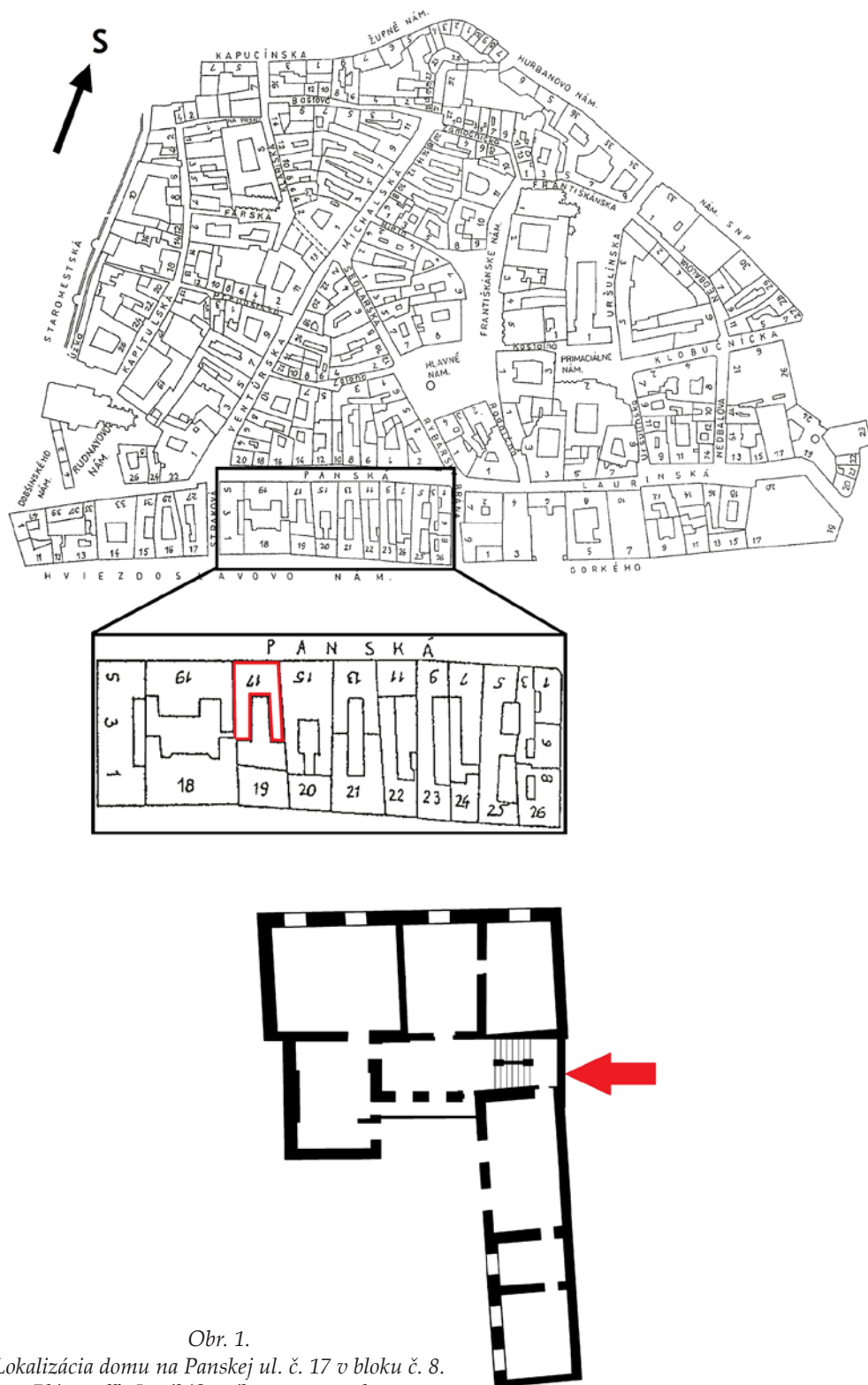
mestia podľa dnes platného názvoslovia² a orientačným číslom; parcelným číslom (v k. ú. Bratislava – Staré Mesto) sa identifikujú len pri prvej zmienke.

Románske združené okno v dome na Panskej č. 17

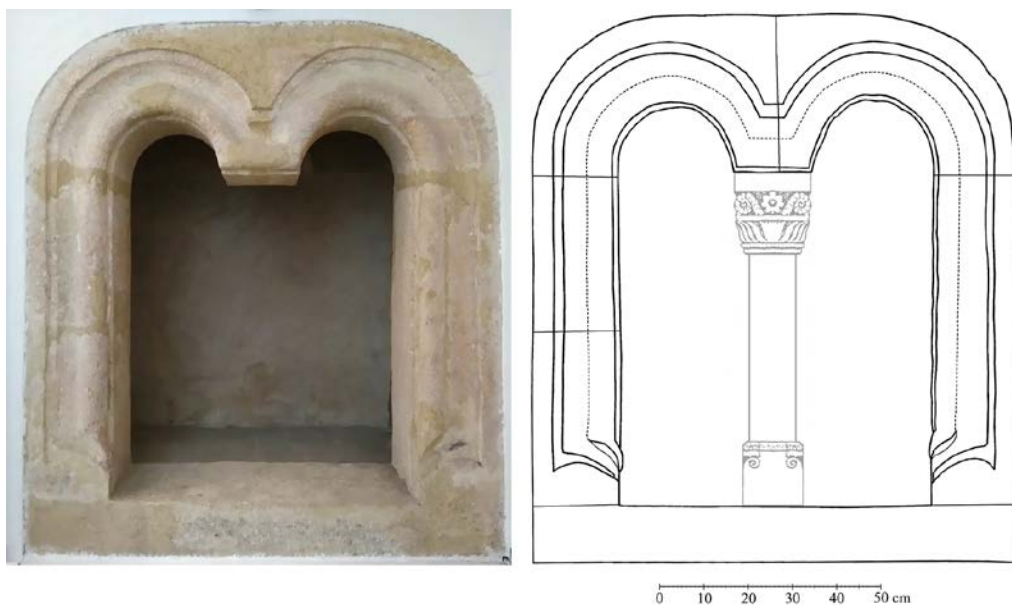
Dom na Panskej č. 17 (parc. č. 302/1) sa nachádza v bloku domov č. 8 ohraničenom Panskou zo severu, Rybárskou bránou z východu, Hviezdoslavovým námestím z juhu a Strakovou zo západu (obr. 1). Blok domov bol z hľadiska stredovekej historicko-urbanistickej topografie vymedzený z juhu bočným riečnym korytom Dunaja a neskôr južným úsekom mestských hradieb (od 14. stor.) a zo severu líniou pôvodne nábrežnej komunikácie na trase diaľkovej tzv. podunajskej, trnavskej či nitrianskej cesty smerujúcej od dunajského brodu z priestoru tzv. Vodnej veže a neskôr mestskou ulicou, ktorá dnes nesie meno Panská.³

Analyzované okno bolo objavené v r. 1974 pri stavebno-historickom a pamiatkovom výskume domu na Panskej č. 17⁴ v priestore prvej podesty schodišťa vo východnej časti domu v múre, ktorý je spoločný so susedným domom na Panskej č. 15 (Balassov palác, parc. č. 303/1; obr. 1). Ide o kamenné dvojité združené okno, ktorého stredný stĺpik sa nedochoval (obr. 2). Kamenné ostenie je osadené vo zvislej rovine povrchu múru, t. j. na jeho líci. Samotný konštrukčný otvor okna sa nachádza v múre bezprostredne za osteníom, je to otvor s mierne sa otvárajúcimi špaletami zaklenutý plytkým segmentovým záklenkom. Povrch múru, v ktorom sa ostenie nachádza, je teda exteriérom objektu, ktorý sa nachádza alebo nachádzal v hmote

-
- 2 V staršej odbornej literatúre pred rokom 1990 sa používajú vtedy platné názvy týchto ulíc a námestí uvádzaných v texte: pre Bielu Wolkrova, pre Františkánske nám. Dibrovovo nám., pre Františkánsku Pugačevova, pre Hlavné nám. Námestie 4. apríla, pre Laurinskú Leningradská, pre Panskú Nálepškova, pre Ventúrsku Jiráskova.
 - 3 BAXA, Peter – FERUS, Viktor. Novoobjavená veža hradbového múru a Bratislava v druhej polovici 13. storočia. In LÍVOVÁ, Margita – MONCOL, Milan (eds.). *Pamiatky a príroda Bratislavy*. Bratislava : Príroda, 1985, č. 9, s. 245; BAXA, Peter – FERUS, Viktor – MUSILOVÁ, Margaréta. K počiatkom kamennej meštianskej architektúry v Bratislave. In *Slovenská archeológia* 35, 1997, č. 2, s. 433; FERUS, Viktor – BAXA, Peter. Meštiansky dom v Bratislave v druhej polovine 13. storočia. In DOLEŽEL, Jiří (ed.). *Forum urbes medii aevi 3: vrcholně středověká zděná měšťanská architektura ve střední Evropě*. Sborník příspěvků z konference FUMA konané 14. – 16. 4. 2004 v Jihlavě. Brno : Archiaia, 2006, s. 88; JANKOVIČ, Vendelín. Formovanie mesta. In HORVÁTH, Vladimír – LEHOTSKÁ, Darina – PLEVA, Ján (eds.). *Dejiny Bratislavy*. Bratislava : Obzor, 1978, s. 41; MELICHERČÍK, Martin. Nové poznatky o vzniku a vývoji býv. Hlavného námestia v Bratislave (Výskumy stredovekých vežových domov). In GULDAN, Patrik (ed.). *Pamiatky a príroda Bratislavy*. Bratislava : MSPSOP, 1988, č. 10, s. 161; MELICHERČÍK, Martin – REXA, Daniel. Výsledky umelecko-historického a archeologického výskumu na Nálepčkovej ulici č. 19 – 21 v Bratislave. In *Archaeologia historica* 11, 1986, s. 271; ZEMKOVÁ, Miloslava – MUSILOVÁ, Margaréta. Funkcie mestských priestorov v 13. storočí v Bratislave. In *Archaeologia historica* 14, 1989, s. 149.
 - 4 ŠEVČÍKOVÁ, Zuzana. Hmotné dokumenty stredovekej architektúry na Nálepčkovej ul. č. 17 v Bratislave. In KOČÍ, Jozef – SULO, Kazimír (eds.). *Pamiatky a príroda Bratislavy*. Bratislava : MSPSOP, 1975, č. 3, s. 57-62.

Obr. 1.
Lokalizácia domu na Panskej ul. č. 17 v bloku č. 8.
Plán podľa Lesák/Stanič 2006, 102 obr. 1.

Obr. 2.

Dvojité združené okno na Panskej ul. č. 17.

Stĺpik doplnený podľa nálezu na Hlavnom námestí č. 4. Foto a kresba: Martin Illáš.

domu na Panskej č. 15. Okno sa nachádza asi 9 m od dnešnej uličnej čiary Panskej. Parapet okna sa nachádza asi 250 cm nad dnešnou povrchovou úrovňou prejazdu domu na Panskej č. 17.

Združené okno je vytesané z vápenca okrovej farby a skladá sa z niekoľkých pôvodných segmentov (jednodielne pravé ostenie, ľavé ostenie zrejme z dvoch častí, dvojitá archivolta z dvoch polovic podopretých pôvodne stĺpikom, jednodielny parapet). Špalety ostení sú takmer rovné a kolmé na parapet. Ostenie je orámované jednoduchou profiláciou lesbickej kymy (*cyma reversa*). Pozostáva z vonkajšieho plochého poľa, ktoré prostredníctvom plytkého pravouhlého ústupku a úzkeho plochého poľa susedí s plytkým konkávnym poľom prechádzajúcim plynule do konvexného valcového profilu (prútu) na vnútornej hrane ostenia. Ten prostredníctvom ďalšieho plytkého pravouhlého ústupku susedí pod uhlom 90° vo vnútri ostenia s plochou špaletou. Pätky sú tvorené ukončením všetkých komponentov profilácie. Vonkajšie ploché pole v pätky prechádza do plochého, takmer polkruhového štítka so šikmým priebehom smerujúcim smerom dole k hrane špalety. Zúžené úzke pole za ústupkom, ako aj plytké konkávne pole sa lámu do zhodného smeru a kopírujú priebeh polkruhového štítka, zužujú sa a smerujú takisto šikmo dole k hrane špalety. Tým sa tu vytvoril motív pazúrika, ktorý je však plochý a nemá podobu inak typického plasticky vystupujúceho konvexného pazúrika, pretože tu chýba prút oddeľujúci vonkajšie ploché pole od vnútorného konkávneho poľa. Nárožný prút sa v pätky končí zvýraznenou špicou v podobe menšieho pazúrika či zrezaného písárskeho brka presne na hrane špalety. Plocha špalety na vnútornej strane ostenia prechádza v pätky pravouhlým ústupkom do plochého štvrtkruhového štítka a s vonkajším polkruhovým štítkom sa stretáva presne na hrane špalety pod špicou nárožného

prútu. Profilácia prebieha plynule bez akéhokoľvek predelu do oboch polkruhových záklenkov archivoly a v ich spojení uprostred archivoly má horizontálny priebeh. V čase objavu sa v okne už nenachádzal stĺpik ani jeho päťka a hlavica, hoci ich pôvodnú prítomnosť možno predpokladať (obr. 2). Združené okno má v exteriéri vnútornú svetlosť 70,5 až 71 cm, v interiéri 69,5 cm. Výška od parapetu po nábeh stredného stĺpika je 75,5 cm a po vrchol záklenkov 88 cm. Celková hĺbka kamenného ostenia je 24 cm, šírka plochej špalety od pravouhlého ústupku profilácie je 17 – 19 cm. Ostenie bolo v interiéri vybavené drevenými okenicami zavesenými na železných pántoch, hoci nie je jasné, či išlo o pôvodný zatvárací aparát.

V literatúre týkajúcej sa pamiatkového výskumu domu na Panskej č. 17 možno nájsť schematický nákres tohto združeného okna.⁵ Publikovaný nákres je naozaj len schematický, pretože v detailoch nezodpovedá skutočnosti. Priemer okna sa tu z neznámych dôvodov rozširuje smerom nahor. Zobrazenie pätiiek je odlišné od ich reálneho tvaru, je zachytené len ako prosté priame šikmé ukončenie profilácie a úplne tu chýbajú polkruhové štítiky. Naproti tomu prierez profiláciou zodpovedá skutočnosti.

Autori výskumu pôvodne charakterizovali toto združené okno ako renesančné, resp. neskorogotické z 1. pol. 16. stor.,⁶ neskôr ho dávajú do súvislosti s románskymi bifóriami kostola sv. Egídia v Milevsu (koniec 12. stor.).⁷ V katalógu bratislavskej pamiatkovej rezervácie sa združené okno hodnotí raz ako typické pre 2. pol. 13. stor., raz ako neskororománske z polovice 13. stor. a raz dokonca ako ranostredoveké (sic!).⁸

Po komparácii s gotickými a renesančnými bifóriami možno jednoznačne vylúčiť, že by skúmané okno bolo prejavom neskorogotického či renesančného kamenárskeho umenia 1. pol. 16. stor. Naopak, k dispozícii je veľký počet zodpovedajúcich príkladov románskeho kamenárstva (ojedinele i románsko-gotického a ranogotického v 14. stor. – napr. Trenčín, Raabs alebo Ptuj) a to okien, portálov a sedílií v sakrálnnej i v profánnej architektúre. Možno ich rozdeliť do troch kategórií: (1) s veľmi podobnými, (2) s analogickými až takmer totožnými a (3) len s príbuznými profiláciami a pätkami.⁹

5 PUŠKÁROVÁ, Blanka – PUŠKÁR, Imrich. *Bratislava. Pamiatková rezervácia*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 106; ŠEVČÍKOVÁ, Zuzana. Hmotné dokumenty stredovekej architektúry na Nálepkovej ul. č. 17 v Bratislave. In KOČÍ, Jozef – SULO, Kazimír (eds.). *Pamiatky a príroda Bratislavy*, č. 3. Bratislava : MSPSOP, 1975, s. 60, obr. 21.

6 ŠEVČÍKOVÁ, Zuzana. Hmotné dokumenty stredovekej architektúry na Nálepkovej ul. č. 17 v Bratislave. In KOČÍ, Jozef – SULO, Kazimír (eds.). *Pamiatky a príroda Bratislavy*, č. 3. Bratislava : MSPSOP, 1975, s. 61.

7 Nálepkova ul. č. 17 – Bratislava, bývalý Pálffyho palác. Správa z pamiatkového prieskumu. Archív MÚOP Bratislava, Ev. č. 507V, 1985, s. 16.

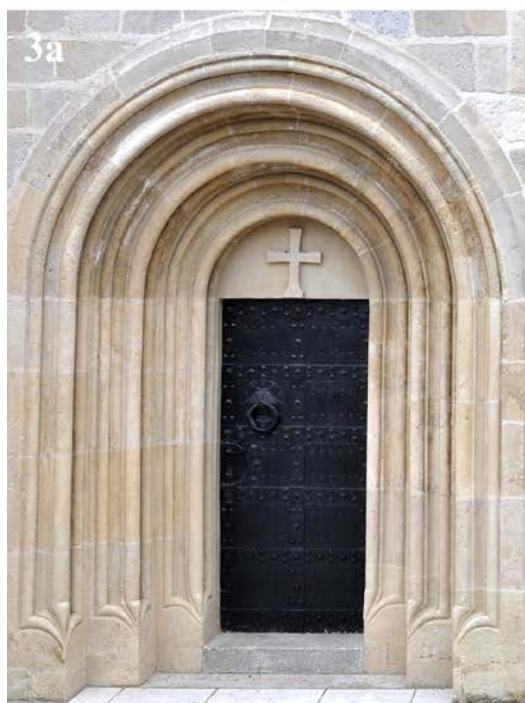
8 PUŠKÁROVÁ, Blanka – PUŠKÁR, Imrich. *Bratislava. Pamiatková rezervácia*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 14, 105 a 106.

9 K niektorým nemeckým a rakúskym lokalitám najmä SCHWARZ, Mario. *Die Baukunst des 13. Jahrhundert in österreich*. Viedeň : Böhlau Verlag, 2013, s. 61 a nasl., 64 a nasl., 77 a nasl., 96 a nasl., 149 a nasl., 176 a nasl., 181 a nasl., 186 a nasl., 194 a nasl., 200 a nasl., 287 a nasl., 311-312, 325 a nasl., 335 a nasl.; WIEDENAU, Anita. Form, Funktion und Bedeutung romanischer Wohnhäuser in Köln und im Rheinland. In *Wallraf-Richartz-Ja-*

(1) V prvej skupine ide o veľmi podobne profilované ostenia alebo archivoly a pätky s pazúrikom (ich výskyt na obr. 5, prázdne krúžky). Pazúrik je tu typicky konvexne plasticky tvarovaný, pretože vychádza z prútu vloženého do profilácie medzi vonkajšie ploché pole a vnútorné konkávne pole. Nájsť ich možno už v 12. stor. [napr. Hornberg (hrad, bifórium, 2. pol. 12. stor.), Maulbronn (kláštor, východný portál krížovej chodby, pred r. 1222), Brno – Zábřehovice (kláštor, východný portál krížovej chodby, pred r. 1222), Brno – Zábřehovice (kláštor, východný portál krížovej chodby, pred r. 1222), Údlice (kostol Povýšenia sv. Kríža, okná, 1. tretina 13. stor.), Skviřín (kostol sv. Petra a Pavla, bifóriá na veži, okolo r. 1230), Kostelec u Kyjova (kostol sv. Václava, portál, r. 1230 – 1240), Poříčí nad Sázavou (kostol sv. Havla, portál, r. 1225 – 1250), Potvorov (kostol sv. Mikuláša, pred r. 1250), Třebíč (okná a arkády severnej predsiene baziliky sv. Prokopa, r. 1240 – 1260; obr. 4: 2), Bukovník (kostol sv. Václava, portál, pol. 13. stor.) či geograficky k Bratislave najbližšie príklady Petronell (kostol sv. Petronily, portál, asi r. 1210; obr. 3: 1), Bad Deutsch Altenburg (kostol Nanebovzatia Panny Márie, severný a južný portál, r. 1213; obr. 3: 3a, 3b) a Hainburg (karner, portál, asi r. 1220; obr. 3: 2).

(2) V niektorých lokalitách možno nájsť analogickú až totožnú profiláciu lesbickej kymy ako aj pätky s polkruhovým plochým štítkom a plochým pazúrikom s takou skladbou, akú nachádzame v združenom okne v Bratislave (ich výskyt na obr. 5, plné krúžky): Frankfurt nad Mohanom (Saalhof, kaplnka, bifóriá, r. 1200 – 1208), Pulkau (karner, portál, okolo r. 1219), Kostomlaty pod Milešovkou (kostol sv. Vavrinca, okná, pred r. 1230) a Gościszów (kostol Matky Božej Czesłochowskej, okno v presbytériu, 1. pol. 13. stor.). Totožnú profiláciu avšak bez pätiiek možno nájsť v Landsbergu (okná apsid hradnej kaplnky sv. Kríža, koniec 12. až začiatok 13. stor.), v Kvášňoviciach (portál kostola sv. Bartolomeja, 1. pol. 13. stor.), v románsko-gotickom príklade z Jihlavy (kláštor, východný portál krížovej chodby, pred r. 1222), Brno – Zábřehovice (kláštor, východný portál krížovej chodby, pred r. 1222), Údlice (kostol Povýšenia sv. Kríža, okná, 1. tretina 13. stor.), Skviřín (kostol sv. Petra a Pavla, bifóriá na veži, okolo r. 1230), Kostelec u Kyjova (kostol sv. Václava, portál, r. 1230 – 1240), Poříčí nad Sázavou (kostol sv. Havla, portál, r. 1225 – 1250), Potvorov (kostol sv. Mikuláša, pred r. 1250), Třebíč (okná a arkády severnej predsiene baziliky sv. Prokopa, r. 1240 – 1260; obr. 4: 2), Bukovník (kostol sv. Václava, portál, pol. 13. stor.) či geograficky k Bratislave najbližšie príklady Petronell (kostol sv. Petronily, portál, asi r. 1210; obr. 3: 1), Bad Deutsch Altenburg (kostol Nanebovzatia Panny Márie, severný a južný portál, r. 1213; obr. 3: 3a, 3b) a Hainburg (karner, portál, asi r. 1220; obr. 3: 2).

hrbuch 41, 1980, s. 12, 14. K niektorým českým a moravským lokalitám najmä MENCL, Václav. Vývoj středověkého portálu v českých zemích. In *Zprávy památkové péče* 20, 1960, č. 1 a 3 – 4, 8 – 26, s. 112-153; MENCL, Václav. Vývoj okna v architektuře českého středověku. In *Zprávy památkové péče* 20, 1960, č. 5 – 6, s. 181-232; MERHAUTOVÁ, Anežka – TŘEŠTÍK, Dušan. *Románské umění v Čechách a na Moravě*. Praha : Odeon, 1984, s. 191, 216, 226, 238, 239, 244, 245, 247-250, 259, 261-266, 282, 284, 285; POCHÉ, Emanuel (ed.). *Umělecké památky Čech 1. A/J*. Praha : Academia, 1977; POCHÉ, Emanuel (ed.). *Umělecké památky Čech 2. K/O*. Praha : Academia, 1978; POCHÉ, Emanuel (ed.). *Umělecké památky Čech 3. P/Š*. Praha : Academia, 1980; POCHÉ, Emanuel (ed.). *Umělecké památky Čech 4. T/Ž*. Praha : Academia, 1982; SAMEK, Bohumil. *Umělecké památky Moravy a Slezska 1. A/I*. Praha : Academia, 1994. K niektorým slovenským príkladom napr. MENCL, Václav. *Středověká architektura na Slovensku I*. Praha – Prešov : Československá grafická unie, úč. spol., 1937, s. 198-202, tab. XXVII obr. 38; POMFYOVÁ, Bibiana. Skalka nad Váhom (okr. Trenčín), poloha Veľká Skalka. Zaniknutý benediktínsky Kláštor sv. Benedikta a Všetkých svätých. In POMFYOVÁ, Bibiana (ed.). *Stredoveký kostol. Historické a funkčné premeny architektúry*. 1. zväzok. Bratislava : FO ART, s. r. o., 2015, s. 526.

Obr. 3.

- 1: Petronell (kostol sv. Petronily, portál, asi 1210);
 2: Bad Deutsch Altenburg (kostol Nanebovzatia Panny Márie, severný a južný portál, 1213);
 3a a 3b: Hainburg (karner, portál, asi 1220).

Foto: Štefan Podolinský.

Obr. 4.

Milevsko (kostol sv. Egídia, okná na juhu západnej veže, koniec 12. storočia).

Foto: Ústav dejín kresťanského umění, Katolícka teologická fakulta.

koniec 12. stor.),¹⁰ ktoré majú prakticky totožnú profiláciu a riešenie pätiiek len s tým rozdielom, že vnútorný nárožný prút profilácie nemá na spodnom ukončení tak výrazný špic, resp. pazúrik, ako je to v Bratislave (obr. 4). Oproti kategórii (1) ide v týchto prípadoch o akési zjednodušenie: v lesbickej kyme je len jeden prút (na vnútornej hrane ostenia) a v päťke je horizontálny pazúrik len plochý, vychádzajúci z úzkeho plochého poľa za ústupkom medzi vonkajším plochým poľom a vnútorným konkávnym poľom.

(3) Okrem uvedených dvoch kategórií možno nájsť aj množstvo príbuzných ale predsa odlišnejších riešení profilácie a najmä použitia pazúrika v päťke ostení či archivolty. Vyskytujú sa od začiatku 12. stor. do 70. rokov 13. stor., prevažne však v 1. pol. 13. stor. (ich výskyt na obr. 5, krížiky). Tieto príklady dokladajú predovšetkým obľúbenosť a variabilitu používania motívu pazúrika v päťke ako ukončenia profilácie ostenia, resp. archivolty.

Z identifikovaných príkladov (zoznam lokalít a objektov podľa uvedených kategórií pozri v Prílohe) vyplýva, že ide o typickú stredoeurópsku románsku vrcholnostredovekú kamenársku prácu. Preto aj bratislavské združené okno treba jednoznačne hodnotiť ako románske. Je teda vylúčené, že by mohlo ísť o dielo neskorogotické či renesančné na jednej strane alebo ranostredoveké na strane druhej.

Prevažná väčšina identifikovaných príkladov patrí do 1. pol. 13. stor., čo takmer výlučne platí pre tie príklady, ktoré stoja bratislavskému združenému oknu charakterom svojho stvárnenia najbližšie [kategória (2)]. Príklad z Milevska, ktorý je

10 ZELENKOVÁ, Pavla. *Premonstrátsky klášter a kostel sv. Jiljí v Milevsku a jejich stavební a architektonický vývoj ve středověku*. (Disertační práce). Praha : Univerzita Karlova v Praze. Katolícka teologická fakulta. Ústav dejín kresťanského umění, 2016, s. 49-111.

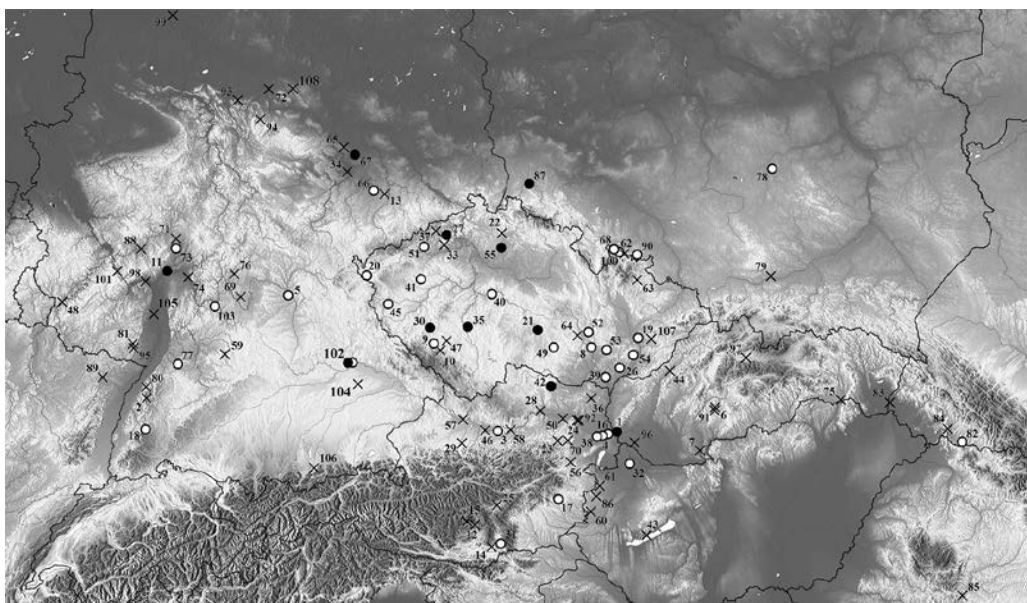
s bratislavským tvaroslovne takmer totožný, patrí už na koniec 12. stor. a považuje sa za najranejší príklad tejto kompozície románskeho okna v českom prostredí.¹¹ Združené okná v Milevsku sa s bratislavským združeným oknom zhodujú aj tým, že profilácia prebieha po celom orámovaní okna bez prerušenia, t. j. bez hlavice, abaku či rímsy oddeľujúcej ostenia od archivoly. Takýto plynulý priebeh orámovania okna nachádzame vo všetkých troch vyššie vymedzených skupinách, najmä v prevažnej väčšine menovite uvedených príkladov v kategóriách (1) a (2).

Z územnej distribúcie viac ako stovky identifikovaných príkladov (obr. 5) je zrejme, že tie, ktoré sú bratislavskému oknu analogické alebo totožné [kategória (2)], nachádzame takmer výlučne na území Čiech a Moravy; mimo tohto územia ich nachádzame len v Pulkau, Frankfurte nad Mohanom a Gościszowe. Tak môžeme s istou dávkou pravdepodobnosti identifikovať prostredie, z ktorého prišli do Bratislavy stavební remeselníci, ktorí tu vytvorili analyzované združené okno. Otázkou je, či títo stavební remeselníci prišli priamo z oblasti najvyššej koncentrácie analogických príkladov, t. j. z Čiech či Moravy, alebo či išlo o remeselníkov z inej oblasti, z ktorej do Čiech a na Moravu len prichádzali za prácou podobne, ako za ňou prišli i do Bratislavy. Ich domácim prostredím bol s najväčšou pravdepodobnosťou región, kde nepretržite alebo dlhodobo pôsobila stavebná huta produkujúca stavebné a kamenárske diela tak vo svojej oblasti, ako aj v susedných krajinách. Vyššie uvedené stavebné diela v Čechách a na Morave sú so všetkou pravdepodobnosťou dielom práve takých stavebných remeselníkov, ktorí sem prišli z oblastí s rozvinutým stavebníctvom, kde vznikali a uplatňovali sa rôzne umelecké a slohové prístupy a trendy (napr. Viedeň, Wiener Neustadt, Bamberg, Regensburg). Možno vysloviť záver, že kamenári, ktorí pracovali v Čechách, na Morave či v Bratislave, pochádzali z niektorého takého strediska, ktoré sa nachádzalo najskôr v blízkej oblasti rakúskeho Podunajska. Tam nachádzame skupinu stavieb s veľmi podobnou kamenárskou výzdobou portálov (Petronell, Bad Deutsch Altenburg, Hainburg) ako aj jeden analogický alebo takmer totožný príklad (Pulkau).

Uviedli sme, že v prípade profilácie z Bratislavy a jej analógií [kategória (2)] išlo o zjednodušený variant profilácie a pätky. Tento jav možno interpretovať tak, že stavební remeselníci z podunajských dielní produkovali v periférnych oblastiach svojej činnosti okrem štandardných a bohatšie stvárnených kamenárskych diel aj jednoduchšie koncipované tvary a kompozície, ktoré naopak spravidla nevytvárali vo svojej domácej oblasti.

Naznačené vzťahy prinášajú odpoveď na otázku užšieho datovania bratislavského združeného okna. Mýliť sa nebudeme, ak vznik dvojitého združeného románskeho okna na Panskej č. 17 v Bratislave budeme datovať rámcovo do 1. pol. 13. stor., kam ukazuje prevažná väčšina príkladov v kategórii (2) s dolnou hranicou na konci 12. stor. (Milevsko) a hornou hranicou okolo polovice 13. stor. (Jihlava). Ak budeme vychádzať z predpokladu, že stavebné aktivity v Čechách, na Morave a v Bratislave sú výsledkom činnosti remeselníkov pochádzajúcich v tomto prípade zrejme z podunajských rakúskych stavebných dielní, môžeme pôvod bratislavského

11 MENCL, V. Vývoj okna v architektúre českého středověku. In *Zprávy památkové péče* 20, 1960, č. 5 – 6, s. 184.

Obr. 5.

Mapa s umiestnením lokalít uvádzaných v texte:

1: Bratislava; 2: Allerheiligen; 3: Ardagger; 4: Bad Deutsch Altenburg; 5: Bamberg; 6: Banská Štiavnica; 7: Bína; 8: Brno – Zábřovice; 9: Bukovník; 10: Dobruška; 11: Frankfurt nad Mohanom; 12: Friesach; 13: Geithain; 14: Griffen; 15: Gurk; 16: Hainburg; 17: Hartberg; 18: Hornberg; 19: Hulín; 20: Cheb; 21: Jihlava; 22: Klášter Hradiště nad Jizerou; 23: Klein Mariazell; 24: Klosterneuburg; 25: Knittelfeld; 26: Kostelec u Kyjova; 27: Kostomlaty pod Milešovkou; 28: Krems; 29: Kremsmünster; 30: Kvášňovice; 31: Lavanttal; 32: Lebény; 33: Libčevy; 34: Merseburg; 35: Milevsko; 36: Mistelbach; 37: Osek; 38: Petronell; 39: Podivín; 40: Poříčí nad Sázavou; 41: Potvorov; 42: Pulkau; 43: Révfülöp; 44: Skalka nad Váhom; 45: Skviřín; 46: St. Valentin; 47: Strakonice; 48: Trevír; 49: Třebíč; 50: Tulln; 51: Údlice; 52: Újezd u Černé hory; 53: Vážany nad Litavou; 54: Velehrad; 55: Vinec; 56: Wiener Neustadt; 57: Wilhering; 58: Ybbs; 59: Schwäbich Hall; 60: Ják; 61: Sopronhorpács; 62: Vidnava; 63: Staré Město u Buntálu; 64: Dolní Loučky; 65: Petersberg; 66: Gnanstein; 67: Landsberg; 68: Javorník; 69: Würzburg; 70: Heiligenkreuz; 71: Arnsburg; 72: Braunschweig-Riddagshausen; 73: Müenzenberg; 74: Seligenstadt; 75: Seňa; 76: Schönau; 77: Maulbronn; 78: Sulejow; 79: Krakow; 80: Seebach; 81: Eußerthal; 82: Tjačiv; 83: Palad Komariovci; 84: Chust; 85: Alba Iulia; 86: Meszlen; 87: Gościszów; 88: Limburg an der Lahn; 89: Neuwiller-lès-Saverne; 90: Głucholazy; 91: Ilija; 92: Viedeň; 93: Hildesheim; 94: Goslar; 95: Trifels; 96: Holice; 97: Partizánska Ľupča; 98: Mainz; 99: Brémy; 100: Bernartice; 101: Niederbur (= Brömsburg); 102: Regensburg; 103: Bronnbach; 104: Mallsdorf; 105: Worms; 106: Benediktbeuern; 107: Lukov; 108: Mariental. Legenda: plný krúžok - Bratislava a lokality s výskytom analogickej až totožnej profilácie alebo pätiiek; prázdny krúžok - lokality s výskytom veľmi podobnej profilácie alebo pätiiek; krížik - lokality s výskytom príbuzných pätiiek. Mapa: Martin Illáš.

združeného okna spojiť s takými ich aktivitami, ktoré boli k Bratislave relatívne najbližšie a ktorých výsledkom bola podobná či dokonca totožná kamenárska výzdoba v lokalitách Pulkau, Petronell, Bad Deutsch Altenburg a Hainburg. Vznik tunajších kostolov patrí asi do r. 1210, 1213, 1219 a 1220. Je možné, že kamenári pracujúci postupne na výstavbe a výzdobe týchto štyroch kostolov našli v týchto rokoch svoje uplatnenie aj v blízkej Bratislave, kde realizovali len jednoduchšie, menej náročné dielo.

Románsky dom na rozhraní parciel na Panskej č. 15 a č. 17

Prostredníctvom datovania analyzovaného dvojitého združeného románskeho okna možno logicky datovať i samotný objekt stredovekého domu, ktorý sa nachádza na rozhraní domov na Panskej č. 15 a 17. Z tohto objektu je známa len časť jeho západného múru, v ktorom sa nachádza analyzované združené okno. Zo zistených situácií je zrejmé, že išlo o kamenný dom vysoký minimálne 11,5 m, pretože až v tejto výške bolo zistené totožné murivo a omietková úprava, aká patrí aj k románskemu oknu.¹² Na základe tohto nálezu ako aj na základe analógií prevažne z nemeckých krajín¹³ možno hypoteticky predpokladať, že dom mal asi tri nadzemné podlažia a jedno podlažie čiastočne zapustené pod úroveň terénu (či už išlo o blokovú stavbu, dom s vežou alebo vežový dom).

Rozmery, pôdorys, dispozícia ani iné časti tohto románskeho domu nie sú bližšie známe. Zdá sa však, že bol orientovaný pozdĺžnou osou kolmo na priebeh Panskej. Podobne bol orientovaný románsky dom stojaci v susedstve, ktorého západný múr bol identifikovaný na rozhraní domov na Panskej č. 17 a 19 (Pálffyho palác, parc. č. 300) a jeho severovýchodné nárožie bolo identifikované v západnom dvornom trakte domu na Panskej č. 17; dom je archeologicky datovaný do 1. tretiny 13. stor.¹⁴ Tento objekt navyše stál v hĺbke dnešnej parcely a bol od dnešnej uličnej čiary vzdialený asi 16 – 16,5 m. Podobnú polohu by teoreticky bolo možné predpokladať i pri románskom dome na Panskej č. 15 a 17. Túto predstavu však spochybňuje nález základov muriva prebiehajúceho tesne pred priečelím domu na Panskej č. 15 presne

-
- 12 ŠEDIVÁ, Zdenka. *Architektonicko-urbanistický vývoj stredovekej a ranonovovekej Bratislavy*. (Dizertačná práca). Bratislava : STU v Bratislave, Fakulta architektúry, 2016, s. 221; ŠEV-ČÍKOVÁ, Zuzana. Hmotné dokumenty stredovekej architektúry na Nálepckovej ul. č. 17 v Bratislave. In KOČÍ, Jozef – SULÓ, Kazimír (eds.). *Pamiatky a príroda Bratislavy*, č. 3. Bratislava : MSPSOP, 1975, s. 61.
 - 13 Napr. WIEDENAU, Anita. Form, Funktion und Bedeutung romanischer Wohnhäuser in Köln und im Rheinland. In *Wallraf-Richartz-Jahrbuch* 41, 1980, s. 18-21.
 - 14 DOBŠOVIČ, Jozef – MELICHERČÍK, Martin – REXA, Daniel. Súčasný stav pamiatkovej obnovy a predbežné výsledky stavebno-historického výskumu bývalého Pálffyho paláca na Nálepckovej ulici č. 19 – 21 v Bratislave. In LÍVOVÁ, Margita – MONCOLE, Milan (eds.). *Pamiatky a príroda Bratislavy*, č. 9. Bratislava : Príroda, 1985, s. 259-260; Nálepckova ul. č. 17 – Bratislava, bývalý Pálffyho palác. Správa z pamiatkového prieskumu. Archív MÚOP Bratislava, Ev. č. 507V, 1985, s. 17-18; MELICHERČÍK, Martin – REXA, Daniel. Výsledky umelecko-historického a archeologického výskumu na Nálepckovej ulici č. 19 – 21 v Bratislave. In *Archaeologia historica* 11, 1986, s. 275-278; MELICHERČÍK, Martin – REXA, Daniel. Nálepckova 19 – 21 (výsledky stavebno-historického výskumu MSPSOP v bývalom Pálffyho paláci). In GULDAN, Patrik (ed.). *Pamiatky a príroda Bratislavy*, č. 11. Bratislava : MSPSOP, 1989, s. 92-94. Zdá sa, že ho možno stotožniť s objektom v juhozápadnej časti domu na Panskej č. 17 pôvodne charakterizovaným ako trakt z 1. štvrtiny 16. stor. [Nálepckova ul. č. 17 – Bratislava, bývalý Pálffyho palác. Správa z pamiatkového prieskumu. Archív MÚOP Bratislava, Ev. č. 507V, 1985, s. 17-18, 21; ŠEDIVÁ, Zdenka. *Architektonicko-urbanistický vývoj stredovekej a ranonovovekej Bratislavy*. (Dizertačná práca). Bratislava : STU v Bratislave, Fakulta architektúry, 2016, s. 223].

v uličnej čiare Panskej,¹⁵ ktoré mohlo patriť k románskemu domu na rozhraní Panskej č. 15 a 17 a k jeho parcelačnému alebo obrannému múru. O tom, že románsky dom na Panskej č. 15 a 17 siahal zrejme až po uličnú čiaru, svedčí zameranie a periodizácia murív v tomto objekte, podľa ktorej murivo na rozhraní domov na Panskej č. 15 a 17, ktoré bezprostredne stavebne súviselo s románskym združeným oknom, začínalo už na uličnej čiare a siahalo asi 14 – 15 m do hĺbky parcely.¹⁶ Románske okno vzdialené od uličnej čiary asi 9 m by sa tak nachádzalo za polovicou dĺžky tohto muriva a bolo by orientované do susedskej uličky, resp. do susednej parcely. Dĺžku románskeho domu na rozhraní domov na Panskej č. 15 a 17 môžeme teda odhadnúť asi na 14 – 15 m. Pre odhad jeho šírky nemáme k dispozícii konkrétne indície. Z nálezu základov muriva tesne pred priečelím domu na Panskej č. 15 prebiehajúceho presne v uličnej čiare Panskej, ktoré mohli patriť k tomuto románskemu domu a k jeho parcelačnému múru, nemožno určiť, ktorý úsek týchto základov patril k domu samotnému a ktorý len k parcelačnému múru. Môžeme však uvažovať, že tento románsky dom mal analogickú šírku ako už spomenutý románsky dom stojaci v susedstve na rozhraní domov na Panskej č. 17 a 19 (Pálffyho palác) s rekonštruovanými rozmermi 15 m x 6,5 m (pri zachovanej dĺžke 8,7 m).¹⁷ Šírku románskeho domu na rozhraní domov na Panskej č. 15 a 17 možno tak hypoteticky odhadnúť asi na 6 – 7 m. Skúmaný románsky dom by teda mohol mať približne tieto rozmery: dĺžku asi 14 – 15 m, šírku asi 6 – 7 m a výšku viac ako 11,5 m.

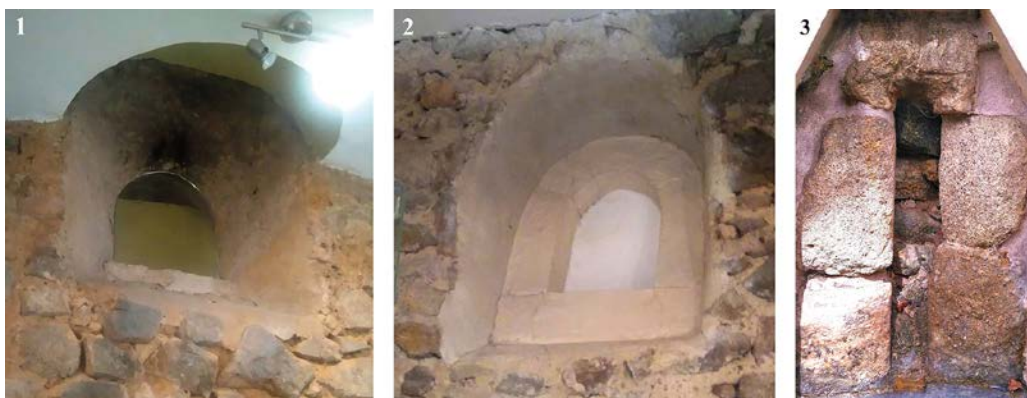
Jediným kamenárskym detailom známym z tejto stavby je analyzované dvojité združené okno. Románsky dom na rozhraní Panskej č. 15 a 17 patrí vďaka tomu do skupiny tých objektov v historickom jadre Bratislavy, ktoré možno bezpečne charakterizovať ako románske vďaka zachovaniu ich výtvarných, resp. tvaroslovných detailov. Takými objektmi sú ešte dva domy objavené na rozhraní Bielej č. 4 a 6 (parc. č. 20 a 21) a Bielej č. 6 a Michalskej č. 2 (parc. č. 21 a 19); domy sú datované pomerne široko od 2. pol. 12. až do 2. pol. 13. stor.¹⁸ V oboch sa zachovali typické románske okná. Objekt na rozhraní Bielej č. 4 a 6 bol jednopriestorový dvojpodlažný

- 15 ŠEDIVÁ, Zdenka. *Architektonicko-urbanistický vývoj stredovekej a ranonovovekej Bratislavy*. (Dizertačná práca). Bratislava : STU v Bratislave, Fakulta architektúry, 2016, s. 221-222.
- 16 HABERLANDOVÁ, Helena. *Bratislava, ŠMPP, Blok č. 8. Periodizácia vývoja objektov. 1. NP*. MSPSOP Bratislava. Archív MÚOP Bratislava, Ev. č. 507V, 1983.
- 17 MELICHERČÍK, Martin – REXA, Daniel. Výsledky umelecko-historického a archeologického výskumu na Nálepkovej ulici č. 19 – 21 v Bratislave. In *Archaeologia historica* 11, 1986, s. 275; MELICHERČÍK, Martin – REXA, Daniel. Nálepkova 19 – 21 (výsledky stavebno-historického výskumu MSPSOP v bývalom Pálffyho paláci). In GULDAN, Patrik (ed.). *Pamiatky a príroda Bratislavy*, č. 11. Bratislava : MSPSOP, 1989, s. 92.
- 18 MELICHERČÍK, Martin. Nové poznatky o vzniku a vývoji býv. Hlavného námestia v Bratislave (Výskumy stredovekých vežových domov). In GULDAN, Patrik (ed.). *Pamiatky a príroda Bratislavy*, č. 10. Bratislava : MSPSOP, 1988, s. 159-160; MELICHERČÍK, Martin. *Bratislava – Wolkrova ul. č. 6: meštiansky dom – záchranný umelecko-historický a architektonický výskum v interiéroch objektu, meštiansky dom – Wolkrova ul. č. 4 – obhliadkový prieskum suterénu*. MSPSOP Bratislava. Archív MÚOP Bratislava, Ev. č. V558, 1986, s. 10-13; MELICHERČÍK, Martin. Predbežné výsledky umelecko-historického výskumu v dome na Wolkrovej ulici č. 6 v Bratislave. In LÍVOVÁ, Margita – MONCOË, Milan (eds.). *Pamiatky a príroda Bratislavy*, č. 9. Bratislava : Príroda, 1985, s. 265-268; ŠEDIVÁ,

dom obdĺžnikového pôdorysu s vysokým štítom s uhlom 65° orientovaný pozdĺžnou osou do vtedy nezastavaného hypotetického šošovkovitého námestia na mieste dnešného Hlavného nám. a Františkánskeho nám.¹⁹ (k šošovkovitému námestiu viď nižšie). Na jeho priečelí sa zachovalo polkruhovo zaklenuté románske okno so špaletami široko roztvorenými do exteriéru situované v strede priečelia (obr. 6: 1; rekonštrukcia domu na obr. 8: 3). V okne bola pôvodne vsadená kamenná šambrána, po ktorej sa na obvod okna zachoval odtlačok.²⁰ Objekt na rozhraní Bielej č. 6 a Michalskej č. 2 bol vežovým domom vysokým viac ako 12 m, ktorý stál v susedstve uvedeného jednopriestorového domu na totožnej pôvodnej uličnej čiare, čiže rovnako orientovaný do predpokladaného šošovkovitého námestia. Na jeho priečelí sa taktiež zachovalo románske okno. Okenný otvor mal parapet a špalety mierne roztvorené do exteriéru a bola v ňom umiestnená kamenná polkruhovo zaklenutá okenná šambrána prostej pravouhlej profilácie. Nebola však umiestnená vo zvislej, ale v mierne šikmej rovine, takže okno bolo do exteriéru orientované šikmo nahor (obr. 6: 2; rekonštrukcia vežového domu na obr. 8: 2). Medzi stavby s románskymi oknami možno zaradiť aj dom na Kapitulskej č. 15 na rohu s Prepoštskou (parc. č. 474/1) datovaný do 2. pol. 13. stor.²¹ Pivničné okienko tohto domu orientované do Prepoštskej možno charakterizovať ako románske úzke štrbinové okienko, ktorého polkruhový záklenok je vytesaný v jednom bloku kameňa (obr. 6: 3), čo je spôsob zaklenutia charakteristický pre romaniku.²²

Zdenka. *Architektonicko-urbanistický vývoj stredovekej a ranonovovekej Bratislavy*. (Dizertačná práca). Bratislava : STU v Bratislave, Fakulta architektúry, 2016, s. 84-85.

- 19 MELICHERČÍK, Martin. Nové poznatky o vzniku a vývoji býv. Hlavného námestia v Bratislave (Výskumy stredovekých vežových domov). In GULDAN, Patrik (ed.). *Pamiatky a príroda Bratislavy*, č. 10. Bratislava : MSPSOP, 1988, s. 156-167; MELICHERČÍK, Martin. Stredoveké vežové domy v Bratislave. In HORVÁTH, Vladimír (ed.). *Najstaršie dejiny Bratislavy*. Referáty zo sympózia 28. – 30. 10. 1986. Bratislava : Archív Hlavného mesta SSR Bratislavy, 1988, s. 137-145.
- 20 MELICHERČÍK, Martin. *Bratislava – Wolkrova ul. č. 6: meštiansky dom – záchranný umelecko-historický a architektonický výskum v interiéroch objektu, meštiansky dom – Wolkrova ul. č. 4 – obhliadkový prieskum suterénu*. MSPSOP Bratislava. Archív MÚOP Bratislava, Ev. č. V558, 1986, s. 11. Táto šambrána, resp. ostenie pravouhlého prierezu profilované po celom obvode úzkym a plytkým ústupkom sa pri neskoršej prestavbe ocitlo v nike v susednej miestnosti [MELICHERČÍK, Martin. *Bratislava – Wolkrova ul. č. 6: meštiansky dom – záchranný umelecko-historický a architektonický výskum v interiéroch objektu, meštiansky dom – Wolkrova ul. č. 4 – obhliadkový prieskum suterénu*. MSPSOP Bratislava. Archív MÚOP Bratislava, Ev. č. V558, 1986, s. 19].
- 21 ŠEDIVÁ, Zdenka. *Architektonicko-urbanistický vývoj stredovekej a ranonovovekej Bratislavy*. (Dizertačná práca). Bratislava : STU v Bratislave, Fakulta architektúry, 2016, s. 39, 132-134.
- 22 V stredovekej architektúre historického jadra Bratislavy možno nájsť ešte ďalšie románske okná. V dome na Hlavnom nám. č. 4 bolo v múre patriacom k domu na Hlavnom nám. č. 3 odkryté románske okno analogické románskym oknám na Bielej č. 6 (MELICHERČÍK, Martin. *Záverečná nálezozá správa zo záchranného umelecko-historického výskumu objektu: Námestie 4. apríla č. 4 v MPR Bratislava (textová časť)*. MSPSOP Bratislava. Archív MÚOP Bratislava, Ev. č. V923, 1990, s. 16; v súvisiacej dokumentácii však nie je uvedená fotografia ani výkres okna). Vo františkánskom kláštore v juhovýchodnej stene lode je zachované štrbinové románske okno so široko roztvorenými špaletami [POMFYOVÁ,

Obr. 6.

- 1: Románske okno na rozhraní domov na Bielej ul. č. 4 a 6;
 2: románske okno na rozhraní domov na Bielej ul. č. 6 a Michalskej ul. č. 2;
 3: románske štrbinové okienko v dome na rohu Kapitulskej ul. č. 15 a Prepoštskej ul.

Foto: Martin Illáš.

Tieto románske okná nie je možné užšie datovať len na základe ich tvaru a konštrukcie. Z ich porovnania so združeným oknom na Panskej č. 17 je však zrejmé, že išlo o okná jednoduchšej konštrukcie bez kamenárskej výzdoby. Združené okno na Panskej č. 17 je z tohto aspektu remeselne a umelecky neporovnateľne náročnejším a teda pre stavebníka domu aj nákladnejším dielom. To zrejme vyplývalo z požiadavky stavebníka na vyššiu úroveň reprezentácie jeho postavenia alebo majetku. Objekt na rozhraní Panskej č. 15 a 17 mal teda pravdepodobne reprezentačný vzhľad a vybavenie, čo sa prejavilo prinajmenšom náročnejšou kamenárskou výzdobou

Bibiana. Letnery v stredovekých kostoloch na Slovensku. Príspevok k stavebným dejinám mendikantských kláštorov. In *Archaeologia historica* 44, 2019, č. 2, s. 722-723]. Z výskumu dómu sv. Martina je doložený nález masívneho kamenného prekladu s vytesanými polkruhovými záklenkami zdvojeného združeného okna (ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana et al. *Dóm sv. Martina v Bratislave. Archeologický výskum 2002 – 2003*. Bratislava : Elán, 2004, s. 28). Podobný masívny kamenný preklad s jedným vytesaným polkruhovým záklenkom s roztvorenými špaletami sa nachádza v sekundárnej polohe zamurovaný v južnej stene bašty Luginsland na Bratislavskom hrade; pochádza zrejme z asanovaného donjonu postaveného pred polovicou 13. stor. [ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana – FIALA, Andrej. Stavebný vývoj Bratislavského hradu od 11. do 13. storočia. In *Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Historica* 16, (1965), s. 91-94]. V katalógu k výstave Bratislava mešťana Wocha 1243 – 1291 (BAXA, Peter – FERUS, Viktor. *Bratislava mešťana Wocha 1243 – 1291. Katalóg expozície*. Bratislava : Pallas, 1991, s. 25 obr. 70) je uvedená kresba a prierez románskeho polkruhovo zaklenutého okna so široko roztvorenými špaletami a parapetom objaveného údajne na Sedlárskej č. 3. Táto kresba sa však úplne zhoduje s oknom objaveným v dome na rozhraní Bielej č. 4 a 6, takže je otázne, aký nález majú autori na mysli. Lokalizácia románskeho okna do domu na Sedlárskej č. 3 je pochybná, pretože tento objekt pochádza zo 14. stor. [ŠEDIVÁ, Zdenka. *Architektonicko-urbanistický vývoj stredovekej a ranonovovekej Bratislavy*. (Dizertačná práca). Bratislava : STU v Bratislave, Fakulta architektúry, 2016, s. 262-263].

uvedeného okna. Nie je vylúčené, že toto okno tu nebolo jediným príkladom náročnejšej kamenárskej práce, aleže takých alebo podobných okien, prípadne i portálov, sa v hmote stavby nachádzalo viac.

V mnohých príkladoch románskych meštianskych domov najmä na území Nemecka prítomnosť kamenársky kvalitne vyhotovených združených okien indikuje existenciu obytnej alebo pravdepodobnejšie reprezentačnej miestnosti situovanej na poschodí.²³ Táto miestnosť alebo sála bývala relatívne rozľahlá a vybavená viacerými združenými oknami. Vzorom tohto usporiadania románskych meštianskych domov boli pravdepodobne románske cisárske falce.²⁴ Táto analógia teda dovoľuje predpokladať aj v románskom dome na rozhraní Panskej č. 15 a 17 existenciu miestnosti reprezentačného charakteru. O usporiadaní tejto miestnosti možno uvažovať len hypoteticky. Nezaberala zrejme celé podlažie, pretože časť podlažia musela byť vyhradená na nejakú obslužnú funkciu, prípadne na vnútornú vertikálnu komunikáciu medzi podlažiami. Predpokladať ďalej možno, že táto miestnosť bola práve z dôvodu jej reprezentačnej povahy orientovaná svojou kratšou stranou do ulice. Predpokladať možno i to, že podlažie, na ktorom sa nachádzala táto miestnosť, malo väčšiu výšku, než ostatné podlažia slúžiace iným funkciám.²⁵

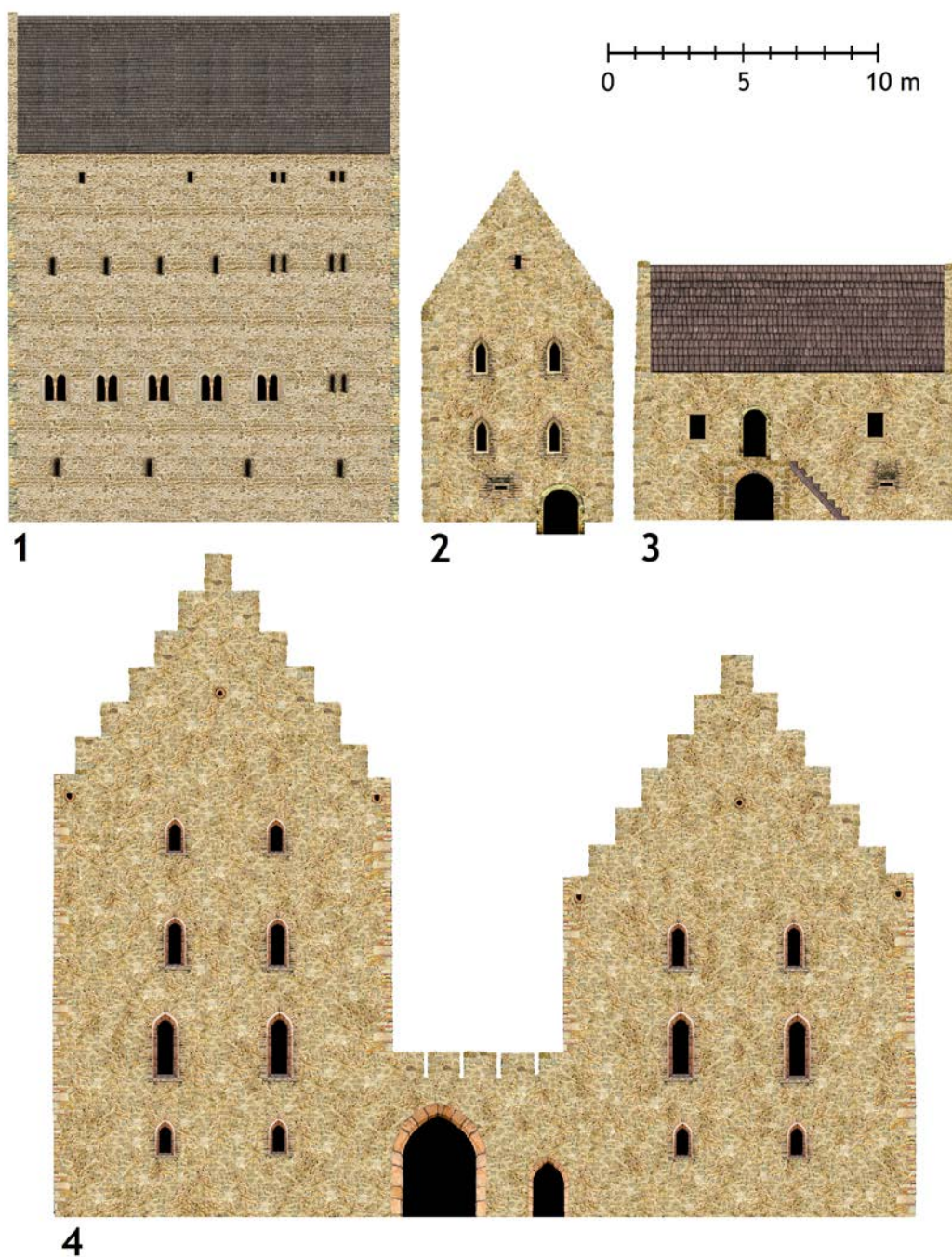
Možno sa teda domnievať, že románsky dom na Panskej č. 15 a 17 bol nadštandardne usporiadaným a vybaveným objektom s reprezentačnými funkciami. Vyplýva to tak z jeho značnej výšky (viac ako 11,5 m), ako aj z kontextu prítomnosti kamenársky kvalitne vyhotoveného združeného okna, ktoré dovoľuje predpokladať existenciu reprezentačnej miestnosti (hypotetická rekonštrukcia vzhľadu domu na obr. 7: 1).

Tieto poznatky možno analogickým spôsobom aplikovať aj na ďalší doklad existencie podobných okenných otvorov v románskej profánnej architektúre Bratislavy. Ide o nález románskych stĺpikov s hlavicami a pätkami predstavujúcimi zjavne sú-

23 HERRMANN, Christofer. Fensterbegründungen an Profanbauten von 1250 bis zum Ende des 16. Jahrhunderts im Trierer Raum. In SCHOCK-WERNER, Barbara – HOFRICHTER, Hartmut – BINGENHEIMER, Klaus (ed.). *Fenster und Türen in historischen Wehr- und Wohnbauten*. Stuttgart : Theiss, 1995, s. 66; STROBEL, Richard. Forschungsprobleme des mittelalterlichen Wohnbaus in Regensburg. In *Verhandlungen des Historischen Vereins für Oberpfalz und Regensburg* 103, (1963), s. 366-368; WIEDENAU, Anita. Form, Funktion und Bedeutung romanischer Wohnhäuser in Köln und im Rheinland. In *Wallraf-Richartz-Jahrbuch* 41, 1980, s. 21, 23.

24 WIEDENAU, Anita. Form, Funktion und Bedeutung romanischer Wohnhäuser in Köln und im Rheinland. In *Wallraf-Richartz-Jahrbuch* 41, 1980, s. 20-21.

25 Z viacerých nemeckých analógií vyplýva zaujímavý poznatok, že združené okná obvykle nemali žiadne okenice ani iný zatvárací prvok, čiže nemali ochranu pred zimou. To znamená, že miestnosti vybavené týmito okennými otvormi nemohli byť využívané v chladnej časti roka, ale len v lete [HERRMANN, Christofer. Fensterbegründungen an Profanbauten von 1250 bis zum Ende des 16. Jahrhunderts im Trierer Raum. In SCHOCK-WERNER, Barbara – HOFRICHTER, Hartmut – BINGENHEIMER, Klaus (ed.). *Fenster und Türen in historischen Wehr- und Wohnbauten*. Stuttgart : Theiss, 1995, s. 66]; nemohli teda slúžiť na obytné účely. V združenom okne v dome na rozhraní Panskej č. 15 a 17 je ale prítomnosť okeníc doložená, hoci nie je jasné, či boli pôvodné.

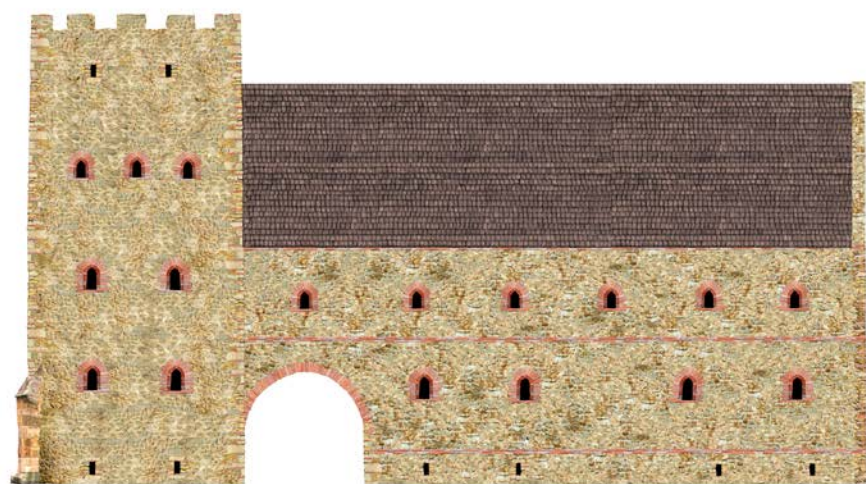

Obr. 7.

Hypotetické rekonštrukcie:

- 1: románskeho domu na Panskej ul. č. 15 a 17, pohľad zo západu;
- 2: ranogotického domu na Panskej ul. č. 16, pohľad z juhu;
- 3: ranogotického domu na Uršulínskej ul. č. 9, pohľad z východu;
- 4: ranogotických vežových domov na Panskej ul. č. 3 a 5, pohľad zo severu.

Kresba: Martin Illáš.

1

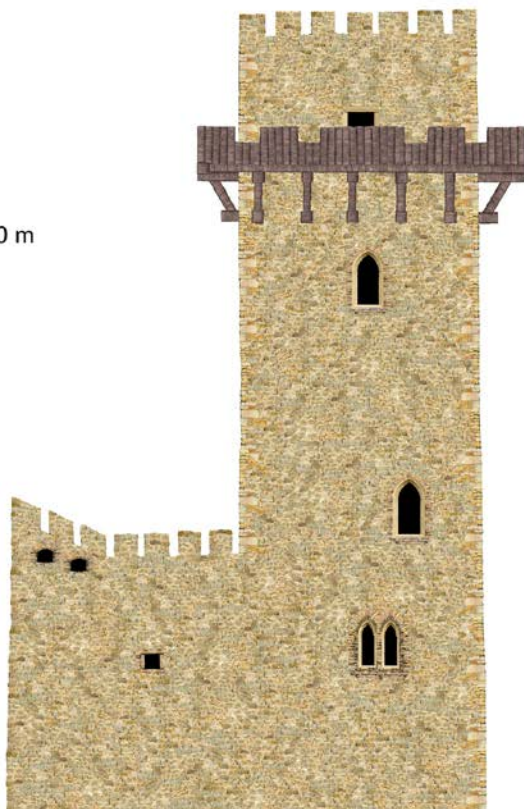
0 5 10 m

2

3

4

Obr. 8.

Hypotetické rekonštrukcie:

- 1: komplexu ranogotického vežového domu na Hlavnom nám. č. 2 a 3, pohľad zo severu;
 2: románskeho vežového domu na rozhraní Bielej ul. č. 6 a Michalskej ul. č. 2, pohľad z východu;
 3: románskeho domu na rozhraní Bielej ul. č. 4 a 6, pohľad z východu;
 4: komplexu ranogotického vežového domu v Starej radnici na Hlavnom nám. č. 1, pohľad zo severu.

Kresba: Martin Illáš.

časť združených okien,²⁶ ktoré pochádzajú z niektorého objektu v bloku domov č. 6 ohraničenom Hlavným nám., Rybárskou bránou, Radničnou a Laurinskou. Viacerí bádatelia uvádzajú, že tieto románske články pochádzajú z domu na Hlavnom nám. č. 4 (parc. č. 11),²⁷ keďže podľa svedectva T. Ortvaya²⁸ boli objavené v tomto dome pri asanácii jeho „mohutných podpier“. Je zrejmé, že tieto románske architektonické články neboli objavené v ich primárnom funkčnom umiestnení, ale v sekundárnej polohe (v „mohutnej podpere“), do ktorej sa museli dostať po deštrukcii pôvodného románskeho okna. Uvedenú „mohutnú podperu“ domu na Hlavnom nám. č. 4 možno bezpečne lokalizovať na jeho severozápadné nárožie, na ktorom sa masívny pilier skutočne nachádzal, čomu jednak nasvedčuje ikonografický prameň – obraz Eduarda Gurka Korunovacia J. K. V. arcivojvodu korunného princa Ferdinanda za kráľa Uhorska v Prešporku z r. 1830 (obr. 16: 1)²⁹ – a jednak bola časť otesaného nárožného piliera odkrytá pri výskume v r. 1969 (vtedy omylom považovaná za zvyšok ostenia portálu).³⁰ Tento nárožný pilier bol vybudovaný z veľkých kamenných kvádrov, bol diagonálne umiestnený voči nárožiu domu, mal hranolový prierez a bol ukončený skosenou strieškou. Svojou podobou tak bol analogický k oporným pilierom na nárožiach ranogotických vežových domov na Hlavnom nám. č. 2 (parc. č. 13, rekonštrukcia vežového domu na obr. 8: 1) a na Františkánskom nám. č. 9 (tzv. Himmelreich, parc. č. 23). Tieto ranogotické vežové domy sú datované najneskôr do 3. tretiny 13. stor., resp. do doby okolo r. 1300.³¹ Možno sa preto domnievať, že

26 ORIŠKO, Štefan. Príspevok k problematike kamenárskej výzdoby profánnych stavieb v neskororománskom období na Slovensku. In *Archaeologia historica* 32, 2007, s. 646-647.

27 BAXA, Peter – FERUS, Viktor. *Bratislava mešťana Wocha 1243 – 1291. Katalóg expozície*. Bratislava : Pallas, 1991, s. 23; ORIŠKO, Štefan. Príspevok k problematike kamenárskej výzdoby profánnych stavieb v neskororománskom období na Slovensku. In *Archaeologia historica* 32, 2007, s. 645; ŠEDIVÁ, Zdenka. *Architektonicko-urbanistický vývoj stredovekej a ranonovovekej Bratislavy*. (Dizertačná práca). Bratislava : STU v Bratislave, Fakulta architektúry, 2016, s. 100.

28 ORTVAY, Tivadar. *Ulice a námestia Bratislavy. Staré Mesto. Altstadt – Óváros*. (Ortvay, Tivadar. *Pozsony város utcái és terei*. Pozsony: 1905). Bratislava : Marenčin PT, s. r. o., 2020, s. 175.

29 Originál „Erinnerungs-Blätter an die Krönung S.K.H. des Erzherzogs Kronprinzen Ferdinand zum König von Ungarn in Pressburg d. 28. Sept. 1830. No. 1“ v zbierke Österreichische Nationalbibliothek, inv. č. oai:baa.onb.at:18788075. In

<<http://www.kulturpool.at/plugins/kulturpool/showitem.action?itemId=124554857167&ku-poContext=default>>

30 *Námestie 4. apríla č. 4. Výskumná správa*. Archív SÚPSOP. Archív Pamiatkového úradu Slovenskej republiky. Bratislava. Ev. č. T1103 Blok 6. 1969, s. 16, 31.

31 BAXA, Peter – FERUS, Viktor. *Bratislava mešťana Wocha 1243 – 1291. Katalóg expozície*. Bratislava : Pallas, 1991, s. 19; MELICHERČÍK, Martin. Nové poznatky o vzniku a vývoji býv. Hlavného námestia v Bratislave (Výskumy stredovekých vežových domov). In GULDAN, Patrik (ed.). *Pamiatky a príroda Bratislavy*, č. 10. Bratislava : MSPSOP, 1988, s. 158-159, MELICHERČÍK, Martin. Stredoveké vežové domy v Bratislave. In HORVÁTH, Vladimír (ed.). *Najstaršie dejiny Bratislavy*. Referáty zo sympózia 28. – 30. 10. 1986. Bratislava : Archív Hlavného mesta SSR Bratislavy, 1988, s. 138; ŠEDIVÁ, Zdenka. *Architektonicko-urbanistický vývoj stredovekej a ranonovovekej Bratislavy*. (Dizertačná práca). Bratislava : STU v Bratislave, Fakulta architektúry, 2016, s. 109-113, 116. Rovnaký nárožný

aj v prípade nárožnej „mohutnej podpery“ domu na Hlavnom nám. č. 4 ide analogicky o súčasť ranogotického vežového domu z 3. tretiny 13. stor., resp. z doby okolo r. 1300. Tým možno datovať obdobie, kedy sa románske stĺpiky s hlavicami a pätkami objavené pri asanácii nárožného piliera dostali do tejto sekundárnej polohy. Museli teda pochádzať zo staršieho objektu, ktorý bol úplne alebo aspoň sčasti asanovaný pri výstavbe ranogotického domu na Hlavnom nám. č. 4. Týmto starším objektom bol najskôr susedný románsky dom z 2. pol. 12. až začiatku 13. stor. identifikovaný v zadnej časti domu na Hlavnom nám. č. 3 (parc. č. 12) a na rozhraní domov na Hlavnom nám. č. 4 a na Rybárskej bráne č. 1 (parc. č. 10).³² Tento starší románsky objekt bol situovaný na uličnej čiare vtedy nezastavaného predpokladaného šošovkovitého námestia na mieste dnešného Hlavného nám. (obr. 13, obr. 17). Ak bol tento objekt vybavený románskymi združenými oknami s náročnejšou kamenárskou výzdobou, mohlo ísť rovnako o dom reprezentačného vzhľadu.³³

pilier vybudovaný z veľkých kamenných kvádrov bol súčasťou druhej fázy synagógy na Judenplatz vo Viedni, ktorá vznikla zrejme r. 1270/1280, rozhodne pred r. 1294 [HELGERT, Heidrun – MITCHELL, Paul. Wien 1, Judenplatz. Fundort Wien. In *Berichte zur Archäologie*, 1999, č. 2, s. 178-179; MITCHELL, Paul. Synagoge und jüdisches Viertel im mittelalterlichen Wien. In WAMERS, Egon – BACKHAUS, Fritz (eds.). *Synagogen, Mikwen, Siedlungen: jüdisches Alltagsleben im Lichte neuer archäologischer Funde* (Schriften des Archäologischen Museums Frankfurt 19). Frankfurt nad Mohanom : Archäologisches Museum Frankfurt, 2004, s. 141, 144; MITCHELL, Paul. Topographie und Infrastruktur des Judenviertels im spätmittelalterlichen Wien. In PAULUS, Simon – STÜRZEBECKER, Maria (eds.). *Erfurter Schriften zur Jüdischen Geschichte. Band 5 Inter Judeos – Topographie und Infrastruktur jüdischer Quartiere im Mittelalter*. Erfurt : Landeshauptstadt Erfurt – Universität Erfurt, 2019, s. 56-57]. Oporný pilier analogických parametrov a rovnako vybudovaný z veľkých kamenných kvádrov je známy z viedenského Binderhofu, kde bol súčasťou objektu zo začiatku 13. stor.; tu však nešlo o nárožný pilier [KALTENEGER, Marina – MITCHELL, Paul. Zur Baugeschichte des Heiligenkreuzer Hofes. In *Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege* 56, 2002, č. 4, s. 383, 385].

- 32 BAXA, Peter – FERUS, Viktor. *Bratislava mešťana Wocha 1243 – 1291. Katalóg expozície*. Bratislava : Pallas, 1991, s. 23; MELICHERČÍK, Martin. *Záverečná nálezová správa zo záchranného umelecko-historického výskumu objektu: Námestie 4. apríla č. 4 v MPR Bratislava (textová časť)*. MSPSOP Bratislava. Archív MÚOP Bratislava, Ev. č. V923, 1990; ORIŠKO, Štefan. Príspevok k problematike kamenárskej výzdoby profánných stavieb v neskororománskom období na Slovensku. In *Archaeologia historica* 32, 2007, s. 645; ŠEDIVÁ, Zdenka. *Architektonicko-urbanistický vývoj stredovekej a ranonovovekej Bratislavy*. (Dizertačná práca). Bratislava : STU v Bratislave, Fakulta architektúry, 2016, s. 114, 253-254. Rovnakú lokalizáciu pôvodu románskych stĺpikov uvádza aj Š. Holčík (HOLČÍK, Štefan. *Spomienkové album*. In *Bratislavské noviny*, roč. 4, 18. 10. 2001, č. 19, s. 15.).
- 33 Tieto románske stĺpiky, pätky a hlavice majú analógie v regensburskej kamennej plastike z konca 12. a prvých desaťročí 13. stor. [ORIŠKO, Štefan. Príspevok k problematike kamenárskej výzdoby profánných stavieb v neskororománskom období na Slovensku. In *Archaeologia historica* 32, 2007, s. 646-647].

Románska zástavba Panskej ulice

Románsky dom na rozhraní Panskej č. 15 a 17 z 1. pol. 13. stor. bol súčasťou prvej urbanizácie tejto ulice. Je veľmi pravdepodobné, že tento dom vymedzoval svojím priečelím, ako aj parcelačným múrom južnú uličnú čiaru Panskej v tom priebehu, aký má dodnes.

Odlišne však bol umiestnený už spomenutý susediaci románsky dom na rozhraní Panskej č. 17 a 19 (Pálffyho palác) z 1. tretiny 13. stor., ktorý nestál na uličnej čiare Panskej ale v hĺbke dnešnej parcely, vzdialený od dnešnej uličnej čiary asi 16 – 16,5 m.³⁴ Nie je síce vylúčené, že k tomuto domu patrila parcelačný múr, ktorý mohol siahať až po dnešnú uličnú čiaru, no nebol objavený.

Podobných objektov je v tomto úseku Panskej, t. j. v bloku domov č. 8, viac. Od uličnej čiary bol až 24 m ustúpený aj jednopriestorový, zrejme ešte románsky objekt identifikovaný v pravom dvorovom krídle domu na Panskej č. 13 (Eszterházyho palác, parc. č. 304/1) datovaný do 1. pol. 13. stor.;³⁵ tu však išlo zrejme o súčasť zástavby väčšieho dvorcového komplexu,³⁶ ktorý teoreticky mohol vymedzovať aj dnešnú uličnú čiaru Panskej, no jeho ďalšie súčasti nie sú známe.

V tomto bloku domov bol sčasti preskúmaný ešte jeden objekt z 1. pol. 13. stor., ktorý bol výrazne vzdialený od uličnej čiary Panskej. Nachádzal sa v Kernovom dome na Rybárskej bráne č. 8, resp. Hviezdoslavovom nám. č. 26 (parc. č. 310).³⁷ Napriek tomu, že je z neho známa len časť a nie je možné rekonštruovať jeho dispozíciu či celkovú podobu, dá sa uvažovať o vežovom dome a to vzhľadom na hrúbku múru, hĺbku základov, zachovanú výšku muriva, jeho technické vyhotovenie a ďalšie indicie. Išlo pritom nepochybne o románsky objekt, čo vyplýva z dendrochronologického datovania drevených podzákladových pilót, na ktorých murivo stálo, do doby tesne po r. 1209. Objekt stál na podmáčanom podloží na vtedajšom brehu

-
- 34 DOBŠOVIČ, Jozef – MELICHERČÍK, Martin – REXA, Daniel. Súčasný stav pamiatkovej obnovy a predbežné výsledky stavebno-historického výskumu bývalého Pálffyho paláca na Nálepkovej ulici č. 19 – 21 v Bratislave. In LÍVOVÁ, Margita – MONCOL, Milan (eds.). *Pamiatky a príroda Bratislavy*, č. 9. Bratislava : Príroda, 1985, s. 259-260; MELICHERČÍK, Martin – REXA, Daniel. Výsledky umelecko-historického a archeologického výskumu na Nálepkovej ulici č. 19 – 21 v Bratislave. In *Archaeologia historica* 11, 1986, s. 275-278; MELICHERČÍK, Martin – REXA, Daniel. Nálepkova 19 – 21 (výsledky stavebno-historického výskumu MSPSOP v bývalom Pálffyho paláci). In GULDAN, Patrik (ed.). *Pamiatky a príroda Bratislavy*, č. 11. Bratislava : MSPSOP, 1989, s. 92-94; Nálepkova ul. č. 17 – Bratislava, bývalý Pálffyho palác. Správa z pamiatkového prieskumu. Archív MÚOP Bratislava, Ev. č. 507V, 1985, s. 17-18.
- 35 BAXA, Peter. Výskumy bratislavskej expedície Archeologického ústavu SAV. In CHROPOVSKÝ, Bohuslav (ed.). *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1984*. Nitra : AÚ SAV, 1985, s. 48.
- 36 ŠEDIVÁ, Zdenka. *Architektonicko-urbanistický vývoj stredovekej a ranonovovekej Bratislavy*. (Dizertačná práca). Bratislava : STU v Bratislave, Fakulta architektúry, 2016, s. 220.
- 37 MUSILOVÁ, Margaréta. Nález dubových pilót. Archeologický výskum Kernovho domu. Bratislava. In *Zborník Múzea mesta Bratislavy* 23, 2011, s. 36, 40-45; ŠEDIVÁ, Zdenka. *Architektonicko-urbanistický vývoj stredovekej a ranonovovekej Bratislavy*. (Dizertačná práca). Bratislava : STU v Bratislave, Fakulta architektúry, 2016, s. 255-256.

Dunaja, resp. v jeho inundačnom pásme. Nie je vylúčené, že k tomuto objektu patrila aj parcelačný múr odkrytý pod komunikáciou južnej časti ulice Rybárska brána.³⁸

Kontext tejto zástavby na Panskej dopĺňa aj zástavba nachádzajúca sa ešte ďalej východným smerom, t. j. na Laurinskej v bloku domov č. 7. Na parcele domu na Laurinskej č. 4 (parc. č. 116) sa nachádzal románsky dom z 12. až 1. pol. 13. stor. ležiaci na dnešnej uličnej čiare.³⁹

Situovanie viacerých z týchto románskych objektov na Panskej⁴⁰ bolo teda charakteristické tým, že svojím severným priečelím nekopírovali nábrežnú komunikáciu, ktorá sa neskôr stala Panskou ulicou a ktorá prebiehala paralelne s vtedajším brehom najbližšieho ramena, resp. bočného koryta Dunaja.⁴¹ Uvedené objekty boli situované v rôznej vzdialenosti od tejto komunikácie a posunuté smerom na juh, k dunajskému brehu (obr. 9, obr. 17). Objekt v Kernovom dome stál už zrejme na samotnom brehu s podmáčaným podloží. Líniou, ktorá bola určujúca pre situovanie väčšiny uvedených objektov, bol teda zrejme priebeh samotného brehu Dunaja a uvedené objekty boli tak svojimi južnými priečeliami orientované k Dunaju.⁴²

Situovanie najstarších domov na Panskej na líniu dunajského brehu nebolo len dôsledkom prítomnosti tohto prirodzeného priestorového a orientačného limitu, ale pravdepodobne bolo dôsledkom priamej súvislosti uvedených objektov s prítomnosťou rieky. Analogický vzťah k brehu Dunaja mal ešte jeden románsky objekt – Vodná veža v podhradí.⁴³ Jej stavebný vývoj je relatívne dlhší, snáď už od prelomu 11. a 12. stor., a značne komplikovaný. V najstaršej fáze išlo zrejme o predmostie, resp. priamo most cez dunajské riečisko, cez ktoré v týchto miestach prechádzal brod. Predmostie malo podobu ohradeného, resp. opevneného areálu, ktorý prešiel do 13. stor. viacerými úpravami. Pred r. 1254 došlo k jeho výraznejšej prestavbe na

38 POLLA, Belo – VALLAŠEK, Adrian (eds). *Archeologická topografia Bratislavy*. Bratislava : Veda, 1991, s. 145; ŠEDIVÁ, Zdenka. *Architektonicko-urbanistický vývoj stredovekej a ranonovovekej Bratislavy*. (Dizertačná práca). Bratislava : STU v Bratislave, Fakulta architektúry, 2016, s. 173, 255, 256.

39 ŠEDIVÁ, Zdenka. *Architektonicko-urbanistický vývoj stredovekej a ranonovovekej Bratislavy*. (Dizertačná práca). Bratislava : STU v Bratislave, Fakulta architektúry, 2016, s. 171-172.

40 Je zaujímavé, že s týmito románskymi domami datovanými do prvých desaťročí 13. stor. ako s preukázanými objektmi vôbec nepočítajú mapové spracovanie urbanistického vývoja historického jadra Bratislavy [BADA, Dušan – ANDRÁŠI, Peter. *Bratislava – minulosť a budúcnosť. Prelomové obdobia vývoja mestského priestoru*. Bratislava : Občianske združenie Bratislavské ostrovy, 2008, mapa „Bratislava – prvá polovica 13. storočia“, mapa „Bratislava druhá polovica 13. storočia“; BAXA, Peter – FERUS, Viktor. *Bratislava mešťana Wocha 1243 – 1291. Katalóg expozície*. Bratislava : Pallas, 1991, s. 9].

41 Napr. BAXA, Peter – FERUS, Viktor – MUSILOVÁ, Margaréta. K počiatkom kamennej meštianskej architektúry v Bratislave. In *Slovenská archeológia* 35, 1997, č. 2, s. 419, 433.

42 Podobne ŠEDIVÁ, Zdenka. *Architektonicko-urbanistický vývoj stredovekej a ranonovovekej Bratislavy*. (Dizertačná práca). Bratislava : STU v Bratislave, Fakulta architektúry, 2016, s. 40.

43 Najmä BAXA, Peter. Dve podoby Vodnej veže v Bratislave. In *Pamiatky a múzeá*, 1999, č. 4, s. 9-11; KLINČOKOVÁ, Katarína – FERUS, Viktor. Stavebnohistorický vývoj Vodnej veže v Bratislave. In MONCOL, Milan (ed.). *Pamiatky a príroda Bratislavy*, č. 7. Bratislava : Príroda, 1983, s. 109-132.

pevnosť s viacerými vežami,⁴⁴ no tento areál mal už i predtým pevnostný charakter s vežovým románskym objektom. Podstatné je, že už táto najstaršia románska profánna architektúra v bratislavskom podhradí sa orientovala na dunajský breh. Motívom bola nepochybne dopravná funkcia Dunaja a jej hospodársky a obchodný význam pre tunajšie osídlenie. V priestore Vodnej veže sa okrem vyústenia brodu nachádzalo zrejme aj prístavisko a mýtnica.⁴⁵

Bočné dunajské riečisko, ktoré východne od Vodnej veže smerovalo ďalej na severovýchod, bolo určujúce pre vznik paralelnej nábrežnej komunikácie v miestach neskoršej Vydrice a dnešnej Panskej a Laurinskej.⁴⁶ Je možné predpokladať, že podobne ako pri Vodnej veži sa aj v tomto úseku dunajského brehu nachádzali prístavy, resp. kotviská lodí využívané pre riečnu obchodnú dopravu a že na brehu stáli skladiská tovaru a stanice obchodníkov. Rovnaký predpoklad vyplynul aj z výskumu objektu v Kernovom dome.⁴⁷

V prospech tohto predpokladu svedčí aj hypotéza o prítomnosti trhoviska na križovatke Panskej a Ventúrskej v 13. stor.⁴⁸ nachádzajúceho sa v bezprostrednej blíz-

44 BAXA, Peter – FERUS, Viktor – KLINČOKOVÁ, Katarína. Neznáma veža Vodnej veže v Bratislave? In *Archaeologia historica* 14, 1989, s. 166, 168; KLINČOKOVÁ, Katarína – FERUS, Viktor. Stavebnohistorický vývoj Vodnej veže v Bratislave. In MONCOL, Milan (ed.). *Pamiatky a príroda Bratislavy*, č. 7. Bratislava : Príroda, 1983, s. 122.

45 Napr. JANKOVIČ, Vendelín. Formovanie mesta. In HORVÁTH, Vladimír – LEHOTSKÁ, Darina – PLEVA, Ján (eds.). *Dejiny Bratislavy*. Bratislava : Obzor, 1978, s. 41; KLINČOKOVÁ, Katarína – FERUS, Viktor. Stavebnohistorický vývoj Vodnej veže v Bratislave. In MONCOL, Milan (ed.). *Pamiatky a príroda Bratislavy*, č. 7. Bratislava : Príroda, 1983, s. 109.

46 Vnímanie tejto dlhej ulice ako jednej priebežnej komunikácie pretrvalo až do 19. stor., keďže dnešná Panská ulica a prevažná časť Laurinskej ulice niesli dovtedy spoločný názov Dlhá ulica [HORVÁTH, Vladimír. *Bratislavský topografický lexikon*. Bratislava : Tatran, 1990, s. 168, 198; ORTVAY, Tivadar. *Ulice a námestia Bratislavy. Staré Mesto. Altstadt – Óváros*. (Ortvay, Tivadar. *Pozsony város utcái és terei*. Pozsony: 1905). Bratislava : Marenčin PT, s. r. o., 2020, s. 42].

47 Z. Šedivá tu predpokladá aj prítomnosť mýtnice ako pri Vodnej veži [ŠEDIVÁ, Zdenka. *Architektonicko-urbanistický vývoj stredovekej a ranonovovekej Bratislavy*. (Dizertačná práca). Bratislava : STU v Bratislave, Fakulta architektúry, 2016, s. 30, 253, 255]. Prítomnosť skladísk a prekladísk tovaru pozdĺž Dunaja predpokladá aj J. Šedivý v súvislosti so vznikom a vývojom najstaršieho mestského patriciátu [ŠEDIVÝ, Juraj. Od županovho podhradia ku kráľovskému mestu. In ŠEDIVÝ, Juraj – ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana (eds.). *Dejiny Bratislavy 1. Od počiatkov do prelomu 12. a 13. storočia*. Brezalauspurc na križovatke kultúr. Bratislava : Slovart, 2012, s. 439].

48 BAXA, Peter – FERUS, Viktor. *Bratislava mešťana Wocha 1243 – 1291. Katalóg expozície*. Bratislava : Pallas, 1991, s. 6; FERUS, Viktor – BAXA, Peter. Meštiansky dom v Bratislave v druhej polovine 13. storočia. In DOLEŽEL, Jiří (ed.). *Forum urbes medii aevi 3: vrcholně středověká zděná měšťanská architektura ve střední Evropě*. Sborník příspěvků z konference FUMA konané 14. – 16. 4. 2004 v Jihlavě. Brno : Archaia, 2006, s. 89; FERUS, Viktor – BAXA, Peter. Das Bürgerhaus in Bratislava in der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts. In *Archaeologia historica* 43, 1991, č. 2, s. 301; FERUS, Viktor – BAXA, Peter. Meštiansky dom v druhej polovici 13. storočia (príspevok k typológii stredovekej meštianskej architektúry). In GULDAN, Patrik (ed.). *Pamiatky a príroda Bratislavy*, č. 10. Bratislava : MSPSOP, 1988, s. 138; ŠEDIVÁ, Zdenka. *Architektonicko-urbanistický vývoj stredovekej a ra-*

kosti objektov na Panskej č. 15 až 19. Toto hypotetické trhovisko vejárovitého alebo trojuholníkového tvaru ležalo v blízkosti dunajského brehu, ktorý bol využívaný obchodníkmi na prekladanie a skladovanie tovaru.

Úsek Panskej, v ktorom sa nachádzajú vyššie uvedené románske domy kopírujúce priebeh dunajského brehu, by tak bol zo západu ohraničený predpokladaným trojuholníkovým trhoviskom vo vyústení Ventúrskej do Panskej. Je zaujímavé, že zo svojej opačnej, východnej strany by tento úsek Panskej bol ohraničený ďalším verejným priestorom – južným ukončením hypotetického trhového námestia šošovkovitého pôdorysu v priestore dnešného Hlavného nám. a Františkánskeho nám. Zástavba románskych domov na Panskej by tak ležala medzi dvoma trhoviskami na spojnici lemovanej riečnymi prístavmi, obchodnými stanicami a skladmi.

Otázka trojuholníkového trhoviska na križovatke Panskej a Ventúrskej a otázka šošovkovitého námestia na mieste Hlavného nám. a Františkánskeho nám.

Na tomto mieste je potrebné dotknúť sa otázky existencie oboch spomenutých hypotetických trhovísk. Hypotetické trojuholníkové trhovisko na križovatke Ventúrskej s Panskou je v literatúre interpretované pomerne jednoznačne, hoci nie je bez kontradikcií. Predpokladané šošovkovité námestie na ploche Hlavného nám. a Františkánskeho nám. a priľahlých parcelách je predmetom kontroverzie a zaslúži si podrobnejšiu analýzu.

V prospech existencie trojuholníkového trhoviska na križovatke Ventúrskej s Panskou svedčia viaceré zistenia. Západná uličná čiara Ventúrskej, t. j. zároveň aj predpokladaného trojuholníkového námestia, bola v priebehu 13. stor. fixovaná murovanými objektmi odkrytými v priestore Academie Istropolitany na Ventúrskej č. 3 (parc. č. 480) a drevenou chatou na kamennej podmurovke v Zichyho paláci na Ventúrskej č. 9 (parc. č. 477).⁴⁹ Tejto zástavbe z 13. stor. na západnej strane Ventúrskej predchádzala komunikácia funkčná v 12. stor., odkrytá na nádvorí Academie Istropolitany na Ventúrskej č. 3,⁵⁰ ktorá zrejme prebiehala ďalej severným smerom až na Klariskú (obr. 12: 1). Jej pozostatkom môže byť dnešné slepé ukončenie Klariskej

nonovovekej Bratislavy. (Dizertačná práca). Bratislava : STU v Bratislave, Fakulta architektúry, 2016, s. 42, 205; ZEMKOVÁ, Miloslava. Nové nálezy stredovekých objektov z konca 13. storočia v Bratislave. In *Archaeologia historica* 13, 1988, s. 48; ZEMKOVÁ, Miloslava – MUSILOVÁ, Margaréta. Funkcie mestských priestorov v 13. storočí v Bratislave. In *Archaeologia historica* 14, 1989, s. 149, 150, 153.

49 ŠEDIVÁ, Zdenka. *Architektonicko-urbanistický vývoj stredovekej a ranonovovekej Bratislavy.* (Dizertačná práca). Bratislava : STU v Bratislave, Fakulta architektúry, 2016, s. 283; VALLAŠEK, Adrian. Výsledky výskumu Academie Istropolitany v Bratislave. In *Archeologické rozhledy* 24, 1972, s. 151-152.

50 VALLAŠEK, Adrian. Výsledky výskumu Academie Istropolitany v Bratislave. In *Archeologické rozhledy* 24, 1972, s. 151.

pri napojení na Farskú,⁵¹ v minulosti nazývané Sandwinkel,⁵² a jej priebeh zrejme potvrdzuje aj parcelačný múr datovaný do 14. stor. odkrytý v Lisztovej záhrade na Ventúrskej č. 11.⁵³

Východná uličná čiara predpokladaného trojuholníkového trhoviska bola podľa polohy ranogotických objektov z 2. pol. 13. stor. v domoch na Panskej č. 16 (parc. č. 323) a Ventúrskej č. 10 (parc. č. 329) pôvodne posunutá o niekoľko metrov východne od dnešnej uličnej čiary Ventúrskej, pričom dom na Panskej č. 16 stál na juhovýchodnom nároží tohto námestia⁵⁴ – išlo o pomerne široké priestranstvo zužujúce sa severným smerom (obr. 12, obr. 17).

Túto predstavu narúša existencia staršieho románskeho domu na rozhraní parciel na Ventúrskej č. 6 a 8 (parc. č. 327 a 328) a Panskej č. 16, ktorý by tak stál na ploche predpokladaného trojuholníkového trhoviska, t. j. západne od jeho predpokladanej pôvodnej východnej uličnej čiary (obr. 12: 2, obr. 17).⁵⁵ Zástavba okolo predpokladaného trojuholníkového trhového námestia teda nebola limitovaná len východnejšie prebiehajúcou uličnou čiarou, na ktorej stáli mladšie ranogotické domy z 2. pol. 13. stor., ale vyvíjala sa zrejme zložitejším spôsobom už od 1. pol. 13. stor. Možno je, že toto trhové námestie bolo menšie alebo že malo iný, pravidelnejší tvar, ale aj to, že nesiahalo až po severný úsek Ventúrskej. Uvedený románsky dom na Ventúrskej č. 6 a 8 stojaci na ploche predpokladaného trojuholníkového trhoviska totiž stál takmer

-
- 51 POLLA, Belo – VALLAŠEK, Adrian (eds). *Archeologická topografia Bratislavy*. Bratislava : Veda, 1991, s. 91; PUŠKÁROVÁ, Blanka – PUŠKÁR, Imrich. *Bratislava. Pamiatková rezervácia*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 90; ŠEDIVÁ, Zdenka. *Architektonicko-urbanistický vývoj stredovekej a ranonovovekej Bratislavy*. (Dizertačná práca). Bratislava : STU v Bratislave, Fakulta architektúry, 2016, s. 39-40.
- 52 ORTVAY, Tivadar. *Ulice a námestia Bratislavy. Staré Mesto. Altstadt – Óváros*. (Ortvay, Tivadar. *Pozsony város utcái és terei*. Pozsony: 1905). Bratislava : Marenčin PT, s. r. o., 2020, s. 71.
- 53 BONDOROVÁ, Andrea. *Archeologická analýza materiálu z Bratislavy – Ventúrskej ulice (poloha nádvorie Univerzitnej knižnice – Lisztova záhrada)*. (Diplomová práca). Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta. Katedra archeológie, 2018, s. 22, 32-36, 79, 83, 85, 114, mapa 3.
- 54 FERUS, Viktor – BAXA, Peter. Meštiansky dom v Bratislave v druhej polovine 13. storočia. In DOLEŽEL, Jiří (ed.). *Forum urbes medii aevi 3: vrcholně středověká zděná měšťanská architektura ve střední Evropě*. Sborník příspěvků z konference FUMA konané 14. – 16. 4. 2004 v Jihlavě. Brno : Archaia, 2006, s. 94-95, 98; FERUS, Viktor – BAXA, Peter. Das Bürgerhaus in Bratislava in der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts. In *Archaeologia historica* 43, 1991, č. 2, s. 290, 292-294; FERUS, Viktor – BAXA, Peter. Meštiansky dom v druhej polovici 13. storočia (príspevok k typológii stredovekej meštianskej architektúry). In GULDAN, Patrik (ed.). *Pamiatky a príroda Bratislavy*, č. 10. Bratislava : MSPSOP, 1988, s. 130, 132, 138-139, 143, 145; ŠEDIVÁ, Zdenka. *Architektonicko-urbanistický vývoj stredovekej a ranonovovekej Bratislavy*. (Dizertačná práca). Bratislava : STU v Bratislave, Fakulta architektúry, 2016, s. 204-207, 291, 292; ZEMKOVÁ, Miloslava. Nové nálezy stredovekých objektov z konca 13. storočia v Bratislave. In *Archaeologia historica* 13, 1988, s. 44-48; ZEMKOVÁ, Miloslava – MUSILOVÁ, Margaréta. Funkcie mestských priestorov v 13. storočí v Bratislave. In *Archaeologia historica* 14, 1989, s. 149-151.
- 55 ŠEDIVÁ, Zdenka. *Architektonicko-urbanistický vývoj stredovekej a ranonovovekej Bratislavy*. (Dizertačná práca). Bratislava : STU v Bratislave, Fakulta architektúry, 2016, s. 206, 293.

na jednej línii minimálne s jedným z objektov v areáli Academie Istropilitany, takže spolu mohli vymedzovať plochu nepravidelne obdĺžnikového tvaru.

Severný úsek východnej uličnej čiary predpokladaného trojuholníkového trhového námestia na Ventúrskej nemá jednoznačne vymedzený priebeh, ale len približne ho možno dať do súvislosti s polohou ranogotických domov hlboko ustúpených od dnešnej uličnej čiary a datovaných rámcovo do 13. – 14. stor. na rozhraní Ventúrskej č. 14 a Zelenej č. 6 a 8 (parc. č. 335 a 336)⁵⁶ a na Ventúrskej č. 18 (parc. č. 342).⁵⁷ Ranogotický dom na Ventúrskej č. 22 stál už na dnešnej uličnej čiare (parc. č. 345).⁵⁸

Pokiaľ ide o šošovkovité trhové námestie v priestore Hlavného nám. a Františkánskeho nám., hypotézu existencie tohto predlokačného urbanistického útvaru vyslovil M. Melicherčík na základe identifikácie niekoľkých románskych objektov vymedzujúcich západnú uličnú čiaru tohto námestia a niekoľkých ranogotických vežových domov s opevnenými dvorcami, ktoré vznikli na ploche predpokladaného námestia, čím sa položil základ sformovania dnešného Hlavného nám. a Františkánskeho nám.⁵⁹ Je zaujímavé, že táto hypotéza nie je nová, pretože myšlienku, že Hlavné nám. a Františkánske nám. sú reliktom staršieho väčšieho pôvodného trhoviška vyslovili už omnoho skôr J. Hofman,⁶⁰ ktorý vychádzal z iných priestorových parametrov, a F. Bokes, ktorý predpokladal, že pôvodné trhové námestie malo len šírku Františkánskeho nám.⁶¹ Po ďalších stavebno-historických a archeologických výskumoch je možné konštatovať, že hypotéza M. Melicherčíka je opodstatnená a že námestie šošovkovitého tvaru lemované románskymi a ranogotickými jednopriestorovými, dvojpriestorovými a vežovými domami s opevnenými dvorcami bolo zrejme skutočnosťou. M. Melicherčík vymedzil obvod šošovkovitého námestia zo západnej strany (už spomínaným) románskym domom na rozhraní Bielej č. 4 a 6,

56 ŠEDIVÁ, Zdenka. *Architektonicko-urbanistický vývoj stredovekej a ranonovovekej Bratislavy*. (Dizertačná práca). Bratislava : STU v Bratislave, Fakulta architektúry, 2016, s. 307-308.

57 FERUS, Viktor – BAXA, Peter. Meštiansky dom v druhej polovici 13. storočia (príspevok k typológii stredovekej meštianskej architektúry). In GULDAN, Patrik (ed.). *Pamiatky a príroda Bratislavy*, č. 10. Bratislava : MSPSOP, 1988, s. 130; REXA, Daniel. Zisťovací archeologický výskum na Jiráskovej ul. č. 18. In GULDAN, Patrik (ed.). *Pamiatky a príroda Bratislavy*, č. 10. Bratislava : MSPSOP, 1988, s. 262.

58 ŠEDIVÁ, Zdenka. *Architektonicko-urbanistický vývoj stredovekej a ranonovovekej Bratislavy*. (Dizertačná práca). Bratislava : STU v Bratislave, Fakulta architektúry, 2016, s. 285-287.

59 MELICHERČÍK, Martin. Nové poznatky o vzniku a vývoji býv. Hlavného námestia v Bratislave (Výskumy stredovekých vežových domov). In GULDAN, Patrik (ed.). *Pamiatky a príroda Bratislavy*, č. 10. Bratislava : MSPSOP, 1988, s. 156-167; MELICHERČÍK, Martin. Predbežné výsledky umelecko-historického výskumu v dome na Wolkrovej ulici č. 6 v Bratislave. In LÍVOVÁ, Margita – MONCOL, Milan (eds.). *Pamiatky a príroda Bratislavy*, č. 9. Bratislava : Príroda, 1985, s. 264-268; MELICHERČÍK, Martin. Stredoveké vežové domy v Bratislave. In HORVÁTH, Vladimír (ed.). *Najstaršie dejiny Bratislavy*. Referáty zo sympózia 28. – 30. 10. 1986. Bratislava : Archív Hlavného mesta SSR Bratislavy, 1988, s. 137-145.

60 HOFMAN, Jan. *Zo zaniklej Bratislavy: Príspevky k historickej topografii Bratislavy*. Bratislava : Vedecké ústavy mesta Bratislavy, 1934, s. 8-10.

61 BOKES, František. *Bratislava v historických črtách*. Bratislava : Práca, 1958, s. 34-35, 37.

románskym vežovým domom na rozhraní Bielej č. 6 a Michalskej č. 2 a románskym vežovým domom na Sedlárskej č. 1 (parc. č. 18); všetky tri datoval buď rámcovo od 2. pol. 12. stor. do poslednej tretiny 13. stor. alebo užšie do 40. rokov 13. stor. Z východnej strany vymedzil toto námestie františkánskym kláštorom s kostolom Panny Márie (parc. č. 59 a 61/1, pred r. 1270, možno už okolo r. 1250)⁶² a ranogotickým vežovým domom s opevneným dvorcom v komplexe Starej radnice (parc. č. 1, 3. tretina 13. stor.,⁶³ po r. 1278, čo vyplýva z dendrochronologického datovania; rekonštrukcia vežového domu na obr. 8: 4).⁶⁴

Viacere archeologické výskumy na ploche Hlavného nám. preukázali, že sa tu v 13. stor. nachádzali zväčša murované domy a že dokonca ležali presne na M. Melicherčíkom predpokladanej línii vymedzujúcej západnú stranu šošovkovitého námestia spolu s ďalšími objektmi zachovanými v existujúcej zástavbe (obr. 13, 14 a 17). V západnej časti pôvodného šošovkovitého námestia ide o časť objektov ranogotického komplexu dvora cistercitov na Bielej č. 3 a 5 (parc. č. 27 a 28, pred r. 1307).⁶⁵ Na ploche západnej časti dnešného Hlavného nám. ide o archeologicky zistený kamenný dom v severozápadnom cípe Hlavného nám. (parc. č. 21399, západne od Maximiliánovej fontány, 13. – 14. stor.),⁶⁶ malý románsky dvojpriestorový dom v južnom cípe Hlavného nám. južne od Maximiliánovej fontány (najneskôr pol. 13. stor., zaniknutý po r. 1278) a na jeho mieste ešte starší drevohlinitý dom

62 POMFYOVÁ, Bibiana. Kláštory a kapituly. In POMFYOVÁ, Bibiana (ed.). *Stredoveký kostol. Historické a funkčné premeny architektúry*. 1. zväzok. Bratislava : FO ART, s. r. o., 2015, s. 312; POMFYOVÁ, Bibiana. Letnery v stredovekých kostoloch na Slovensku. Príspevok k stavebným dejinám mendikantských kláštorov. In *Archaeologia historica* 44, 2019, č. 2, s. 716-730.

63 FIALA, Andrej. O opevnenom dvorci bratislavských Jakubovcov. In *Archaeologia historica* 2, 1977, s. 195-202.

64 LESÁK, Branislav. Archeologický výskum – súčasť pamiatkovej obnovy vo vlastníctve hlavného mesta SR Bratislavy a jeho mestských častí. Projekty pamiatkovej obnovy v rokoch 2004 až 2015. In ŠTASSEL, Ivo (ed.). *Mestský ústav ochrany pamiatok v Bratislave*. Zborník k 50. výročiu vzniku. Bratislava : MÚOP, 2019, s. 151.

65 ŠEDIVÁ, Zdenka. *Architektonicko-urbanistický vývoj stredovekej a ranonovovekej Bratislavy*. (Dizertačná práca). Bratislava : STU v Bratislave, Fakulta architektúry, 2016, s. 82-83, 181-183; ŠEVČÍKOVÁ, Zuzana. Dvorec cisterciánov na Michalskej ulici v Bratislave. Niekoľko novších poznatkov. In *Archaeologia historica* 29, 2004, s. 471-472; ŠEVČÍKOVÁ, Zuzana – OBUCHOVÁ, Viera. Niektoré nové poznatky k dvorcu cistercitov v Bratislave. In *Zborník filozofickej fakulty Univerzity Komenského – Historica* 46, 2005, s. 68-70.

66 ČAPLOVIČ, Dušan – LESÁK, Branislav. Štvrtá záverečná sezóna v Bratislave na Hlavnom námestí. In OŽDÁNI, Ondrej (ed.). *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1992*. Nitra : AÚ SAV, 1993, s. 30; IŠTVÁNFFY, Ivan. *Polohopisné a výškopisné zameranie objektu pôdorysu stredovekého domu v severo-západnej časti Hlavného nám. v Bratislave*. MÚOP v Bratislave. Archív MÚOP v Bratislave. Ev. č. 2585, 1992; LESÁK, Branislav. Archeologický výskum – súčasť pamiatkovej obnovy vo vlastníctve hlavného mesta SR Bratislavy a jeho mestských častí. Projekty pamiatkovej obnovy v rokoch 2004 až 2015. In ŠTASSEL, Ivo (ed.). *Mestský ústav ochrany pamiatok v Bratislave*. Zborník k 50. výročiu vzniku. Bratislava : MÚOP, 2019, s. 121-123, 125; ŠEDIVÁ, Zdenka. *Architektonicko-urbanistický vývoj stredovekej a ranonovovekej Bratislavy*. (Dizertačná práca). Bratislava : STU v Bratislave, Fakulta architektúry, 2016, s. 101.

(prelom 12. a 13. stor.)⁶⁷ a v severozápadnom cípe Hlavného nám. ide o dom s kamennou podmurovkou (koniec 12. – začiatok 13. stor.).⁶⁸ V juhozápadnej časti šoškovitého námestia ide o (už spomínaný) románsky dom z 2. pol. 12. až začiatku 13. stor. v zadnej časti domu na Hlavnom nám. č. 3 v spojení s objektom z 13. stor. na rozhraní domov na Hlavnom nám. č. 4 a na Rybárskej bráne č. 1.⁶⁹ Východnú stranu šoškovitého námestia vymedzuje okrem M. Melicherčíkom uvádzaných objektov aj dvojpriestorový ranogotický dom v Apponyiho paláci na Radničnej č. 1 (parc. č. 7, 2. pol. 13. stor.)⁷⁰ a ranogotický vežový dom na mieste jezuitského kostola (parc. č. 67, okolo r. 1300,⁷¹ išlo o tzv. Ambrusterov dom).⁷² Pokiaľ ide o polohu františkánskeho kláštora na Františkánskom nám., jeho stredoveká budova stála pôvodne o niekoľko metrov hlbšie v porovnaní s dnešnou uličnou čiarou a to na spoločnej línii s prie-

-
- 67 LESÁK, Branislav. Archeologický výskum – súčasť pamiatkovej obnovy vo vlastníctve hlavného mesta SR Bratislavy a jeho mestských častí. Projekty pamiatkovej obnovy v rokoch 2004 až 2015. In ŠTASSEL, Ivo (ed.). *Mestský ústav ochrany pamiatok v Bratislave*. Zborník k 50. výročiu vzniku. Bratislava : MÚOP, 2019, s. 122, 125-126; LESÁK, Branislav. Archeológia na Hlavnom námestí v Bratislave. In *Pamiatky a múzeá* 55, 2006, č. 2, s. 25; LESÁK, Branislav. Výskum v areáli klarisiek v Bratislave. In *Pamiatky a múzeá* 57, 2008, č. 2, s. 21.
- 68 BAXA, Peter – FERUS, Viktor. *Bratislava mešťana Wocha 1243 – 1291. Katalóg expozície*. Bratislava : Pallas, 1991, s. 10, obr. 19.
- 69 BAXA, Peter – FERUS, Viktor. *Bratislava mešťana Wocha 1243 – 1291. Katalóg expozície*. Bratislava : Pallas, 1991, s. 23; HOLČÍK, Štefan. Spomienkový album. In *Bratislavské noviny*, roč. 4, 18. 10. 2001, č. 19, s. 15; MELICHERČÍK, Martin. *Záverečná nálezová správa zo záchranného umelecko-historického výskumu objektu: Námestie 4. apríla č. 4 v MPR Bratislava (textová časť)*. MSPSOP Bratislava. Archív MÚOP Bratislava, Ev. č. V923, 1990, s. 2, 15-17; ORIŠKO, Štefan. Príspevok k problematike kamenárskej výzdoby profánnych stavieb v neskororománskom období na Slovensku. In *Archaeologia historica* 32, 2007, s. 645; ŠEDIVÁ, Zdenka. *Architektonicko-urbanistický vývoj stredovekej a ranonovovekej Bratislavy*. (Dizertačná práca). Bratislava : STU v Bratislave, Fakulta architektúry, 2016, s. 114, 253-254.
- 70 LESÁK, Branislav. Archeologický výskum – súčasť pamiatkovej obnovy vo vlastníctve hlavného mesta SR Bratislavy a jeho mestských častí. Projekty pamiatkovej obnovy v rokoch 2004 až 2015. In ŠTASSEL, Ivo (ed.). *Mestský ústav ochrany pamiatok v Bratislave*. Zborník k 50. výročiu vzniku. Bratislava : MÚOP, 2019, s. 129-130, 132; LESÁK, Branislav – VRTEL, Andrej. Archeologický výskum v Apponyiho paláci v Bratislave. In *Pamiatky a múzeá* 58, 2009, č. 1 s. 46-48; ŠEDIVÁ, Zdenka. *Architektonicko-urbanistický vývoj stredovekej a ranonovovekej Bratislavy*. (Dizertačná práca). Bratislava : STU v Bratislave, Fakulta architektúry, 2016, s. 246-247.
- 71 HOLČÍK, Štefan P. *Bratislavská radnica*. Bratislava : Tatran, 1990, s. 9; ZEMKOVÁ, Miloslava – MUSILOVÁ, Margaréta. Funkcie mestských priestorov v 13. storočí v Bratislave. In *Archaeologia historica* 14, 1989, s. 158.
- 72 ORTVAY, Tivadar. *Ulice a námestia Bratislavy. Staré Mesto. Altstadt – Óváros*. (Ortvay, Tivadar. *Pozsony város utcái és terei*. Pozsony: 1905). Bratislava : Marenčin PT, s. r. o., 2020, s. 144. Nie je vylúčené, že išlo o tzv. Starý dom (Altes Haus), ktorý bol radnicou a starším domom richtárskej dynastie Jakubovcov pred presťahovaním sa do tzv. Nového domu (dnešnej Starej radnice), ako vyplýva zo zmienky z r. 1370 o bezprostrednom susedstve Starého a Nového domu, ktoré oddeľovala len Kostolná ul. (HOLČÍK, Štefan P. *Bratislavská radnica*. Bratislava : Tatran, 1990, s. 9).

čelím kláštorného kostola.⁷³ Nie je pritom vylúčené, že toto západné krídlo františkánskeho kláštora mohlo vo svojej štruktúre obsahovať vežový dom. Na niektorých historických obrazoch a vedutách zachytávajúcich Františkánske námestie (Eduard Gurk, r. 1830; Rudolf Alt, r. 1845 – 1855; Joseph Maximilian Kolb a Ludwig Rohbock, r. 1840 – 1860)⁷⁴ sú domy na Františkánskom námestí č. 2 a 3 (podľa dnešného číslovaní) zobrazené tak, že dom č. 3 (bývalá tzv. Burgundia)⁷⁵ má dvojpodlažnú šesťosovú fasádu a dom č. 2 má 11-osovú fasádu, z ktorej severných osem osí predstavuje nižší dvojpodlažný trakt a južné tri osi predstavujú vežovito vyvýšený trojpodlažný trakt s mimoriadne vysokou strechou pokračujúci do hĺbky parcely.

Napriek týmto presvedčivým indíciám však téza existencie urbanistického celku šošovkovitého námestia nenachádza v odbornej verejnosti ohlas a Hlavné nám. súčasného nepravidelne štvoruholníkového pôdorysu sa považuje za typické pravouhlé trhové námestie úmyselne naprojektované už od počiatku zástavby v tejto časti historického jadra Bratislavy v 13. stor.⁷⁶ Pôvodnosť štvoruholníkového námestia a jeho intencionálne založenie dokonca už na konci 12. až začiatku 13. stor. (sic!) uvádza v súhrnnom spracovaní dejín Bratislavy z r. 2012 B. Lesák,⁷⁷ hoci sa tu zároveň reprodukuje aj fotografie z archeologického výskumu Hlavného nám. s explicitným konštatovaním objavu základov románskeho domu z pol. 13. stor. na tomto námestí.⁷⁸ S objektmi archeologicky doloženými na ploche Hlavného nám.

73 ORTVAY, Tivadar. *Ulice a námestia Bratislavy. Staré Mesto. Altstadt – Óváros.* (Ortvay, Tivadar. *Pozsony város utcái és terei.* Pozsony: 1905). Bratislava : Marenčin PT, s.r.o., 2020, s. 140.

74 Zbierky Slovenskej národnej galérie: E. Gurk : Korunovácia Ferdinanda V. v Bratislave, príchod do Františkánskeho kostola, inv. č. C 25400. In <https://www.webumenia.sk/dielo/SVK:GMB.C_25400>; R. Alt : Hlavné námestie v Bratislave, inv. č. C 8153. In <https://www.webumenia.sk/dielo/SVK:GMB.C_8153>; J. M. Kolb a L. Rohbock : Hlavné námestie v Bratislave, inv. č. C 8875. In <https://www.webumenia.sk/dielo/SVK:GMB.C_8875>.

75 ORTVAY, Tivadar. *Ulice a námestia Bratislavy. Staré Mesto. Altstadt – Óváros.* (Ortvay, Tivadar. *Pozsony város utcái és terei.* Pozsony: 1905). Bratislava : Marenčin PT, s. r. o., 2020, s. 141.

76 Napr. BAXA, Peter – FERUS, Viktor. *Bratislava mešťana Wocha 1243 – 1291. Katalóg expozície.* Bratislava : Pallas, 1991, s. 14; HOLČÍK, Štefan P. *Bratislavská radnica.* Bratislava : Tatran, 1990, s. 6; HOŠŠO, Jozef – LESÁK, Branislav. Archeologický výskum horizontu 12. až 13. storočia v historickom jadre Bratislavy. (Príspevok k morfológickým a technologickým zmenám v keramike a k počiatkom mestotvorného procesu). In *Archaeologia historica* 26, 2001, s. 243; ŠEDIVÁ, Zdenka. *Architektonicko-urbanistický vývoj stredovekej a ranonovovekej Bratislavy.* (Dizertačná práca). Bratislava : STU v Bratislave, Fakulta architektúry, 2016, s. 37, 41, 42; ZEMKOVÁ, Miloslava – MUSILOVÁ, Margaréta. Funkcie mestských priestorov v 13. storočí v Bratislave. In *Archaeologia historica* 14, 1989, s. 153.

77 LESÁK, Branislav. Osídlenie bratislavského podhradia od 11. do prvej polovice 13. storočia. In ŠEDIVÝ, Juraj – ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana (eds.). *Dejiny Bratislavy 1. Od počiatkov do prelomu 12. a 13. storočia.* Brezalauspurc na križovatke kultúr. Bratislava : Slovart, 2012, s. 402.

78 B. Lesák na inom mieste [LESÁK, Branislav. Archeológia na Hlavnom námestí v Bratislave. In *Pamiatky a múzeá* 55, 2006, č. 2, s. 25] hodnotí tento románsky dom paradoxne ako relikť staršej radovej zástavby na ploche Hlavného nám. v línii Sedlárska – Rybárska

a vymedzujúcimi zo západu predpokladané pôvodné šošovkovité námestie nepočíta ani mapové spracovanie urbanistického vývoja historického jadra Bratislavy.⁷⁹

Jedným z hlavných dôvodov odmietania hypotézy o šošovkovitom tvare trhového námestia na mieste Hlavného nám. a Františkánskeho nám. je umiestnenie dnes už zaniknutého vežového domu na Hlavnom nám. č. 6 (tzv. Burg, parc. č. 332/4), o ktorom sa predpokladá, že pochádzal z doby okolo r. 1300, a ktorý vôbec nestál na západnej línii predpokladaného šošovkovitého námestia,⁸⁰ ale práve na západnej línii dnešného štvoruholníkového Hlavného nám., čo má dokladať primárnosť tohto štvoruholníkového priestranstva. Taký názor je však neudržateľný. Primárnosť útvaru štvoruholníkového trhového námestia je jednoznačne vylúčená nálezmi kamennej zástavby z konca 12. a z priebehu 13. stor. priamo na ploche Hlavného nám., ktoré dokazujú, že existencii štvoruholníkového Hlavného nám. predchádzala zástavba objektov ležiacich na spoločnej línii predstavujúcej západnú stranu oveľa väčšieho voľného priestranstva a to východne od polohy vežového domu na Hlavnom nám. č. 6 (tzv. Burgu). Tému o primárnosti projektu štvoruholníkového tvaru Hlavného nám. spochybňuje aj absencia akejkoľvek zástavby na rozhraní dnešného Hlavného nám. a Františkánskeho nám., ktorá by tieto plochy od seba oddeľovala a ktorá by tak vytvárala ucelenú severnú frontu štvoruholníkového námestia. Tieto námestia však nikdy neboli od seba oddelené žiadnou zástavbou, ale sú s veľkou pravdepodobnosťou naopak reliktom pôvodne oveľa väčšieho voľného priestranstva.

Napriek tomu však možno súhlasiť s tým, že dnešný štvoruholníkový tvar Hlavného nám. je výsledkom úmyselného zásahu do staršieho už existujúceho urbanistického usporiadania južnej polovice pôvodného šošovkovitého námestia. Indíciou je tu výstavba viacerých ranogotických objektov vrátane spomínaného vežového domu na Hlavnom nám. č. 6 (tzv. Burg). Možno sa domnievať, že k zásahom do zástavby pôvodného šošovkovitého námestia dochádzalo postupne, ale k vytýčeniu jeho nového štvoruholníkového tvaru došlo úmyselným riadeným zásahom. Proces postupného zastavovania plochy pôvodného šošovkovitého námestia začal zrejme ešte počas jeho plnej funkčnosti (obr. 15, obr. 17). Za doklad tohto procesu možno považovať prinajmenšom ranogotický objekt na Františkánskom nám. č. 6 a 7 (parc. č. 22) umiestnený v strednej časti plochy šošovkovitého námestia.⁸¹ Za cieľený zásah

brána z pol. 13. stor., čo však logicky priamo vylučuje tézu o pôvodnosti štvoruholníkového námestia už na prelome 12. a 13. storočia.

79 BADA, Dušan – ANDRÁŠI, Peter. *Bratislava – minulosť a budúcnosť. Prelomové obdobia vývoja mestského priestoru*. Bratislava : Občianske združenie Bratislavské ostrovy, 2008, mapa „Bratislava – prvá polovica 13. storočia“, mapa „Bratislava druhá polovica 13. storočia“; BAXA, Peter – FERUS, Viktor. *Bratislava mešťana Wocha 1243 – 1291. Katalóg expozície*. Bratislava : Pallas, 1991, s. 9, 15.

80 ŠEDIVÁ, Zdenka. *Architektonicko-urbanistický vývoj stredovekej a ranonovovekej Bratislavy*. (Dizertačná práca). Bratislava : STU v Bratislave, Fakulta architektúry, 2016, s. 71.

81 FERUS, Viktor – BAXA, Peter. Meštiansky dom v Bratislave v druhej polovine 13. storočia. In DOLEŽEL, Jiří (ed.). *Forum urbes medii aevi 3: vrcholně středověká zděná měšťanská architektura ve střední Evropě*. Sborník příspěvků z konference FUMA konané 14. – 16. 4. 2004 v Jihlavě. Brno : Archaia, 2006, s. 99; HOŠŠO, Jozef – LESÁK, Branislav – RESUTÍK, Branislav. Nálezový súbor z odpadovej jamy patricijského domu na Františkánskom námestí č. 6 v Bratislave. In *Archaeologia historica* 27, 2002, s. 607-608; MELICHER-

do formy pôvodného šošovkovitého námestia s úmyslom vybudovania štvoruholníkového trhového námestia možno považovať uzavretie šošovkovitého námestia z južnej strany rozsiahlejším komplexom ranogotického vežového domu a súvisiacich objektov na Hlavnom nám. č. 2 a 3 (parc. č. 12 a 13, rekonštrukcia komplexu vežového domu na obr. 8: 1)⁸² a ranogotickým domom, resp. domami na Hlavnom nám. č. 4,⁸³ ďalej asanáciu kamenného domu objaveného južne od Maximiliánovej fontány, ku ktorej došlo po r. 1278 (čo dosvedčuje nález mince), pravdepodobne aj zánik kamenného domu západne od Maximiliánovej fontány (datovaného len rámcovo do 13. – 14. stor.). Vybudovanie dnes už zaniknutého vežového domu označovaného ako Burg na Hlavnom nám. č. 6 hypoteticky datovaného do doby okolo r. 1300 možno považovať za vybudovanie západnej fronty nového námestia po asanácii starších objektov stojacich východne od neho. Severnú frontu nového štvoruholníkového námestia mohol už na prelome 13. a 14. stor. vymedzovať ranogotický dom na nároží Miestodržiteľského paláca na Hlavnom nám. č. 8 (parc. č. 14).⁸⁴ Počiatok

ČÍK, Martin. Nové poznatky o vzniku a vývoji býv. Hlavného námestia v Bratislave (Výskumy stredovekých vežových domov). In GULDAN, Patrik (ed.). *Pamiatky a príroda Bratislavy*, č. 10. Bratislava : MSPSOP, 1988, s. 160-161; MELICHERČÍK, Martin. Stredoveké vežové domy v Bratislave. In HORVÁTH, Vladimír (ed.). *Najstaršie dejiny Bratislavy*. Referáty zo sympózia 28. – 30. 10. 1986. Bratislava : Archív Hlavného mesta SSR Bratislavy, 1988, s. 139; ŠEDIVÁ, Zdenka. *Architektonicko-urbanistický vývoj stredovekej a ranonovovekej Bratislavy*. (Dizertačná práca). Bratislava : STU v Bratislave, Fakulta architektúry, 2016, s. 93-94.

- 82 BAXA, Peter – FERUS, Viktor. *Bratislava mešťana Wocha 1243 – 1291. Katalóg expozície*. Bratislava : Pallas, 1991, s. 19; MELICHERČÍK, Martin. Nové poznatky o vzniku a vývoji býv. Hlavného námestia v Bratislave (Výskumy stredovekých vežových domov). In GULDAN, Patrik (ed.). *Pamiatky a príroda Bratislavy*, č. 10. Bratislava : MSPSOP, 1988, s. 158-159; MELICHERČÍK, Martin. Stredoveké vežové domy v Bratislave. In HORVÁTH, Vladimír (ed.). *Najstaršie dejiny Bratislavy*. Referáty zo sympózia 28. – 30. 10. 1986. Bratislava : Archív Hlavného mesta SSR Bratislavy, 1988, s. 138; SLIVKA, Michal. *Pohľady do stredovekých dejín Slovenska*. Martin : Matica slovenská, 2013, s. 89; ŠEDIVÁ, Zdenka. *Architektonicko-urbanistický vývoj stredovekej a ranonovovekej Bratislavy*. (Dizertačná práca). Bratislava : STU v Bratislave, Fakulta architektúry, 2016, s. 109-113, 116. Tento vežový dom možno bez pochybností označiť za ranogotický, ako o tom svedčia tupo lomené oblúky portálov, okien a ník vybudované z tehál odkryté v jednotlivých častiach tohto komplexu, ako aj gotické sedílie v prejazde (MELICHERČÍK, Martin. *Pamiatkový výskum*. Bratislava, Námestie 4. apríla č. 2, meštiansky dom. Melicherčík – ateliér pre pamiatkový výskum. MSPSOP Bratislava. Archív MÚOP Bratislava, Ev. č. V700, 1990), hoci sa v ňom vyskytuje aj jednoduché románske okno [MELICHERČÍK, Martin. *Záverečná nálezová správa zo záchranného umelecko-historického výskumu objektu: Námestie 4. apríla č. 4 v MPR Bratislava (textová časť)*. MSPSOP Bratislava. Archív MÚOP Bratislava, Ev. č. V923, 1990, s. 16].
- 83 MELICHERČÍK, Martin. *Záverečná nálezová správa zo záchranného umelecko-historického výskumu objektu: Námestie 4. apríla č. 4 v MPR Bratislava (textová časť)*. MSPSOP Bratislava. Archív MÚOP Bratislava, Ev. č. V923, 1990, s. 16-17; ŠEDIVÁ, Zdenka. *Architektonicko-urbanistický vývoj stredovekej a ranonovovekej Bratislavy*. (Dizertačná práca). Bratislava : STU v Bratislave, Fakulta architektúry, 2016, s. 115-117.
- 84 ŠEDIVÁ, Zdenka. *Architektonicko-urbanistický vývoj stredovekej a ranonovovekej Bratislavy*. (Dizertačná práca). Bratislava : STU v Bratislave, Fakulta architektúry, 2016, s. 121-

cieleného formovania štvoruholníkového námestia tak možno datovať s najväčšou pravdepodobnosťou až do poslednej štvrtiny 13. stor., ako to vyplýva z datovania zániku jedného z objektov na Hlavnom nám. po r. 1278.⁸⁵ Podobné datovanie vyplýva aj z dendrochronologického datovania vzniku časti ranogotického komplexu Starej radnice rovnako po r. 1278.⁸⁶ S týmto dátumom môže súvisieť aj zmienka o tom, že v roku 1277 traja bratia predali kúriu v Bratislave, ktorú predtým vlastnil ich otec *comes Woynus*;⁸⁷ mohlo ísť o predaj domu práve na účely stavebných úprav súvisiacich so sformovaním štvoruholníkového námestia. Ustálenie obvodu a zástavby nového námestia možno datovať pred rok 1313, keď sa už spomína ako *forum*.⁸⁸ V tejto súvislosti je zaujímavé, že tzv. Burg na Hlavnom nám. č. 6 bol tradične považovaný za najstarší dom v meste, a to z dôvodu nápisu v tomto dome, ktorý ho spája s počiatkami mesta.⁸⁹ Možno tu ide o pamiatku práve na úmyselné prebudovanie šošovkovitého trhového námestia na plochu štvorcového tvaru na konci 13. stor. Cielené vytvorenie štvoruholníkového námestia bolo s najväčšou pravdepodobnosťou súčasťou stavebnej obnovy mesta po útoku českého kráľa Přemysla Otakara II. v r. 1270 a 1273, ktorého okupácia (vrátane územia západného Slovenska) sa skončila až v r. 1276. Bezprostredne po tomto roku totiž v r. 1277 nasleduje prevod vlastníctva kúrie potomkami *comesa Woynusa*⁹⁰ a v r. 1278 asanácia malého dvojpriestorového domu na ploche Hlavného nám. a stavebná činnosť v areáli Starej radnice. Podnetom na stavebný rozvoj však mohla byť aj situácia po obsadení

122; ŠTASSEL, Ivo. Miestodržiteľský palác v centre. In *Pravda. Príloha Bratislava*, roč. 30, 29. máj 2004, č. 123, s. 3.

- 85 Hoci v prípade komplexu ranogotických objektov na Hlavnom nám. č. 2 a 3 predpokladá M. Melicherčík pracovné datovanie už do r. 1240 – 1250 [MELICHERČÍK, Martin. *Záverečná nálezozá správa zo záchranného umelecko-historického výskumu objektu: Námestie 4. apríla č. 4 v MPR Bratislava (textová časť)*. MSPSOP Bratislava. Archív MÚOP Bratislava, Ev. č. V923, 1990, s. 16].
- 86 LESÁK, Branislav. Archeologický výskum – súčasť pamiatkovej obnovy vo vlastníctve hlavného mesta SR Bratislavy a jeho mestských častí. Projekty pamiatkovej obnovy v rokoch 2004 až 2015. In ŠTASSEL, Ivo (ed.). *Mestský ústav ochrany pamiatok v Bratislave. Zborník k 50. výročiu vzniku*. Bratislava : MÚOP, 2019, s. 151.
- 87 JANKOVIČ, Vendelín. Formovanie mesta. In HORVÁTH, Vladimír – LEHOTSKÁ, Darina – PLEVA, Ján (eds.). *Dejiny Bratislavy*. Bratislava : Obzor, 1978, s. 43.
- 88 ŠEDIVÁ, Zdenka. *Architektonicko-urbanistický vývoj stredovekej a ranonovovekej Bratislavy*. (Dizertačná práca). Bratislava : STU v Bratislave, Fakulta architektúry, 2016, s. 28.
- 89 „Cerne domum, fuerat turris, primordia Posonii duxit ab hac, majus nomen et omen habet“ [HOLČÍK, Štefan. Podľa legendy to je najstarší dom v meste. (Pamätníci histórie). In *Bratislavské noviny*, roč. 8, 13. 10. 2005, č. 22, s. 15; ORTVAY, Tivadar. *Ulice a námestia Bratislavy. Staré Mesto. Altstadt – Óváros*. (Ortvay, Tivadar. *Pozsony város utcái és terei*. Pozsony: 1905). Bratislava : Marenčin PT, s. r. o., 2020, s. 174, 213 pozn. 148].
- 90 Nemožno vylúčiť, že v prípade prevodu domu v r. 1277 išlo o objekt poškodený vojnovými udalosťami z r. 1270 a 1273. Hypoteticky možno za túto kúriu označiť románsky objekt na rozhraní domov na Hlavnom nám. č. 3 a č. 4 a Rybárskej bráne č. 1, ktorý bol sčasti asanovaný práve následkom výstavby ranogotických domov na Hlavnom nám. č. 2 až 4.

mesta rakúskym a štajerským vojvodom Albrechtom I. v r. 1287.⁹¹ Mohlo však ísť aj o stavebnú aktivitu súvisiacu až s udelením privilégia v r. 1291, čím by tento urbanistický zásah mohol nadobudnúť symbolický význam zakladateľského aktu mesta ako právne samostatnej komunity.

Dalšie objekty na ploche pôvodného šošovkovitého námestia vznikli zrejme až v dôsledku straty jeho urbanistického opodstatnenia po cielenom zásahu do jeho štruktúry alebo zároveň s ním. Nachádzajú sa v severnej časti pôvodného šošovkovitého námestia v bloku domov č. 2 (medzi Bielou, Michalskou a Zámočnickou a Františkánskym nám.), ktorá sa ocitla už mimo priestoru novozaloženého štvoruholníkového námestia (obr. 15, obr. 17). Ide tu o najvýchodnejší z objektov ranogotického komplexu dvora cistercitov na Bielej č. 5 (asi pred r. 1307),⁹² ranogotický vežový dom na Františkánskom nám. č. 9 (tzv. Himmelreich), komplex ranogotických objektov na Františkánskom nám. č. 10 (parc. č. 24) a ranogotický dvorec na Františkánskom nám. č. 11 (tzv. Weitenhof, dnes Mirbachov palác, parc. č. 43/1) – všetky tri celky datované do doby okolo r. 1300 alebo do 1. pol. 14. stor.⁹³

Pre podobu a transformáciu severozápadnej časti pôvodného šošovkovitého námestia chýba v zachovanej zástavbe stopa najstaršej architektúry ako východiskového stavu. Zreteľnejšie tu možno sledovať len mladšiu zástavbu budovanú počas alebo až následne po cielenom zásahu do usporiadania šošovkovitého námestia. Ako problematická sa javí severozápadná línia predpokladanej uličnej čiar y šošovkovitého námestia v bloku domov č. 2. Túto líniu možno ešte identifikovať v rozhraní objektov komplexu dvora cistercitov na Bielej č. 5 a Bielej č. 7 (asi pred r. 1307), avšak ďalej na sever ju nemožno spojiť so žiadnym dosiaľ identifikovaným

91 Deštrukciu domov a majetku požiarom v Bratislave počas útokov českého kráľa a štajerského vojvodu výslovne uvádza mestské privilégium kráľa Ondreja II. z r. 1291: „... quod cum hospites nostri de civitate Posoniensi per servitiam seu furiam Teutonicorum tempore guerre inter dominum regem Ladislaum, fratrem nostrum patrualem et regem Bohemorum habite, necnon per Albertum, ducem Austrie et Stirie dispersi extitissent et in combustione domorum suarum ac in amissione aliorum bonorum suorum magnum dampnum perpassi fuissent...“ (HORVÁTH, Vladimír. *Bratislavské mestské privilégium*. Bratislava : Obzor, 1991, s. 13).

92 ŠEDIVÁ, Zdenka. *Architektonicko-urbanistický vývoj stredovekej a ranonovovekej Bratislavy*. (Dizertačná práca). Bratislava : STU v Bratislave, Fakulta architektúry, 2016, s. 82-83, 181-183; ŠEVČÍKOVÁ, Zuzana. Dvorec cisterciánov na Michalskej ulici v Bratislave. Niekoľko novších poznatkov. In *Archaeologia historica* 29, 2004, s. 471-472; ŠEVČÍKOVÁ, Zuzana – OBUCHOVÁ, Viera. Niektoré nové poznatky k dvorcu cistercitov v Bratislave. In *Zborník filozofickej fakulty Univerzity Komenského – Historica* 46, 2005, s. 68-70.

93 FERUS, Viktor – BAXA, Peter. Meštiansky dom v Bratislave v druhej polovine 13. storočia. In DOLEŽEL, Jiří (ed.). *Forum urbes medii aevi 3: vrcholné středověká zděná měšťanská architektura ve střední Evropě*. Sborník příspěvků z konference FUMA konané 14. – 16. 4. 2004 v Jihlavě. Brno : Archaia, 2006, s. 99; MELICHERČÍK, Martin. Nové poznatky o vzniku a vývoji býv. Hlavného námestia v Bratislave (Výskumy stredovekých vežových domov). In GULDAN, Patrik (ed.). *Pamiatky a príroda Bratislavy*, č. 10. Bratislava : MSPSOP, 1988, s. 163; MELICHERČÍK, Martin. Stredoveké vežové domy v Bratislave. In HORVÁTH, Vladimír (ed.). *Najstaršie dejiny Bratislavy*. Referáty zo sympózia 28. – 30. 10. 1986. Bratislava : Archív Hlavného mesta SSR Bratislavy, 1988, s. 139; ŠEDIVÁ, Zdenka. *Architektonicko-urbanistický vývoj stredovekej a ranonovovekej Bratislavy*. (Dizertačná práca). Bratislava : STU v Bratislave, Fakulta architektúry, 2016, s. 95-99.

objektom z 13. – 14. stor. Z priebehu tunajšej parcelácie (najmä v zadnej časti parcely na Františkánskom nám. č. 10 a parcely na Františkánskom nám. č. 11 – Mirbachov palác, niekdajší Weitenhof), ale aj z priebehu východného úseku Zámočnickej sa skôr zdá, že severné ukončenie šošovkovitého námestia zabáčalo severozápadným smerom, t. j. do priestoru osady sv. Michala pred vybudovaním severného úseku hradieb (obr. 13), resp. k Michalskej bráne (obr. 14, obr. 17) po jej vybudovaní a po vybudovaní severného úseku hradieb okolo polovice alebo v 3. štvrtine 13. stor.⁹⁴ Takému smerovaniu severného konca šošovkovitého námestia zodpovedá aj orientácia jedného či dvoch ranogotických dvojpodlažných dvojpriestorových domov na Františkánskej č. 3 (parc. č. 58), ktoré sú datované do 2. pol. 13. stor.⁹⁵ Zdá sa, že aj po zániku funkcie pôvodného šošovkovitého námestia prechádzala priestorom jeho severozápadnej uličnej čiary v týchto miestach nejaká komunikácia severozápadnej orientácie, t. j. smerom k Michalskej bráne. Len hypoteticky možno predpokladať, že táto komunikácia bola lemovaná zástavbou, ktorej zvyškom by snáď mohol byť ranogotický dom v zadnej časti dvora na Františkánskom nám. č. 10 datovaný do 14. stor.,⁹⁶ resp. do jeho prvých desaťročí.⁹⁷

Podobne nejasné sú konkrétne kontúry južného zúženého ukončenia šošovkovitého námestia, ktoré sa juhovýchodným smerom napájalo na komunikáciu prebiehajúcu Panskou a Laurinskou niekde v mieste vyústenia Radničnej do Laurinskej. Zo zástavby tejto najjužnejšej časti predpokladaného šošovkovitého námestia však nie je známy žiadny objekt z 13. stor. Napojenie námestia na Laurinskú možno vymedziť len kontextom iných doložených objektov z 13. stor. v tomto úseku Laurinskej (obr. 17). Toto napojenie tak možno očakávať až v miestach východne od románskeho domu na Laurinskej č. 4, ktorý ležal priamo na južnej uličnej čiare

94 BAXA, Peter – FERUS, Viktor. Novoobjavená veža hradbového múru a Bratislava v druhej polovici 13. storočia. In LÍVOVÁ, Margita – MONCOL, Milan (eds.). *Pamiatky a príroda Bratislavy*, č. 9. Bratislava : Príroda, 1985, s. 250.

95 FERUS, Viktor – BAXA, Peter. Meštiansky dom v Bratislave v druhej polovine 13. storočia. In DOLEŽEL, Jiří (ed.). *Forum urbes medii aevi 3: vrcholné středověká zděná měšťanská architektura ve střední Evropě*. Sborník příspěvků z konference FUMA konané 14. – 16. 4. 2004 v Jihlavě. Brno : Archaia, 2006, s. 90-91; FERUS, Viktor – BAXA, Peter. Das Bürgerhaus in Bratislava in der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts. In *Archaeologia historica* 43, 1991, č. 2, s. 291-292; FERUS, Viktor – BAXA, Peter. Meštiansky dom v druhej polovici 13. storočia (príspevok k typológii stredovekej meštianskej architektúry). In GULDAN, Patrik (ed.). *Pamiatky a príroda Bratislavy*, č. 10. Bratislava : MSPSOP, 1988, s. 127, 129, 133. Tieto ranogotické objekty nesúvisia s orientáciou severného úseku hradieb, sú teda zrejme staršie než hradba.

96 ŠEDIVÁ, Zdenka. *Architektonicko-urbanistický vývoj stredovekej a ranonovovekej Bratislavy*. (Dizertačná práca). Bratislava : STU v Bratislave, Fakulta architektúry, 2016, s. 98-99.

97 Portál tohto domu možno datovať do prvej tretiny 14. stor. podľa portálov s prakticky totožnou profiláciou (polkruhový kamenný portál so skosenou hranou a v päte šikmým nábežníkom) v hrádku v Diessenhofene, ktoré sú dendrochronologicky datované do r. 1318 [BAERISWYL, Armand. Bauphase 3: 1318. In BAERISWYL, Armand – JUNKES, Marina (eds.). *Der Unterhof in Diessenhofen. Von der Adelsburg zum Ausbildungszentrum. Archäologie im Thurgau* 3. Frauenfeld : Departement für Erziehung und Kultur des Kantons Thurgau, 1995, s. 107, 108, prílohy 320, 321].

a bol orientovaný rovnobežne s ňou.⁹⁸ Jeho poloha teda nebola ovplyvnená nejakou inak smerujúcou komunikáciou, takže nesúvisel s orientáciou západnej línie uličnej čiar šošovkovitého námestia. Východná uličná čiara šošovkovitého námestia vstupovala do komunikácie prebiehajúcej Laurinskou v mieste ležiacom na jej severnej uličnej línii niekde na západ od objektov niekdajšieho Desiatkového domu (Zehnthoff) na Laurinskej č. 5 (parc. č. 5) patriaceho ostrihomskému arcibiskupovi.⁹⁹ Z jeho najstaršej štruktúry sa zachoval len základ muriva s nárožím smerujúcim dovnútra parcely prebiehajúci takmer rovnobežne s uličnou čiarou Laurinskej tesne pred súčasným domom a datovaný do pol. 13. stor. – 14. stor.¹⁰⁰ Ani tento objekt teda nesúvisel s orientáciou východnej uličnej čiar šošovkovitého námestia.

Otázku existencie šošovkovitého trhového námestia možno napriek jeho niektorým dosiaľ neobjasneným častiam považovať za zodpovedanú. Tento urbanistický celok je v štruktúre zachovanej i archeologicky odkrytej zástavby celkom zreteľne vystopovateľný. Najstaršiu zástavbu po jeho obvode možno datovať najskôr na prelom 12. a 13. stor.¹⁰¹ Zánik tohto celku možno položiť do poslednej štvrtiny 13. stor. a spojiť ho so zámerným a cielene plánovaným vybudovaním štvoruholníkového trhoviska (dnešného Hlavného nám.) lemovaného reprezentačnými ranogotickými vežovými domami s opevnenými dvorcami (obr. 15, obr. 17). O pôvodnej jednote priestoru Hlavného nám. a Františkánskeho nám. ako súčasti jedného pôvodného trhoviska svedčí napokon aj ich spoločný názov v 14. – 15. stor. – *Forum*, *Mestský ring*, *Veľký trh*, *Hlavný trh*.¹⁰² Svedčí to zároveň o tom, že tieto priestory neboli od seba nikdy stavebne a urbanisticky oddelené a že ani jeden z nich nebol založený „na zelenej lúke“ ako primárny trhový priestor.

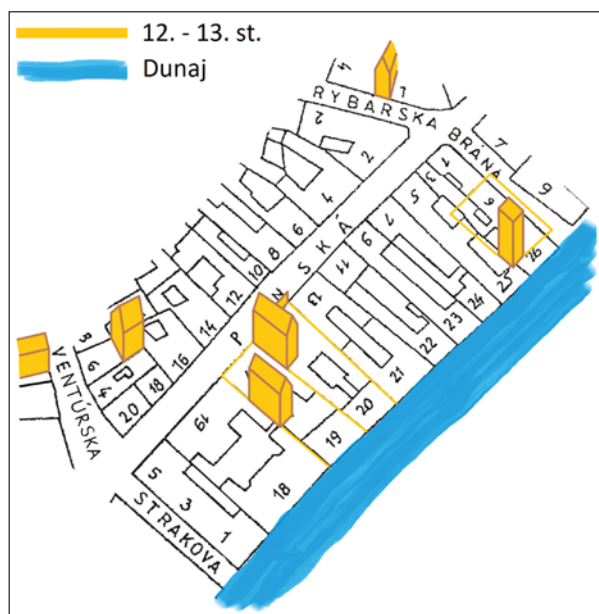
98 ŠEDIVÁ, Zdenka. *Architektonicko-urbanistický vývoj stredovekej a ranonovovekej Bratislavy*. (Dizertačná práca). Bratislava : STU v Bratislave, Fakulta architektúry, 2016, s. 171-172.

99 ORTVAY, Tivadar. *Ulice a námestia Bratislavy. Staré Mesto. Altstadt – Óváros*. (Ortvay, Tivadar. *Pozsony város utcái és terei*. Pozsony: 1905). Bratislava : Marenčin PT, s. r. o., 2020, s. 46; ŠEDIVÁ, Zdenka. *Architektonicko-urbanistický vývoj stredovekej a ranonovovekej Bratislavy*. (Dizertačná práca). Bratislava : STU v Bratislave, Fakulta architektúry, 2016, s. 159-160.

100 LESÁK, Branislav – MUSILOVÁ, Margaréta – HOŠŠO, Jozef. Výskumy v Štátnej mestskej pamiatkovej rezervácii Bratislava. In OŽDÁNI, Ondrej (ed.). *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1994*. Nitra : AÚ SAV, 1996, s. 121.

101 Rovnaké datovanie trhovej funkcie námestia snáď podporujú nálezy mincí z konca 12. stor. [ŠEDIVÁ, Zdenka. *Architektonicko-urbanistický vývoj stredovekej a ranonovovekej Bratislavy*. (Dizertačná práca). Bratislava : STU v Bratislave, Fakulta architektúry, 2016, s. 42].

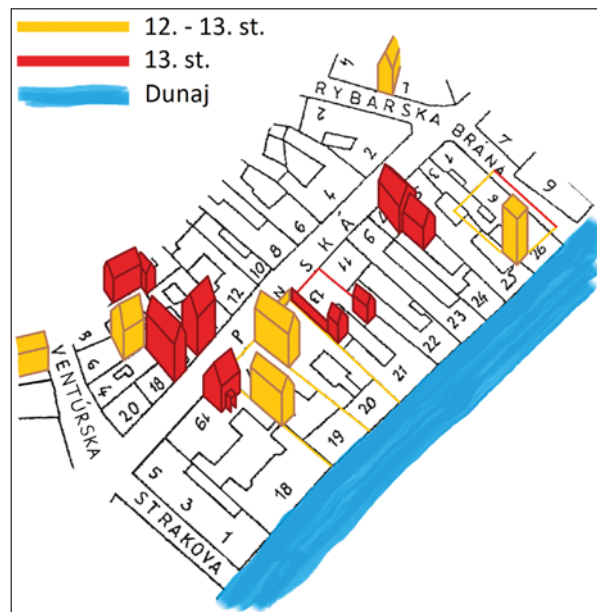
102 HORVÁTH, Vladimír. *Bratislavský topografický lexikon*. Bratislava : Tatran, 1990, s. 49, 81; ORTVAY, Tivadar. *Ulice a námestia Bratislavy. Staré Mesto. Altstadt – Óváros*. (Ortvay, Tivadar. *Pozsony város utcái és terei*. Pozsony: 1905). Bratislava : Marenčin PT, s. r. o., 2020, s. 130, 142.

Obr. 9.

Axonometrická rekonštrukcia zástavby Panskej ulice v úseku bloku č. 8 – objekty datované rámcovo do 12.-13. storočia a do 1. polovice 13. storočia.

Kresba: Martin Illáš.

Obr. 10.

Axonometrická rekonštrukcia zástavby Panskej ulice v úseku bloku č. 8 – vývoj zástavby v priebehu 13. storočia.

Kresba: Martin Illáš.

Obr. 11.

Axonometrická rekonštrukcia zástavby Panskej ulice v úseku bloku č. 8 – vývoj zástavby objektmi rámcovo datovanými do doby okolo roku 1300 a do 13.-14. storočia. Kresba: Martin Illáš.

Obr. 12.

Axonometrická rekonštrukcia zástavby Ventúrskej ulice: 1: objekty datované rámcovo do 12.-13. storočia a do 1. polovice 13. storočia; 2: vývoj zástavby objektmi datovanými do 13. storočia a rámcovo do 13.-14. storočia. Kresba: Martin Illáš.

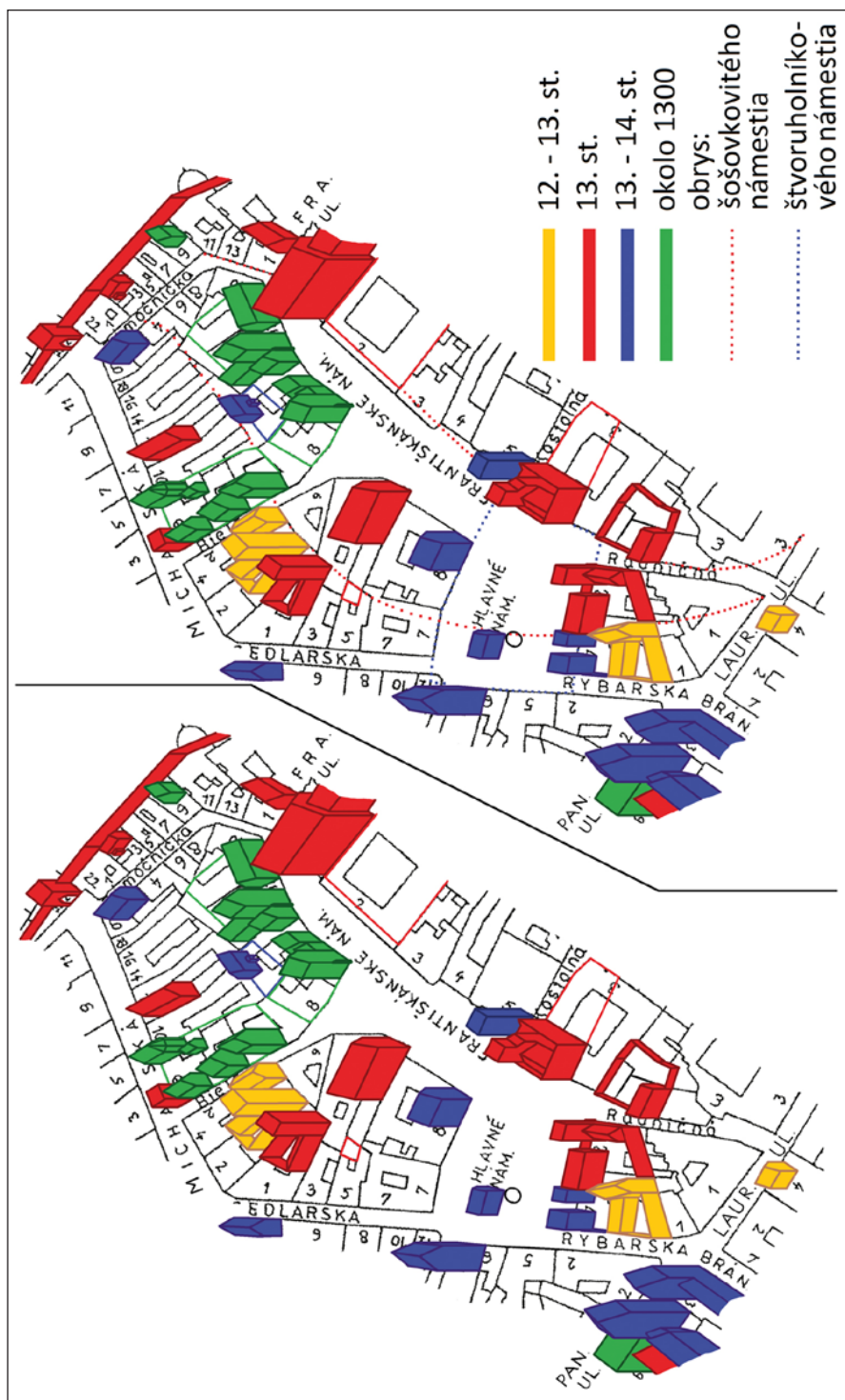
Obr. 13.

Axonometrická rekonštrukcia zástavby predpokladaného šošovkovitého námestia na mieste Hlavného námestia a Františkánskeho námestia – objekty datované rámcovo do 12.-13. storočia a do 1. polovice 13. storočia. Kresba: Martin Illáš.

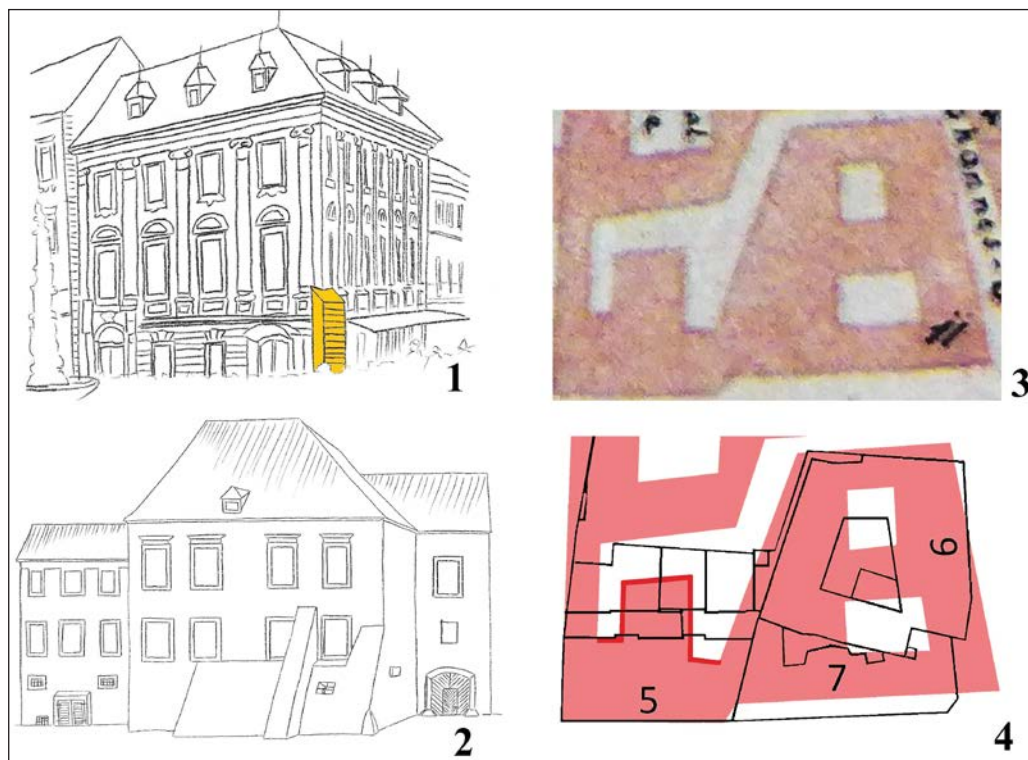
Obr. 14.

Axonometrická rekonštrukcia zástavby predpokladaného šoškovitého námestia na mieste Hlavného námestia a Františkánskeho námestia – vývoj zástavby objektmi datovanými do 13. storočia a rámcovo do 13.-14. storočia, ktoré rešpektujú uličné čiary predpokladaného šoškovitého námestia. Kresba: Martin Illáš.

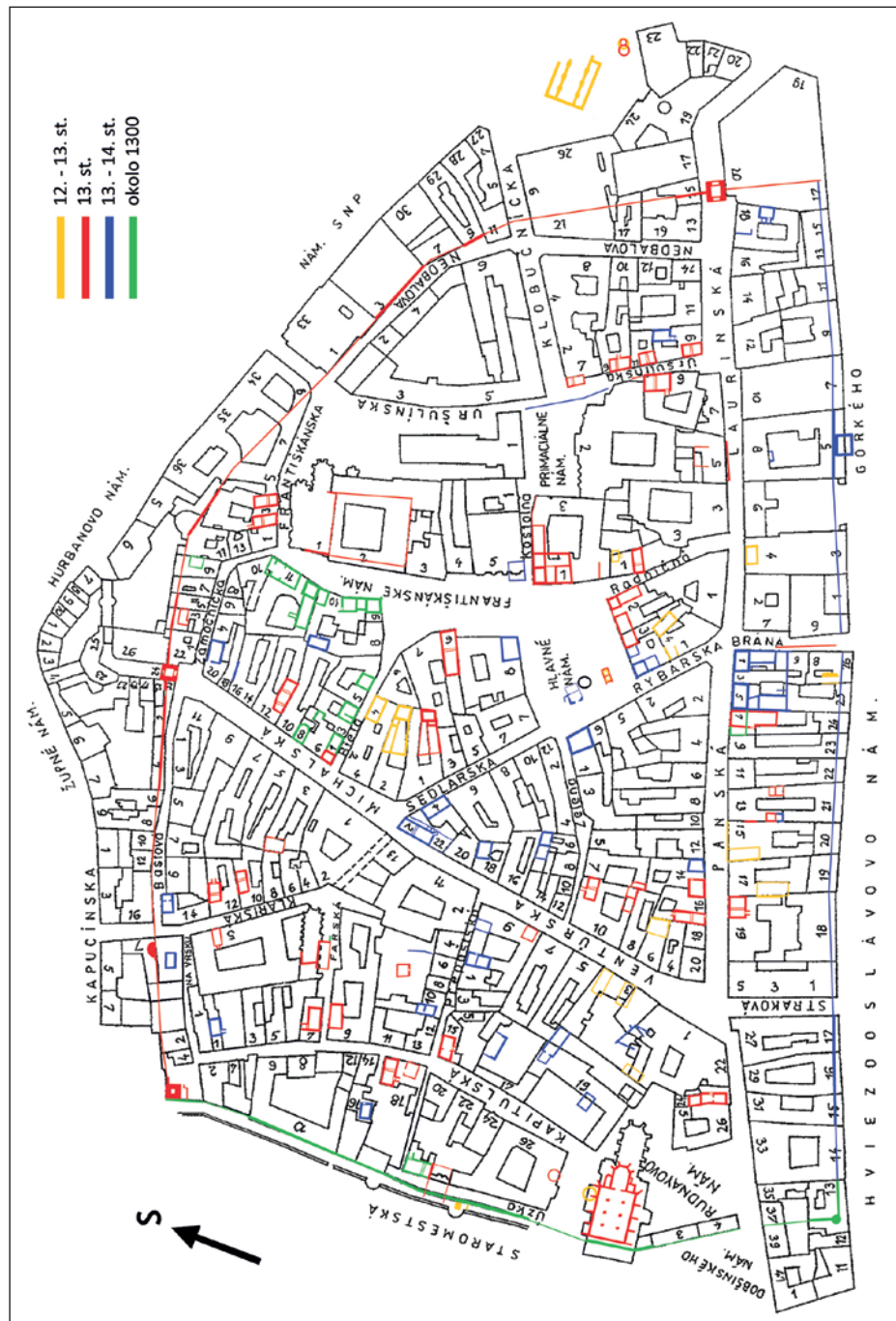
Obr. 15.

Axonometrická rekonštrukcia zástavby predpokladaného šoškovkovitého námestia na mieste Hlavného námestia a Františkánskeho námestia – vývoj zástavby objektmi datovanými do doby okolo roku 1300 a rámcovo do 13.-14. storočia, ktoré narušujú plochu predpokladaného šoškovkovitého námestia. Kresba: Martin Illáš.

Obr. 16.

- 1: Dom na Hlavnom nám. č. 4. Voľne podľa E. Gurka, 1830. Nárožná podpera zvýraznená žltou farbou. Kresba: Martin Illáš;
 2: Dom na Laurinskej ul. č. 5. Voľne podľa A. A. Langa, 1903. Kresba: Martin Illáš;
 3: Dom na Laurinskej ul. č. 5 na Neyderovom pláne Bratislavy, 1820;
 4: Porovnanie situácie domu na Laurinskej ul. č. 5 na Neyderovom pláne Bratislavy (1820) so súčasnou parceláciou a zástavbou. Červenou farbou zvýraznená fasáda objektu zobrazená na skici A. A. Langa (1903). Kresba: Martin Illáš.

Obr. 17.

Plán historického jadra mesta Bratislavy s vyznačenými románskymi a ranogotickými murovanými objektmi.
Upravené a doplnené podľa plánu v Lesák(Staník 2006, 102 obr. 1.

Ranogotický vývoj zástavby Panskej ulice

Situovanie najstarších románskych domov na Panskej je zrejme priamym dôsledkom obchodných aktivít vlastníkov a užívateľov týchto domov, ktorí využívali dve predpokladané trhoviská ohraničujúce tento úsek nábrežnej komunikácie, a dôsledkom využívania funkcie, ktorú pre nich breh Dunaja v tomto úseku plnil. Tieto domy zrejme vybudovali tie osoby, ktoré tento obchod prevádzkovali, resp. ktoré z neho profitovali alebo pod ktorých ochranou alebo riadením sa realizoval.¹⁰³ Boli súčasťou prvotnej urbanizácie tejto časti mesta, ktorá rešpektovala funkčné priestorové potreby predpokladaných obchodných staníc a skladov s prístaviskami pozdĺž dunajského brehu. Tým možno vysvetliť, prečo tieto románske domy zaujali prevažne polohu orientovanú na breh Dunaja a nie na líniu nábrežnej komunikácie. Okrem funkcie obchodných staníc a skladov plnili tieto domy nepochybne i rezidenčnú a reprezentačnú funkciu svojich vlastníkov a obyvateľov.

Uvedené románske domy stáli solitérne a boli zrejme súčasťou ohradených areálov dvorcového charakteru.¹⁰⁴ Hranice týchto dvorcov možno dedukovať z polohy samotných murovaných objektov stojacich zrejme vždy na okraji alebo v rohu dvorca, ako aj z odstupov medzi nimi a z nadväzujúcej mladšej zástavby. Hranice týchto dvorcov tak možno považovať za prvotnú parceláciu tejto časti mesta – bola orientovaná kolmo na dunajský breh a zo severnej strany ju vymedzovala nábrežná komunikácia Panskej.¹⁰⁵

Opísanú priestorovú tendenciu najstaršej zástavby tohto úseku Panskej modifikuje jej nasledujúci urbanistický vývoj. Zástavba predpokladaných dvorcov s ro-

103 Nech už to boli obchodníci alebo mestská šľachta, jobagióni, *civiles* či *cives* a *hospites* [napr. ŠEDIVÝ, Juraj. Od županovho podhradia ku kráľovskému mestu. In ŠEDIVÝ, Juraj – ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana (eds.). *Dejiny Bratislavy 1. Od počiatkov do prelomu 12. a 13. storočia*. Brezalauspurc na križovatke kultúr. Bratislava : Slovart, 2012, s. 431-439; ŠEDIVÝ, Juraj. Najstarší patriciát v stredovekej Bratislave: šľachtici alebo mešťania? In *Forum historiae* 2, 2008, č. 2 s. 1-21; ŠEDIVÝ, Juraj. Woch, Forma, Pech a ďalší (takmer) neznámi Bratislavčania. In *Woch* 1, 2013, č. 1, s. 6-13].

104 Napr. FERUS, Viktor – BAXA, Peter. Meštiansky dom v druhej polovici 13. storočia (príspevok k typológii stredovekej meštianskej architektúry). In GULDAN, Patrik (ed.). *Pamiatky a príroda Bratislavy*, č. 10. Bratislava : MSPSOP, 1988, s. 120; MELICHERČÍK, Martin. Nové poznatky o vzniku a vývoji býv. Hlavného námestia v Bratislave (Výskumy stredovekých vežových domov). In GULDAN, Patrik (ed.). *Pamiatky a príroda Bratislavy*, č. 10. Bratislava : MSPSOP, 1988, s. 158; ŠEDIVÁ, Zdenka. *Architektonicko-urbanistický vývoj stredovekej a ranonovovekej Bratislavy*. (Dizertačná práca). Bratislava : STU v Bratislave, Fakulta architektúry, 2016, s. 27; ŠEVČÍKOVÁ, Zuzana – OBUCHOVÁ, Viera. Niektoré nové poznatky k dvorcu cistercitov v Bratislave. In *Zborník filozofickej fakulty Univerzity Komenského – Historica* 46, 2005, s. 66.

105 V. Ferus, P. Baxa a Z. Šedivá [BAXA, Peter – FERUS, Viktor. *Bratislava mešťana Wocha 1243 – 1291. Katalóg expozície*. Bratislava : Pallas, 1991, s. 14; ŠEDIVÁ, Zdenka. *Architektonicko-urbanistický vývoj stredovekej a ranonovovekej Bratislavy*. (Dizertačná práca). Bratislava : STU v Bratislave, Fakulta architektúry, 2016, s. 28] sa domnievajú, že k parcelácii južnej strany Panskej ulice došlo až po terénnych úpravách dunajského brehu po polovici či až v tretej tretine 13. stor., čo však odporuje doloženej murovanej románskej zástavbe z 1. pol. 13. stor. s predpokladanými dvorcami.

mánskymi domami sa v priebehu 2. pol. 13. stor. rozšírila a rozvinula a nová zástavba vznikla v ich bezprostrednom susedstve smerom na sever, t. j. už smerom k línii nábrežnej komunikácie, neskoršej Panskej (obr. 10, 11 a 17). V severozápadnom susedstve románskeho domu na rozhraní Panskej č. 17 a 19 vznikol ranogotický dvojpodlažný dom na Panskej č. 19 rešpektujúci dnešnú uličnú čiaru (jadro neskoršieho Pálffyho paláca).¹⁰⁶ V severnom susedstve románskeho objektu v Kernovom dome vznikol väčší ranogotický dvorec s dvoma vežovými domami na Panskej č. 1, 3 a 5 na dnešnej uličnej čiare (tzv. Judenhof, parc. č. 311 až 314, rekonštrukcia komplexu vežových domov na obr. 7: 4).¹⁰⁷ Na uličnej čiare vznikol v 2. pol. 13. stor. a okolo r. 1300 bol prestavaný i ranogotický dom na Panskej č. 7 (parc. č. 308/1).¹⁰⁸ Všetky tieto ranogotické objekty stoja už priamo na uličnej línii dnešnej Panskej, čím došlo k jej konečnému fixovaniu.

Vznik týchto ranogotických objektov možno interpretovať ako priestorový a stavebný rozvoj dovtedajších dvorcov a zmenu ich orientácie smerom k nábrežnej komunikácii spájajúcej dve trhoviská. Tento posun zástavby smerom na sever k línii nábrežnej komunikácie mal zrejme dve etapy. Ich medzníkom bol začiatok výstavby južného úseku hradieb po začiatku 14. stor.,¹⁰⁹ resp. najskôr na konci 13. stor.¹¹⁰ Pred začiatkom výstavby južného úseku hradieb (t. j. v priebehu 2. pol. 13. stor.) súvisel posun zástavby ranogotických objektov na Panskej smerom k línii komunikácie zrejme s postupnou urbanizáciou ostatných častí bratislavského suburbia, oboch trhových námestí a súvisiacich komunikácií medzi týmito trhoviskami, teda aj Panskej. Panská nadobúdala význam verejného komunikačného priestoru, z ktorého sa priamo vstupovalo do dvorcov lemujúcich dunajský breh. Ich vlastníci a užívatelia preto budovali svoje nové domy priamo na tejto ulici, aby tak zabezpečili bezprostredný styk s verejným priestorom Panskej, či už išlo o realizáciu ich obytnej alebo obchodnej funkcie. Po začiatku výstavby južného úseku mestských hradieb (t. j. od konca 13. stor.) došlo k radikálnemu zásahu do priameho kontaktu dovtedajšej

106 FERUS, Viktor – BAXA, Peter. Das Bürgerhaus in Bratislava in der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts. In *Archaeologia historica* 43, 1991, č. 2, s. 293, 294-295; FERUS, Viktor – BAXA, Peter. Meštiansky dom v druhej polovici 13. storočia (príspevok k typológii stredovekej meštianskej architektúry). In GULDAN, Patrik (ed.). *Pamiatky a príroda Bratislavy*, č. 10. Bratislava : MSPSOP, 1988, s. 132-133, 147-149.

107 BAXA, Peter – FERUS, Viktor. *Bratislava mešťana Wocha 1243 – 1291. Katalóg expozície*. Bratislava : Pallas, 1991, s. 18-19; BAXA, Peter – FERUS, Viktor. Výskum na Nálepckovej ul. 3 – 5 v Bratislave. In CHROPOVSKÝ, Bohuslav (ed.). *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1986*. Nitra : AÚ SAV, 1987, s. 37; ŠEDIVÁ, Zdenka. *Architektonicko-urbanistický vývoj stredovekej a ranonovovekej Bratislavy*. (Dizertačná práca). Bratislava : STU v Bratislave, Fakulta architektúry, 2016, s. 213-216.

108 ŠEDIVÁ, Zdenka. *Architektonicko-urbanistický vývoj stredovekej a ranonovovekej Bratislavy*. (Dizertačná práca). Bratislava : STU v Bratislave, Fakulta architektúry, 2016, s. 216-218.

109 ŠEDIVÁ, Zdenka. *Architektonicko-urbanistický vývoj stredovekej a ranonovovekej Bratislavy*. (Dizertačná práca). Bratislava : STU v Bratislave, Fakulta architektúry, 2016, s. 48.

110 LESÁK, Branislav. Fortifikačná štruktúra torzálné dochovaných úsekov stredovekého mestského opevnenia Bratislavy v lokalitách Hviezdoslavovo námestie 13 a Klariská 7. In ŠIMONČÍČOVÁ KOŇŠOVÁ, Petra – GONDOVÁ, Anna (eds.). *Fortifikačné systémy na území Bratislavy. Od praveku po 2. svetovú vojnu*. Bratislava : MÚOP, 2019, s. 143-150.

zástavby s dunajským brehom. Tým nevyhnutne stratila orientácia dovtedajšej zástavby na dunajský breh už akýkoľvek význam a primárnym orientačným faktorom sa stala iba komunikácia Panskej. Ranogotické domy, ktoré možno datovať až do doby okolo r. 1300, museli túto zmenu rešpektovať, a preto ich výstavbu na uličnej čiare Panskej treba už dať do priamej súvislosti s obmedzením kontaktu s dunajským brehom v dôsledku výstavby hradieb.

Panská sa v tomto procese urbanizovala a fixovala aj na svojej severnej strane (obr. 10, obr. 17). Dokladom je (už spomenutý) ranogotický trojpodlažný dom na Panskej č. 16 z 2. pol. 13. stor. (rekonštrukcia domu na obr. 7: 2), stojaci na línii dnešnej Panskej takmer presne oproti komplexu domov na Panskej č. 15, 17 a 19.¹¹¹ Tento objekt stál pravdepodobne na nároží predpokladaného trojuholníkového trhoviska na križovatke Panskej a Ventúrskej. V jeho východnom susedstve vznikol rovnako v 13. stor. vežový dom na Panskej č. 14 (parc. č. 322), stojaci takisto na uličnej čiare Panskej.¹¹²

Zástavba uvedených románskych a ranogotických domov na Panskej, ktorá tu vznikala v priebehu 13. stor., má v porovnaní s väčšinou ostatných známych murovaných domov na ploche bratislavského suburbia, resp. raného mesta relatívne vyššiu, nadštandardnú úroveň. Ako je uvedené už vyššie, románske združené okno v dome na Panskej č. 15 a 17 je dokladom vyššej stavebnej a výtvarnej úrovne tohto objektu, a teda i vyšších nárokov jeho stavebníka na reprezentáciu v porovnaní s ďalšími románskymi domami známymi v Bratislave a indikuje prítomnosť reprezentačnej miestnosti. Románsky dom odkrytý v Kernovom dome na Rybárskej bráne č. 8, resp. Hviezdoslavovom nám. č. 26 nemá mohutnosťou a technickým vyhotovením v známej románskej ani ranogotickej architektúre bratislavského suburbia zatiaľ obdobu. Podobne možno hodnotiť i mladší, pomerne zložitý a rozmerný ranogotický komplex tzv. Judenhofu na Panskej č. 3 a 5, ktorého súčasťou boli až dva vežové domy (rekonštrukcia na obr. 7: 4). Rovnako už spomenutý ranogotický dom na Panskej č. 16 (obr. 7: 2) je v rámci skupiny ranogotických zväčša dvojpodlažných

111 FERUS, Viktor – BAXA, Peter. Meštiansky dom v Bratislave v druhej polovine 13. storočia. In DOLEŽEL, Jirí (ed.). *Forum urbes medii aevi 3: vrcholně středověká zděná měšťanská architektura ve střední Evropě*. Sborník příspěvků z konference FUMA konané 14. – 16. 4. 2004 v Jihlavě. Brno : Archaia, 2006, s. 94-95, 98; FERUS, Viktor – BAXA, Peter. Das Bürgerhaus in Bratislava in der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts. In *Archaeologia historica* 43, 1991, č. 2, s. 290, 292-294; FERUS, Viktor – BAXA, Peter. Meštiansky dom v druhej polovici 13. storočia (príspevok k typológii stredovekej meštianskej architektúry). In GULDAN, Patrik (ed.). *Pamiatky a príroda Bratislavy*, č. 10. Bratislava : MSPSOP, 1988, s. 130, 132, 138-139, 143, 145; ŠEDIVÁ, Zdenka. *Architektonicko-urbanistický vývoj stredovekej a ranonovovekej Bratislavy*. (Dizertačná práca). Bratislava : STU v Bratislave, Fakulta architektúry, 2016, s. 204-207, 291, 292; ZEMKOVÁ, Miloslava. Nové nálezy stredovekých objektov z konca 13. storočia v Bratislave. In *Archaeologia historica* 13, 1988, s. 44-48; ZEMKOVÁ, Miloslava – MUSILOVÁ, Margaréta. Funkcie mestských priestorov v 13. storočí v Bratislave. In *Archaeologia historica* 14, 1989, s. 149-151.

112 ŠEDIVÁ, Zdenka. *Architektonicko-urbanistický vývoj stredovekej a ranonovovekej Bratislavy*. (Dizertačná práca). Bratislava : STU v Bratislave, Fakulta architektúry, 2016, s. 207-208.

dvojpriestorových domov¹¹³ (napr. v porovnaní s domom na Uršulínskej č. 9, rekonštrukcia na obr. 7: 3) nadštandardne usporiadaný: na rozdiel od väčšiny ostatných príkladov tohto typu domov mal až tri podlažia, dva vstupy do najspodnejšieho podlažia a unikátne schodište umiestnené v hrúbke múru.¹¹⁴ Vežový dom na Panskej č. 14 je pomerne mohutnou stavbou, ktorá mala možno od počiatku funkciu zbrojnice,¹¹⁵ t. j. objektu strategického významu pre širšie spoločenstvo prvého mestského patriciátu.

Aj v 14. stor. je Panská lokalitou, na ktorej sa vyskytovala nadštandardná až mimoriadne výpravná architektúra. Je zaujímavé, že vznikla opäť v komplexe stavieb na Panskej č. 17 a 19. Ranogotický objekt na Panskej č. 19 bol v 1. pol. 14. stor. zahrnutý do novostavby gotického paláca. Následne v 2. pol. 14. stor. bol románsky dom na rozhraní domov na Panskej č. 17 a 19 zahrnutý do komplexu gotického opevneného dvorca s vežou v dome na Panskej č. 17.¹¹⁶ Tento dlhodobý nadštandardný charakter najranejšej murovanej zástavby Panskej dovoľuje predpokladať, že od počiatku v nej mali sídla najbohatší členovia mestského (predmestského) patriciátu, resp. že ich budovali vlastníci z najvyšších spoločenských vrstiev; nie je vylúčená ani súvislosť s prostredím kráľovského dvora alebo okolím niektorého vysoko postaveného kráľovského úradníka.

Podobne nadštandardný charakter mala v 13. stor. zástavba na tejto komunikácii aj v jej východnom pokračovaní dnešnou Laurinskou. Na Laurinskej č. 5 sa zrejme od pol. 13. stor. nachádzal už spomínaný tzv. Desiatkový dom (Zehnthoff) patriaci ostrihomskému arcibiskupovi.¹¹⁷ Išlo najskôr o reprezentačný objekt slúžiaci okrem arcibiskupovi napríklad aj kráľovi počas jeho pobytu v Bratislave. Z objektu sú dnes

-
- 113 FERUS, Viktor – BAXA, Peter. Meštiansky dom v Bratislave v druhej polovine 13. storočia. In DOLEŽEL, Jiří (ed.). *Forum urbes medii aevi 3: vrcholně středověká zděná měšťanská architektura ve střední Evropě*. Sborník příspěvků z konference FUMA konané 14. – 16. 4. 2004 v Jihlavě. Brno : Archaia, 2006, s. 89; FERUS, Viktor – BAXA, Peter. Das Bürgerhaus in Bratislava in der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts. In *Archaeologia historica* 43, 1991, č. 2, s. 286; FERUS, Viktor – BAXA, Peter. Meštiansky dom v druhej polovici 13. storočia (príspevok k typológii stredovekej meštianskej architektúry). In GULDAN, Patrik (ed.). *Pamiatky a príroda Bratislavy*, č. 10. Bratislava : MSPSOP, 1988, s. 121-122; ZEMKOVÁ, Miloslava. Nové nálezy stredovekých objektov z konca 13. storočia v Bratislave. In *Archaeologia historica* 13, 1988, s. 43.
- 114 ŠEDIVÁ, Zdenka. *Architektonicko-urbanistický vývoj stredovekej a ranonovovekej Bratislavy*. (Dizertačná práca). Bratislava : STU v Bratislave, Fakulta architektúry, 2016, s. 25.
- 115 ŠEDIVÁ, Zdenka. *Architektonicko-urbanistický vývoj stredovekej a ranonovovekej Bratislavy*. (Dizertačná práca). Bratislava : STU v Bratislave, Fakulta architektúry, 2016, s. 208.
- 116 MELICHERČÍK, Martin. Nové poznatky o vzniku a vývoji býv. Hlavného námestia v Bratislave (Výskumy stredovekých vežových domov). In GULDAN, Patrik (ed.). *Pamiatky a príroda Bratislavy*, č. 10. Bratislava : MSPSOP, 1988, s. 157-158; MELICHERČÍK, Martin – REXA, Daniel. Výsledky umelecko-historického a archeologického výskumu na Nálepckovej ulici č. 19 – 21 v Bratislave. In *Archaeologia historica* 11, 1986, s. 273-274; MELICHERČÍK, Martin – REXA, Daniel. Nálepckova 19 – 21 (výsledky stavebno-historického výskumu MSPSOP v bývalom Pálffyho paláci). In GULDAN, Patrik (ed.). *Pamiatky a príroda Bratislavy*, č. 11. Bratislava : MSPSOP, 1989, s. 91-92.
- 117 ŠEDIVÁ, Zdenka. *Architektonicko-urbanistický vývoj stredovekej a ranonovovekej Bratislavy*. (Dizertačná práca). Bratislava : STU v Bratislave, Fakulta architektúry, 2016, s. 159-160.

známe len základy múru s nárožím smerujúcim dovnútra parcely rovnobežnej s uličnou čiarou Laurinskej.¹¹⁸ Pokiaľ ide o podobu tohto objektu, je k dispozícii jeden ikonografický prameň – skica Adolfa Alexandra Langa z r. 1903¹¹⁹ zobrazujúca trojpodlažný trojtraktový objekt na Laurinskej č. 5, ktorého stredná dominantná časť je vybavená šikmými opornými piliermi a soklami (obr. 16: 2). Identifikáciu konkrétnej polohy tohto členitého objektu v historickej topografii parcely na Laurinskej č. 5 umožňuje Neyderov plán Bratislavy z r. 1820,¹²⁰ z ktorého je zrejmé, že trojtraktovú dispozíciu so strednou časťou v podobe výrazného rizalitu mala dvorová časť domu na Laurinskej č. 5 (obr. 16: 3 a 4, obr. 17). Skica A. A. Langa teda zobrazuje pohľad na tzv. Desiatkový dom z dvora, t. j. zo severu. Stredná dominantná časť objektu mohla byť pôvodným stredovekým domom z 13. – 14. stor.¹²¹ Uličná strana objektu prebiehala podľa Neyderovej mapy síce priamo pozdĺž uličnej čiary Laurinskej, no je pravdepodobné, že staršia situácia bola pôvodne komplikovanejšia. Vyplýva to z oblúkovitého priebehu uličnej fasády susedného domu na Laurinskej č. 7 (parc. č. 4), ktorý v kontakte s tzv. Desiatkovým domom výrazne ustupoval do hĺbky parcely;¹²² snáď išlo o pozostatok starej komunikácie smerujúcej z ulice do dvora tzv. Desiatkového domu z východnej strany.¹²³

Kontinuita výskytu relatívne nadštandardnej zástavby sústredenej v objektoch na Panskej č. 3 až 19 môže svedčiť i o kontinuite vlastníctva týchto domov a parciel a o pretrvávajúcom záujme ich vlastníkov o nadštandardnú a reprezentačnú architektúru. Z písomných prameňov o ich vlastníkoch nie je pre toto najstaršie obdobie nič známe. Určitou výnimkou je len komplex tzv. Judenhofu, ktorý zjavne vlastnili bohatí židovskí kupci. Možno sa domnievať, že ak tzv. Judenhof nadviazal priestorovo i časovo na susedný starší románsky dom v Kernovom dome, mohol byť i tento starší románsky objekt vo vlastníctve židovskej obchodníckej komunity.

118 LESÁK, Branislav – MUSILOVÁ, Margaréta – HOŠŠO, Jozef. Výskumy v Štátnej mestskej pamiatkovej rezervácii Bratislava. In OŽDÁNI, Ondrej (ed.). *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1994*. Nitra : AÚ SAV, 1996, s. 121.

119 V zbierkach Galérie Mesta Bratislavy, inv. č. C 1803. In <https://www.webumenia.sk/cs/dielo/SVK:GMB.C_1803>.

120 Reprodukcia vydaná Slovenskou kartografiou (Bratislava, mapa z r. 1820. Bratislava, 1989).

121 Pre porovnanie možno uviesť príklady iných desiatkových domov z vyspelého prostredia nemeckej románskej profánnej architektúry: jedným je desiatkový dom (Zehnthaus) v Karden-Treis z r. 1238 a druhým je dnes už zaniknutý desiatkový dom (Zehnthaus) v Koblenz-Winningen z 12. stor. V týchto prípadoch išlo o pozdĺžny trojpodlažný jedno-, resp. dvojpriestorový dom so zapusteným prízemím [WIEDENAU, Anita. Form, Funktion und Bedeutung romanischer Wohnhäuser in Köln und im Rheinland. In *Wallraf-Richartz-Jahrbuch* 41, 1980, s. 9 Abb. 1-16, 11 Abb. 2-7, 13 Abb. 3-16, 15 Abb. 5-14 a 5-15].

122 Viď fotografia v ORTVAY, Tivadar. *Ulice a námestia Bratislavy. Staré Mesto. Altstadt – Óváros*. (Ortvay, Tivadar. *Pozsony város utcái és terei*. Pozsony: 1905). Bratislava : Marenčin PT, s. r. o., 2020, s. 47.

123 Podľa modelu tereziánskej Bratislavy od Adolfa Stéphanieho z r. 1913 (v Múzeu mesta Bratislava) mal Desiatkový dom podobu objektu s vysokým západným traktom presahujúcim do Laurinskej ulice.

Širší kontext stavebných aktivít v Bratislave

Otázka pôvodu stavebníkov najstarších románskych domov môže bezprostredne súvisieť s otázkou pôvodu stavebných remeselníkov, ktorí sa na výstavbe románskych domov na Panskej zúčastňovali.

Najstarší bratislavský patriciát bol pravdepodobne etnicky pestrý, hoci v ňom dominovala jazykovo nemecká zložka. Jej pôvod sa hľadá predovšetkým v Rakúsku a hornom Bavorsku.¹²⁴ Táto okolnosť môže predstavovať indíciu pre hľadanie pôvodu stavebných remeselníkov pracujúcich na výstavbe najstaršej profánnej architektúry v Bratislave vrátane románskeho domu na Panskej č. 15 a 17. Ak by stavebník, ktorý dal vybudovať románsky dom na rozhraní Panskej č. 15 a 17, bol príslušníkom najstaršieho mestského patriciátu pôvodom z Rakúska, je možné, že stavebných remeselníkov obstaral v rovnakom prostredí, z ktorého sám pochádzal, t. j. rovnako v Rakúsku,¹²⁵ pretože toto prostredie dôverne poznal, mal k nemu úzke vzťahy a udržiaval ich aj na všetkých úrovniach svojej činnosti. Vyššie sme identifikovali užšie datovanie vzniku románskeho združeného okna v dome na Panskej č. 15 a 17 do r. 1210 až 1220 na základe jeho výtvarných analógií a súvisu so stavebnými aktivitami v susednom dolnorakúskom pohraničí (Pulkau, Petronell, Bad Deutsch Altenburg, Hainburg). Je tu teda zhoda s výsledkom umelecko-historickej analýzy, ktorá tiež identifikuje pôvod kamenárov pracujúcich pri výstavbe tohto domu v susednom Rakúsku.

Obstaranie stavebných remeselníkov ale záviselo rovnako od ich aktuálnej dostupnosti. V Bratislave a ani v jej bezprostrednom okolí nemožno v tomto období predpokladať nejakú stabilnú stavebnú dielňu. Stavebníci bratislavských domov bez ohľadu na svoj pôvod boli preto vždy odkázaní na činnosť stavebných remeselníkov z cudziny. Tí spravidla neboli trvale viazaní na jedno miesto, ale migrovali na miesta, v ktorých bol dopyt po ich službách. Boli teda dostupní len vtedy, keď vykonávali svoju činnosť na stavebných projektoch v relatívne blízkom okolí. Ak v Bratislave naozaj pracovali stavební remeselníci zo susedného dolnorakúskeho pohraničia, bolo to najskôr dôsledkom ich aktuálnej dostupnosti, pričom nie je vylúčené, že ich obstaranie mohlo byť ovplyvnené aj rovnakým pôvodom stavebníka.

Cielené obstaranie stavebných remeselníkov z nejakej vzdialenejšej stabilnej a vplyvnej stavebnej huty si mohol dovoliť len veľmi majetný a vplyvný stavebník, najmä kráľ, významnejší šľachtic, župan, biskup, arcibiskup, opát bohatého kláštora alebo bohatý jobagión ako v prípade výstavby obytnej veže na Bratislavskom hrade. Práve výstavba obytnej veže na Bratislavskom hrade pred r. 1245¹²⁶ môže byť príkla-

124 Napr. ŠEDIVÝ, Juraj. Jazyková a etnická pluralita v stredovekom Prešporku/Bratislave – stredoveká realita alebo moderný obraz? In *Forum historiae* 6, 2012, č. 2, s. 31-32; ŠEDIVÝ, Juraj. Woch, Forma, Pech a ďalší (takmer) neznámi Bratislavčania. In *Woch* 1, 2013, č. 1, s. 10-11.

125 Podobne napr. ŠEDIVÁ, Zdenka. *Architektonicko-urbanistický vývoj stredovekej a ranonovo-vekej Bratislavy*. (Dizertačná práca). Bratislava : STU v Bratislave, Fakulta architektúry, 2016, s. 67, 71.

126 ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana – FIALA, Andrej. Stavebný vývoj Bratislavského hradu od 11. do 13. storočia. In *Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Historica* 16, 1965, s. 90-100.

dom nákladného stavebného zadania na podnet stavebníka z prostredia vyššej elity a s využitím stavebných remeselníkov pravdepodobne z nejakého vzdialenejšieho centra. Tento objekt dali vybudovať jobagióni Bratislavského hradu Leko, syn Mochov, s bratmi a Peter, syn Chueghov, s bratmi za pomoci preceptora rádu johanitov Rembalda. Spoluúčasť johanitského preceptora na výstavbe a opevňovaní hradu umožňuje predpokladať, že práve on mohol byť prostredníkom, ktorý obstaral na výstavbu obytnej veže staviteľov a stavebných remeselníkov zo západnej Európy. Interpretácia tohto objektu ako rozmerného *donjonu* s výraznými exteriérovými kontrefortami má k dispozícii celý rad analogicky usporiadaných francúzskych románskych obytných veží z 11. – 13. stor. (napr. Domfront, Chevreuse, Grand-Presigny, Montrichard, Nogent-le-Rotrou, Saint-Christophe, Saumur, Semblançay).¹²⁷ J. Šulcová¹²⁸ naproti tomu interpretuje túto stavbu ako palác so sedlovou strechou, pričom túto interpretáciu zakladá na analýze ikonografického prameňa, ktorým je miniatúra Bratislavského hradu z Viedenskej maľovanej kroniky z r. 1358 – 1370¹²⁹ s vyobrazením vysokého komína nad sedlovou strechou paláca. Taký typ výrazného komína nachádzame skutočne vo viacerých francúzskych románskych a ranogotických palácoch a domoch z 12. – 13. stor. (napr. hrad v Castelnau-Bretenoux, dom kardinála v Bolléne, kapitulný dom v Cahors).¹³⁰ Nemožno ale vylúčiť, že pôvodný *donjon* bol neskôr v 14. stor. prestavaný na palác so sedlovou strechou a s vysokým komínom (francúzske príklady zo 14. stor. možno nájsť napr. v lokalitách Peyrusse-le-Roc, Gourdon, Fons, Cahors, Figeac, Bergerac).¹³¹

Prítomnosť stavebných remeselníkov prichádzajúcich z dolnorakúskeho susedstva do Bratislavy na účel výstavby domu na Panskej č. 15 a 17 v r. 1210 až 1220 mohla súvisieť aj s inými súdobými stavebnými aktivitami v Bratislave. V písomných a hmotných prameňoch je možné v Bratislave pre obdobie od konca 12. stor. do polovice 13. stor. identifikovať niekoľko stavebných akcií. V súvisiacej odbornej literatúre ide o často konštatované skutočnosti,¹³² ktoré možno stručne zrekapitulo-

127 LORANS, Élisabeth. Les tours-mâitresses des 11e at 12e s. In Élisabeth Zadora-Rio (ed.). *Atlas archéologique de Touraine. Supplément à la Revue Archéologique du Centre de la France* 53. Tours : FERACF, 2013, s. 8.

128 ŠULCOVÁ, Jana. K otázke stavebného vývoja a typologického určenia Bratislavského hradu v 13. storočí. In *Zborník Slovenského národného múzea. História* 40, 2000.

129 Napr. *Viedenská maľovaná kronika. Marek z Káltu*. Preložili Sopko, Július – Lengyelová, Tünde. Bratislava : Perfekt, 2016, s. 65.

130 NAPOLÉON, Anne-Lure. L'équipement domestique dans l'architecture civile médiévale. In SCELLÈS, Maurice (ed.). *La maison au Moyen Âge dans le midi de la France: actes des journées d'étude de Toulouse, 19 – 20 mai*. Toulouse : Société archéologique du Midi de la France, 2003, s. 240, 246-248.

131 NAPOLÉON, Anne-Lure. L'équipement domestique dans l'architecture civile médiévale. In SCELLÈS, Maurice (ed.). *La maison au Moyen Âge dans le midi de la France: actes des journées d'étude de Toulouse, 19 – 20 mai*. Toulouse : Société archéologique du Midi de la France, 2003, s. 248-250, 256, 258.

132 Napr. BAXA, Peter – FERUS, Viktor. *Bratislava mešťana Wocha 1243 – 1291. Katalóg expozície*. Bratislava : Pallas, 1991, s. 11; FIALA, Andrej – ŠULCOVÁ, Jana – KRÚTKY, Peter. *Die Bratislaver Burg*. Bratislava : Alfa-press, 1995, s. 25-30; JANKOVIČ, Vendelín. Formovanie mesta. In HORVÁTH, Vladimír – LEHOTSKÁ, Darina – PLEVA, Ján (eds.). *Dejiny Bratislavy*. Bratislava : Obzor, 1978, s. 41-43; ŠULCOVÁ, Jana. K otázke stavebného

vať. Vznik románskeho paláca na Bratislavskom hrade, ktorý má znaky štaufských falcových palácov¹³³ možno dať do súvislosti s úzkymi vzťahmi kráľa Bela III. (1173 – 1196) s cisárom Fridrichom I. Barbarossom (1152 – 1190) a zrejme s trefou krížovou výpravou, ktorej jeden prúd sa r. 1189 zišiel kdesi v priestore južného predpolia Bratislavy; hypoteticky tu možno počítať s prítomnosťou stavebných remeselníkov v službách cisára.¹³⁴ V r. 1204 sa z hradu do suburbia sťahuje prepošstvo,¹³⁵ čo si nepochybne vyžadovalo vybudovanie adekvátnych priestorov pre prepošta a kanonikov kapituly v porovnateľnej alebo vyššej kvalite ako na hrade. V r. 1221 sa z hradu do suburbia sťahuje i samotný prepošský kostol,¹³⁶ t. j. jeho funkcia a patrocinium, čoho nevyhnutným predpokladom je existencia staršieho kostola v suburbiu a zrejme jeho adaptácia. Na prelom 12. a 13. stor. alebo na začiatok 13. stor. sa datuje druhá stavebná fáza kostola sv. Martina, ku ktorému sa z hradu presťahoval prepoš, ako aj výstavba karnera pri tomto kostole.¹³⁷ Niekedy pred touto udalosťou sa na hrade začalo s výstavbou karnera, ktorý však nebol nikdy na svoj účel využitý, možno ostal nedokončený.¹³⁸ Na začiatku 13. stor. alebo okolo r. 1200 vznikol karner (ako druhá stavebná fáza rotundy) sv. Jakuba, zrejme v súvislosti so vznikom trojlodového kostola sv. Vavrinca na dnešnom Námestí SNP.¹³⁹ Niekedy začiatkom 30. rokov 13. stor. sa v bratislavskom suburbiu usadili cistercitky doložené v r. 1235, z čoho vyplývajú stavebné aktivity spojené so založením kláštora a kostola.¹⁴⁰ Pred r. 1245

vývoja a typologického určenia Bratislavského hradu v 13. storočí. In *Zborník Slovenského národného múzea. História* 40, 2000, s. 7-8.

- 133 ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana – FIALA, Andrej. Stavebný vývoj Bratislavského hradu od 11. do 13. storočia. In *Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Historica* 16, 1965, s. 90.
- 134 FIALA, Andrej – ŠULCOVÁ, Jana – KRÚTKY, Peter. *Die Bratislaver Burg*. Bratislava : Alfa-press, 1995, s. 25-26.
- 135 MARSINA, Richard. *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov III. v kráľovstve svätého Štefana*. DVOŘÁK, Pavel (ed.). Bratislava : Literárne informačné centrum Bratislava, 2003, s. 83.
- 136 MARSINA, Richard. *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov III. v kráľovstve svätého Štefana*. DVOŘÁK, Pavel (ed.). Bratislava : Literárne informačné centrum Bratislava, 2003, s. 101.
- 137 ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana et al. *Dóm sv. Martina v Bratislave. Archeologický výskum 2002 – 2003*. Bratislava : Elán, 2004, s. 27-30.
- 138 POMFYOVÁ, Bibiana – SAMUEL, Marián – ŠEDIVÝ, Juraj. Bratislava, hrad. Zaniknuté ranostredoveké stavby. In POMFYOVÁ, Bibiana (ed.). *Stredoveký kostol. Historické a funkčné premeny architektúry*. 1. zväzok. Bratislava : FO ART, s. r. o., 2015, s. 95; ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana – FIALA, Andrej. Veľkomoravská bazilika, kostol sv. Salvátora a pohrebisko na Bratislavskom hrade. In *Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Historica* 18, 1967, s. 167-168; VANČO, Martin. *Stredoveké rotundy na Slovensku*. Bratislava : Chronos, 2000, s. 103-104.
- 139 HOŠŠO, Jozef – LESÁK, Branislav. Archeologický výskum horizontu 12. až 13. storočia v historickom jadre Bratislavy. (Príspevok k morfológickým a technologickým zmenám v keramike a k počiatkom mestotvorného procesu). In *Archaeologia historica* 26, 2001, s. 243-244; HOŠŠO, Jozef – LESÁK, Branislav. Sakrálne stavby pri Kostole sv. Vavrinca v Bratislave. In *Pamiatky a múzeá* 48, 1999, č. 4, s. 13-14.
- 140 KOPTÁK, Tomáš. Ženské cistercitské opátstvo v Bratislave (1235 – 1297). In *Historický zborník* 23, 2013, č. 1, s. 46-47, 55-56; LESÁK, Branislav. Výskum v areáli klarisiek v Bratislave. In *Pamiatky a múzeá* 57, 2008, č. 2 s. 20-21.

vznikla na hrade (už spomínaná) rozmerná obytná veža a v r. 1248 až 1259 korunná veža ako súčasť hradieb okolo obytnej veže;¹⁴¹ vznikla tak pevnosť patriaca do skupiny podobne usporiadaných rakúskych hradov.¹⁴² V r. 1254 došlo k výstavbe, resp. radikálnej prestavbe tzv. Vodnej veže.¹⁴³

Ak tento prehľad posúdime z hľadiska datovania a pôvodu dvojitého združeného okna na Panskej č. 17 a jeho možnej súvislosti s aktivitami stavebných remeselníkov v blízkom dolnorakúskom pohraničí v r. 1210 až 1220, môžeme vysloviť predpoklad, že títo remeselníci sa mohli zúčastniť aj ďalších stavebných aktivít v Bratislave, ktoré možno datovať do druhého a tretieho desaťročia 13. stor., najmä pri budovaní prepošstva v suburbiu, prestavbe kostola sv. Martina a Najsvätejšieho Spasiteľa, možno i karnera sv. Jakuba a kostola sv. Vavrinca a pravdepodobne aj iných románskych domov na dunajskom brehu pri Panskej ulici (najmä na rozhraní Panskej ul. č. 17 a 19).

Na záver možno konštatovať, že Bratislava (snáď spolu s Banskou Štiavnicou)¹⁴⁴ vyniká spomedzi ostatných stredovekých miest na Slovensku tým, že už vo svojom predlokačnom vývoji (t. j. pred udelením mestských práv r. 1291) nadobudla podobu relatívne vysoko urbanizovaného sídla s fixovanou uličnou sieťou a so zástavbou románskych a ranogotických profánnych rezidenčných objektov, nezriedka reprezentačného charakteru aj s kvalitnou kamenárskou výzdobou. Existencia zástavby románskych profánnych obytných stavieb rozličných foriem a rôznej kvality, ktoré v suburbiu Bratislavského hradu vznikali najneskôr od začiatku 13. stor., dovoľuje v rámci urbanistického vývoja Bratislavy hovoriť o etape románskej Bratislavy ako o predchodcovi gotického mesta. Z hľadiska stavebnej techniky týchto románskych a ranogotických objektov šlo výlučne o domy budované z lomového kameňa, ktoré mali kamennými kvádrmi armované iba nárožia (tehla sa vysky-

141 FIALA, Andrej – ŠULCOVÁ, Jana – KRÚTKY, Peter. *Die Bratislaver Burg*. Bratislava : Alfa-press, 1995, s. 28-30; ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana – FIALA, Andrej. Stavebný vývoj Bratislavského hradu od 11. do 13. storočia. In *Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Historica* 16, 1965, s. 91-100.

142 FELD, István: Korai eredetű ispánsági váraink a 12 – 13. században. In KOVÁCS, László – RÉVÉSZ, László (eds.). *Népek és kultúrák a Kárpát-medencében. Tanulmányok Mesterházy Károly tiszteletére*. Szeged : Magyar Nemzeti Múzeum – Déry Múzeum – MTA BTK Régészeti Intézet – Szegedi Tudományegyetem, 2016, s. 698-701; KÜHTREIBER, Thomas. Die Ikonologie der Burgenarchitektur. In WAGENER, Olaf – LAB, Heiko – KÜHTREIBER, Thomas – DINZELBACHER, Peter (eds.). *Die imaginäre Burg. Beihefte zur Mediaevistik*, zv. II. Frankfurt nad Mohanom : Peter Lang, 2009, s. 77; SCHICHT, Patrick. *Burg Hardeggen. Entstehung – Gestalt – Geschichte der bedeutendsten Grafenburg Niederösterreichs*. Retz : Verlag Günther Hofer, 2008, s. 125.

143 Najnovšie ŠIMONČIČOVÁ KOŇŠOVÁ, Petra. Vodná veža opevnená obrana brodu, hradu a mesta. In ŠIMONČIČOVÁ KOŇŠOVÁ, Petra – GONDOVÁ, Anna (eds.). *Fortifikačné systémy na území Bratislavy. Od praveku po 2. svetovú vojnu*. Bratislava : MÚOP, 2019, s. 175-176.

144 TÓTHOVÁ, Štefánia. Mestská pamiatková rezervácia Banská Štiavnica – výsledky archeologických výskumov. In *Archaeologia historica* 10, 1985, s. 125-129; VOŠKOVÁ, Katarína. Stredoveká Banská Štiavnica. Výsledky prebiehajúceho výskumu podoby mesta. In *Alfa* 2, 2019, s. 9-14; KÜRTHY, Luboš – GLOCKOVÁ, Barbora. Banská Štiavnica. Meštiansky dom – Jungov dom. In Orosová, Martina (ed.). *Ročenka pamiatkových výskumov 2010*. Bratislava : Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, 2012, s. 14, 15, 17.

tovala ako sekundárne použitý rímsky stavebný materiál alebo v ranogotických objektoch len v zaklenutí okien a portálov). Išlo teda o kvalitatívne odlišnú stavebnú techniku v porovnaní napr. s románskou Prahou, pre ktorú sú typické domy budované z kvádrového muriva.¹⁴⁵ Románska a ranogotická Bratislava sa z tohto hľadiska približuje skôr nemeckým a rakúskym sídlam (mestám) s románskymi a ranogotickými domami budovanými z lomového kameňa a len doplnenými kamenársky kvalitnejšie stvárnenými oknami a portálmi z konca 12. stor. a z 13. stor., napríklad Bad-Münstereifel, Essen-Werden, Freiburg, Fritzlar, Geisenheim, Goslar, Hainburg, Halle, Mohuč, Nördlingen, Oschatz, Osnabrück, Regensburg, Rosheim, Seligenstadt alebo Worms.

Príloha – prehľad lokalít a objektov s profiláciou a pätkami s pazúrikom, ktoré majú vzťah k výzdobe bifória v Bratislave na Panskej ul. č. 17

***Kategória (1) – veľmi podobná profilácia
a pätky s pazúrikom ako v Bratislave:***

- Nemecko:** Hornberg (hrad, bifórium, 2. pol. 12. stor.), Maulbronn (kláštorňý kostol Panny Márie, okná, r. 1160 – 1170), Münzenberg (falc, bifóriá a portál, koniec 12. stor.). Gnanstein (hrad, portál, začiatok 13. stor.), Bamberg (dóm sv. Petra a Juraja, portál, r. 1215 – 1237), Bronnbach (kláštor, východný portál krížovej chodby, pred r. 1222), Regensburg (tzv. Goliath-Haus, ranogotické bifóriá a trifóriá, r. 1220 – 1230),
- Rakúsko:** Hartberg (karner, portál, 2. pol. 12. stor.), Petronell (kostol sv. Petronily, portál, asi r. 1210), Bad Deutsch Altenburg (kostol Nanebovzatia Panny Márie, severný a južný portál, r. 1213), Hainburg (karner, portál, asi r. 1220), Ardagger (kostol sv. Margity, portál, r. 1225 – 1250), Lavanttal (kláštorňý kostol sv. Pavla, portál, pred r. 1264),
- Česko:** Brno – Újezd u Černé hory (kostol Všetkých svätých, začiatok 13. stor.), Zábřdovice (kláštorňý kostol Nanebovzatia Panny Márie, okno, pred r. 1209), Cheb (hradná kaplnka sv. Erharda a Uršuly, stredné južné okno, r. 1210 – 1220), Cheb (kostol sv. Mikuláša, portál, okolo r. 1220), Údllice (kostol Povýšenia sv. Kríža, okná, prvá tretina 13. stor.), Skviřín (kostol sv. Petra a Pavla, bifóriá na veži, okolo r. 1230), Kostelec u Kyjova (kostol sv. Václava, portál, r. 1230 – 1240), Hulín (kostol sv. Václava, portál, r. 1225 – 1250), Pořící nad Sázavou (kostol sv. Havla, portál, r. 1225 – 1250), Podivín (kostol sv. Petra a Pavla, okná, portál, 1. pol. 13. stor.), Velehrad (bazilika Nanebovzatia Panny Márie a sv. Cyrila a Metoda, fragment ostenia portálu, r. 1228 – 1240), Potvorov (kostol sv. Mikuláša, pred r. 1250), Vážany nad Litavou (kostol sv. Bartolomeja, portál, druhá tretina 13. stor.), Třebíč (okná a arkády severnej predsiene baziliky

¹⁴⁵ DRAGON, Zdeněk – ŠKABRADA, Jiří – TRYML, Michal. *Románské domy v Praze*. Praha – Litomyšl : Paseka, 2002.

sv. Prokopa, r. 1240 – 1260), Bukovník (kostol sv. Václava, portál, pol. 13. stor.), Jihlava (kláštorňý kostol Povýšenia sv. Kríža, portál, r. 1240 – 1260), Javorník (kostol sv. Kríža, portál, 60. roky 13. stor.), Bernartice (kostol sv. Petra a Pavla, portál, tretia štvrtina 13. stor.),

Poľsko: Sulejów (cistercitský kostol sv. Tomáša z Canterbury, portál, r. 1232), Głucholazy (kostol sv. Vavrinca, portál, pol. 13. stor.),

Maďarsko: Lebény (kostol sv. Jakuba, južný portál, pred r. 1206),

Ukrajina: Ťjačiv (kostol ref. k. c., portál, 2. pol. 13. stor.).

***Kategória (2) – analogická až totožná profilácia
alebo aj pätiiek s pazúrikom ako v Bratislave:***

Nemecko: Frankfurt nad Mohanom (Saalhof, kaplnka, bifóriá, r. 1200 – 1208), Landsberg (okná apsíd hradnej kaplnky sv. Kríža, koniec 12. až začiatok 13. stor.), Regensburg (dom na ulici Brunnleite č. 8, 13. stor.),

Rakúsko: Pulkau (karner, portál, okolo r. 1219),

Česko: Milevsko (kostol sv. Egídia, juh západnej veže, koniec 12. stor.), Kostomlaty pod Milešovkou (kostol sv. Vavrinca, okná, pred r. 1230), Vinec (kostol sv. Mikuláša, portál, r. 1230 – 1240), Kvášňovice (portál kostola sv. Bartolomeja, 1. pol. 13. stor.), Jihlava (kláštorňý kostol Povýšenia sv. Kríža, portál, r. 1240 – 1260),

Poľsko: Gościszów (kostol Matky Božej Częstochowskej, okno v presbytériu, 1. pol. 13. stor.).

***Kategória (3) – príbuzná, ale výraznejšie odlišná profilácia
a pätky s pazúrikom ako v Bratislave:***

Nemecko: Petersberg (kostol sv. Petra, portál, začiatok 12. stor.), Mariental (kláštor, krížová chodba, portál a bifóriá, po r. 1138), Merseburg (dóm sv. Jána a Vavrinca, portál, 12. stor.), Merseburg (kostol Tomáša v Neumarkte, portál, 12. stor.), Landsberg (hrad, bifórium, okolo r. 1150), Maulbronn (kláštorňý kostol Panny Márie, portál, chórová priečka, krížová chodba, prípory v lodi, r. 1160 – 1170), Seligenstadt (falc, koniec 12. stor.), Mainz (dóm sv. Martina, severná priečna loď, slepé arkády, koniec 12. stor.), Würzburg (radnica, portál, koniec 12. stor.), Würzburg (kláštor magdalenitiek, dvojité portál, r. 1220 – 1230), Limburg an der Lahn (katedrála sv. Juraja, západný portál, r. 1190 – 1230), Seebach (benediktínsky kláštorňý kostol sv. Vavrinca, západný portál, okolo r. 1200), Goslar (kostol Panny Márie, tzv. Neuwerkirche, severný portál, okolo r. 1200), Trifels (hradná kaplnka, prístenné pilastre slepých arkád, okolo r. 1200), Niederburg (= Brömseburg, Rüdesheim am Rhein, hrad, združené okno, okolo r. 1200), Geithain (kostol sv. Mikuláša, portál, pred r. 1209), Worms (synagoga, „ženská škola“, portál, r. 1212 – 1213), Brémy (dóm sv. Petra,

portál, 1. pol. 13. stor.), Eußerthal (cisterciacký kláštor, kostol sv. Bernharda, sedílie, r. 1220 – 1262), Trevír (meštiansky dom „Dreikönigenhaus“, bifória, okolo r. 1230), Allerheiligen (kláštor, kostol Všetkých svätých, portál do schodiskovej veže, 1. pol. 13. stor.), Benediktbeuern (kláštor, portál v sekundárnej polohe, 1. pol. 13. stor.), Mallersdorf (kostol sv. Jána Evanjelistu, portál, 1. pol. 13. stor.), Schwäbisch Hall (vežový dom „Münzmeisterturm“, bifórium, r. 1250), Arnsburg (kláštor, krížová chodba, okolo r. 1250), Schönaue (kláštor, správcov dom, okolo r. 1250), Hildesheim (kostol sv. Michala, krížová chodba, portál v západnom trakte, okolo r. 1250), Braunschweig-Riddagshausen (kláštor, kostol Panny Márie, južný portál, r. 1206 – 1275),

Francúzsko: Neuwiller-lès-Saverne (kostol sv. Petra a Pavla, portál, 12. stor.),

Rakúsko: Gurk (dóm Nanebovzatia Panny Márie, okno, r. 1140 – 1200), Friesach (kostol Svätej krvi, portál, koniec 12. až začiatok 13. stor.), Mistelbach (karner, portál, okolo r. 1200), Wilhering (kláštor, kostol Nanebovzatia Panny Márie, portál, okolo r. 1200), Wiener Neustadt (dóm Panny Márie a sv. Ruperta, portály, po r. 1207), Gurk (biskupská kaplnka, portál, r. 1200 – 1213), Knittelfeld (kostol sv. Jána, okno, koniec 12. až začiatok 13. storočia), Tulln (kostol sv. Štefana, r. 1210 – 1220), Klosterneuburg (kláštor, babenberský palác, trifórium, r. 1220 – 1230), Ybbs (kostol sv. Mikuláša, bifórium, okolo r. 1230), Griffen (kláštor, kostol Panny Márie, okno, pred r. 1235), Kremsmünster (kláštor, kostol Najsvätejšieho Spasiteľa a sv. Agapita, tzv. „Gunthergrab“, okno v južnej veži westwerku, r. 1235), St. Valentin (kostol sv. Márie Magdalény, portál, r. 1225 – 1250), Tulln (karner, portál, r. 1225 – 1250), Heiligenkreuz (kláštor, krížová chodba, arkády, bifória, klenbové pásy, pred r. 1240), Viedeň (dóm sv. Štefana, západný portál, r. 1230 – 1250), Krems (dominikánsky kostol sv. Petra a Pavla, južný portál, r. 1240 – 1260), Krems (hrad Gozzoburg, bifória, koniec 13. stor.), Klein-Mariazell (kostol Nanebovzatia Panny Márie, portál, r. 1252 – 1256),

Česko: Strakonice (hrad, johanitská komenda, kostol sv. Prokopa, portál, pred r. 1178), Újezd u Černé hory (kostol Všetkých svätých, portál, začiatok 13. stor.), Libčevy (kostol sv. Jána Krstiteľa, portál, r. 1220 – 1230), Osek (kláštor, kostol Nanebovzatia Panny Márie, portál, okolo r. 1230), Lukov (hrad, portály a okná, 1. pol. 13. stor.), Velehrad (bazilika Nanebovzatia Panny Márie a sv. Cyrila a Metoda, portál a arkády, r. 1228 – 1240), Dobruška (kostol Zvestovania Panny Márie, portály, r. 1225 – 1250), Jihlava (minoritský kostol Nanebovzatia Panny Márie, portály, 40. roky 13. stor.), Dolní Loučky (kostol sv. Martina, portál, okolo r. 1250), Staré Město u Bruntálu (kostol Nepoškvrneného počatia Panny Márie, portál, okolo r. 1250), Třebíč (bazilika sv. Prokopa, okná v severnej predsieni, portál v sakristii, r. 1240 – 1260), Klášter Hradiště nad Jizerou (ranogotický kostol Narodenia Panny Márie, portál, pred r. 1260), Vidnava (kostol sv. Kataríny Alexandrijskej, portál, okolo r. 1270),

- Poľsko: Kraków – Zwierzyniec (premonštrátsky kostol sv. Augustína a sv. Jána Krstiteľa, portál, okolo r. 1250), Kraków – Mogiła (cistercký kostol Panny Márie a sv. Václava, portál, pred r. 1266),
- Slovensko: Bína (kostol Nanebovzatia Panny Márie, portál, začiatok 13. stor.), Banská Štiavnica (farský, pôv. dominikánsky kostol Nanebovzatia Panny Márie, fragment portálu, r. 1222 – 1238), Skalka nad Váhom (kláštor, fragment portálu, asi r. 1228 – 1240), Ilija (kostol sv. Egídia, portál, 1. pol. 13. stor.), Holice (kostol sv. Petra a Pavla, portál, 1. pol. 13. stor.), Seňa (pôv. kostol sv. Mikuláša, portál, pol. 13. stor.), Partizánska Ľupča (kostol sv. Matúša, pôv. sv. Stanislava, portál, 2. pol. 13. stor.),
- Maďarsko: Ják (kostol sv. Juraja, západný a južný portál, r. 1220 – 1240), Sopronhorpács (kostol sv. Petra a Pavla, portál, okolo r. 1230), Meszlen (kostol Panny Márie, portál, pred r. 1255), Révfülöp (kostol ev. c. a. v., portál, 13. stor.),
- Ukrajina: Palad' Komarivci (kostol ref. k. c., portál, 2. pol. 13. stor.), Chust (kostol ref. k. c., portál, koniec 13. stor.),
- Rumunsko: Alba Iulia (katedrála sv. Michala, južný portál, r. 1250 – 1277).